Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

7662

ԱՐԵԱՆ ԲՈՂՈՔԸ

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻՆ

«Գալուստն արքան էպիսկոպոսներ՝
Բողոքէ ասա էս յերէրեն»
Ծննդ. Դ. 10

Ո՛վ որ անաչառ աչք ունի, թող տեսնէ
Իրականութիւնը

Ո՛վ որ բանական միտք ունի, թող հասկնայ
Ճշմարտութիւնը

Ո՛վ որ Հոգիին խիղճն ունի, թող դատէ
Արդարութիւնով։

Գրեց
ԽԱՉԻԿ ՔԱՀԱՆԱՑ ԳՈՌԻՉԵԱՆ

1931, Յունվար 30
Սան Ֆրանսիսկո, Քալիֆորնիա

281.6
Գ-85

04 NOV 2009

ՀԷ 6
Գ-85

ԱՐԵԱՆ ԲՈՂՈՔԸ

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻՆ

«Գալուստն արեան իշխէր ի
Բողոքէ առ ի յերկրէ»
Ծննդ. Դ. 10

Ո՛վ որ անաչառ աչք ունի, թող տեսնէ
Իրականութիւնը

Ո՛վ որ բանական միտք ունի, թող հասկնայ
Ճշմարտութիւնը

Ո՛վ որ Հոգիին խիղճն ունի, թող դատէ
Արդարութիւնով։

Գրեց
ԽԱՉԻԿ ՔԱՀԱՆԱՑ ԳՌՈՒՉԵԱՆ

1931, *Յունվար* 30
Սան Ֆրանսիսկո, Քալիֆորնիա

14042

7662

2 1 MAR 2013

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՅԿ-ԽՍՀ.ԳՐ
Մասն. Վարչ.
ՍՈՍ ԱՆԻՍՍՍՀ

10225-91

Մերժումն Վճիռներուն

Տրապիզոնի Եպիս. Գարեգին Խաչատուրեանի

Էջմիածնայ Գեր. Հոգեւոր Խորհուրդին

«Կարգալուծութիւնը Եկեղեցականին մահն է»
Մաղաքեա Արք-Եպսկ-Օրմանեան

«Մենք չենք կարող երեւակայել իսկ որ, այս ազնիւ քահանայի հարցը կարելի է թաղել և նրա բարոյական մահուան պատասխանատուութիւնը ժողովուրդի վրայ բարդել։ Ու մենք տեսնում ենք գաղափարի, բարութեան և խաչի այս խաչահանումը, ան էլ սոսկ ըմբոստութեան մեղքով։»
Արսէն Երէցեան (իրաւագէտ)

«Քաղաքակիրթ աշխարհի մէջ մահապատիժի դէմ զօրաւոր հոսանք կայ։ Մահապատիժը կը նկատուի յաճախ ոչ մահապարտներու մահը։

Այս օր «գերագոյն» զգուշաւորութեամբ եւ երկարաձիգ քննութիւններով կը վճռուի մահուան պատիժը՝ երբ ամբաստանեալն իրեն տրուած երկ՛ար պատեհութիւններով ու կառավարական եւ ժողովրդային օժանդակութիւններով չէ կրցած ինքզինքն արդարացնել։

Իսկ առանց այս խղճամիտ քայլերուն ամենազգոյշ և մանաւանդ անդառնալի մահապատիժը հասարակ և ամենաբարբարոս ոճիրն է։

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը այս վերջին եղանակաւ սպաննեց Խաչիկ Քահանայի նուիրականութիւնը։ Քահանայապետական գերագոյն ատեանն ալ մատանեաւ կնքեց զանմահութիւնը, իսկ անկափարելի անպատանելի արդարութիւնը ի մահու իսկ գոլով անմահ, խորտակեց ոճրապարտ վճիռները։
Երուանդունի

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Սիրելի ընթերցող

Շատերու համար անկարեւոր, իսկ եկեղեցասէրներուն ողբալի է Տրապիզոնի Գարեգին Եպիսկոպոսի եղերական արարքը՝ զիս կարգալոյծ հռչակելու վճիռը, որ երեւեցաւ թերթերու մէջ 1930, Յունիսի առաջին եօթնեակին։

Թերթերու մէջ տեսանք նաեւ Էջմիածնի Գեր. Հոգ. Խորհուրդի անունով. Գէորգ Արքեպիսկոպոսի և Քօշարեանի կողմէն ստորագրուած գրութիւն մը որով իբր թէ կը վաւերացուի Գարեգին Եպիսկոպոսի վճիռը։

Անձնապէս կարող էի կարեւորութիւն չիտալ այս ապօրինի վճիռներուն եւ լռիկ շարունակել Քահանայութիւնս հովուելով իմ հաւատարիմ ժողովուրդս, Սբ. Գէորգ Եկեղեցին։

Բայց ի ստորեւ մատնանշուած պատճառներով անհրաժեշտ էր հրապարակ գալ։ Ուստի, այս տեսրակը պատրաստեցինք տարւոյս Յունվարին, սակայն՝ հրատարակութիւնը յետաձգեցինք եօթն ամիսէն աւելի, այն բարի ակնկալութիւնովը թէ, Գարեգին Եպիսկոպոսը հնազանդելով Գեր. Հոգ. Խորհուրդի կողմէն իր վրայ գրուած ''Բարոյական

պարտականութեանը" դէթ վասն կարգապահութեան կը գիջանի սիրաշահել սա բողոքող գայթակղեալ ժողովուրդը։

Եւ սակայն՝ տեսնելով թէ՝ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի քովը նշանակութիւն չունի վերին իշխանութենէն իր վրա դրուած "բարոյական պարտականութիւնը" և նկատելով որ՝ անկէ շատո՞նց հեռացեր է սիրոյ և խաղաղութեան հոգին. այլեւս անիրաւութիւն կըլլար լռել և լռեցնել իմ խիղճս և եկեղեցասիրութիւնս։ Պէտք էր շարժում մը յառաջ բերել, պէտք էր ի հանդէս բերել արդար ինքնապաշտպանութեան Տիրասարգև առաքինութիւնը։

Մանաւանդ որ՝ հրապարակել պէտք է թէ՝ Ա. Յանկեան ուրեք տեղի ունեցած է քահանայութեանը սպաննութիւնը.... մութին մէջ։ Անհրաժեշտ էր լոյս մը սփռել. որ իր եկեղեցիին ու քահանայութեանը զոհաբերուած հայ ժողովուրդը գիտնայ թէ՝ այդ սպաննութիւնը օրինական մահապատի՞ժ մըն է. թէ ոչի՞ մը։

Այս համաօտ տետրակը չի կրնար ընդարձակ պատմութիւն մը լինել եղելութիւններուն այլ միայն փոքր լուսարձակ մը՝ որ ընթերցողը տեսնէ թէ կատարուածը օրինական մահապատիժ մը չէ։ Այս կը հաստատուի տետրակիս մէջ հակիրճ կերպով. իսկ շատ աւելի փաստացի եւ սրտաճմլիկ գոյներով ի յայտ պիտի դան մեր անդատաստան դատապարտութեան մանրամասնութիւնք մեր երկրորդ ընդարձակ հրատարակու-

թեամբը, ուր պիտի տպուին Տրապիզոնի Եպիսկոպոսին եւ իմ միջև փոխանակուած պաշտօնագրեր եւ աչքառու՝ նշանաւոր մարդոց ալ գրութիւնները։ Եթէ՝ Տէրը կամենայ ա՛յսպէս մենք կը խորհինք արդարութիւն ընել ժողովուրդին. որ ան գիտնայ թէ իրարու մօրուքն ածիլող կաթողիկոսներու դարը եւ պայմանները չապրիր, այլ՝ լոյսի մէջ, ուր եկեղեցական - կրօնական անթափանցելի խորհրդաւորութիւններն անգամ միաբին քննութեանը կենթարկուին, ըստ որում ա՛յս լոյսի մէջ կարելի չէ Հայ ցեղին մէկ աշխատաւոր զաւակին Քահանայական կարգը մութի մէջ լուծել եւ անոր սուրբ օծումը թուղթի մը կաորով՝ յայտարարութեամբ մը քերթել հանել, ու անջնջելի քահանայութիւնը անէացնելով, Սրբարանին երէկուան նուիրական պաշտօնեան, այս օր քմահաճոյքի մէկ խաղով աշխարհական հռչակել։

Բ. Մեր լռութիւնը դաւաճանութիւն պիտի լինէր այն սրբադրոշմ ձեռնադրութեանը՝ որ Խորհուրդ է սուրբ Եկեղեցւոյ։ Ես Աստուծոյ խորանին առջև ընդունած եմ այս Տիրաւանդ շնորհքը Սրբազան պաշտամամբ և հոն ուխտած եմ հաւատարմութիւն այդ Քրիստոսածիր պարգևին և լինելշնորհակալ։ (շնորհքը բռնող) Ես ա՛յնքան ամուր մը բռնած, ա՛յնքան հոգեւին կիրարկած եմ այդ շնորհքը՝ որ ա՛չ ոք կրնայ զայն "հեղինակաւոր"ի պիտակով ծպտուած յափշտակել ինձմէ։ Այդ շնորհքը ժողովրդեան մը ազօթքով. Եպիսկոպոսի մը սրբազնակատար և սրբազգեստեալ սպա-

սարկութեան միջոցաւ Սուրբ Հոգին նուիրած ու նուիրագործած է։ Ուստի, որպէս այս հաւատքով քահանայացած մը՝ չէի կարող Աստուծմէ խորհրդաւորապէս ստացած մարդու յանձնել թուլամորթի մը տկարութեամբ և թերահաւատի մը անհաւատարմութեամբ։

Հետեւաբար, թէ՛ շնորհքս կը պահեմ և թէ՝ կոչդաղակեմ. հասկցնելու համար հայ հաւատաւորին թէ՝ հոգեւոր շնորհքներն ալ յելուզակային յափշտակութեանց ենթակայ են։ Ուստի, արթուն և գգոյշ հսկողութեամբ հարկ է պաշտպանել ըզհոգեւորս և ընդ հոգւոյն աւանդել Աստուծոյ միայն։

Գ. Ես գիտեմ թէ քանի՛ քանի խեղճ քահանաներ խոշտանգուած են մի ոմն Եպիսկոպոսէ, խայտառակօրէն ստիրուած և նեռուած են մէկ կողմը։ Գիտեմ թէ՝ քանի ազնուական քահանաներ իրաւազուրկ լինելով հանդերձ, գառնուկի հլութեամբ համակերպեր են իրենց սև, սև ճակատագրին՝ հպատակելով նո՛յնիսկ անազգի վարդապետներուն։ Գիտեմ թէ այս խեղճ քահանայք անպաշտպան մնացեր են իրենց ժողովուրդէն։ Որովհետեւ, Սրբազան, Հայրասիրք տիպոսներուն շուրջը ստեղծուած նախապաշարումը և ազդեցութիւնը զանոնք անմատչելի են դարձուցեր այնպէս որ՝ քահանայք ճանչցուած են անկամ, անշարժ հպատակները սրբազաններուն և գերաշնորհներուն։

Ես կը հաւատամ թէ՝ իմ շարժումս նոր իրաւակարգ մը յառաջ պիտի բերէ։ Կը հաւատամ թէ՝ այս շարժումը պիտի ծաւալի և խորունկնայ այնքան, մինչև որ հաւատաւոր հայութիւնը բոլորուի եկեղեցական աղատագրութեան դաղափարին շուրջը։

Այսպիսի շարժումէ մը գերազանցապէս պիտի օգտուի քահանայական դասը։ Որովհետեւ Եկեղեցական աստիճանները այլեւս պիտի չըմնան մենաշնորհն անարժան միանձանց, այլ պիտի վիճակուի արժանաւորներուն, եւ լուծուի կարգն սահմանափակուած առանձնաշնորհմանց։

Զեմ մեղադրեր այն քահանայք որ այժմ կը խոժոռին զիս "կարգալոյծ" հռչակելու յաւակնող Եպիսկոպոսին, այլ պաշտօնապէս անոր քղանցքներուն փակած են։

Ատոնք պիտի ձերբազատուին "կարգալոյծ" լինելու դամոկլեան սուրի մղձաւանջէն։

Մենք այս հաւատքով կը գործենք ահա վստահ լինելով թէ՝ մեզի հետ է և պիտի լինի հայ հաւատաւոր ժողովուրդը։ Մեզի հետ են Հայ Եղեցւոյ մարտիրոս հոգիները և զանոնք պսակաւորող Տէր Յիսուս Քրիստոսը Որուն կամ միշտ ծառայ։

Խաչիկ Քահանայ Գռուզեան

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Նկատելով որ՝ այս տետրակիս մէջ պիտի չը-կարենանք ամփոփել Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի եւ մեր միջև փոխանակուած գրութիւնները, սոսկ իբր նմոյշ կը հրատարակենք վերջին երկու գրութիւնները յետ որոյ այլեւս խզուեցաւ մեր յարաբերութիւնը։

Առաջնորդը Գարեգին Եպիսկոպոսը իր սովորական ոճի դառնութիւնը փոխելով քիչ մը անուշի, 1930 Ապրիլ 30 թիւ նամակաւ մը զիս յորդորածէր անդրադառնալ յանցանքիս վրայ. եւ զղջումի գալով արժանանալ «առաջին պատմուճանի» վերստացման։

Տարակոյս չունիմ որ՝ եթէ այսպիսի նամակ մը գրած լինէր՝ յարաբերութեանց ձգտումէն պրկումներէն առաջ. ան իմ վրաս պիտի ունենար իր բարերար ազդեցութիւնը։ Բայց երբ անկէ առաջ դաժան խստութեամբ զիս զայրացուցած էր ո՛ւ ես հրաժարած էի իր վարչութենէն. ու այն ալ զիս կախակայեալ հռչակած էր, այլեւս իրեն հետ մերձեցման... ճամբայ մը չէր մնացած։ Իսկ եթէ այդ հրաւէրին հետ իր միտքը լլկող իմ յանցանքս գէ՛թ մատնանշէր մտածելու նիւթ կունենայի։

Ես որոշ տուեալներով համոզուած էի և ե՛մ որ՝ ի՛նչ է ինծի դէմ մեղանչած ո՛չ թէ ես իրեն

դէմ։ Այսո՛ւ հանդերձ դէթ իրեն որոշ չափով մը գոհացում տալու համար գրեցի հետեւեալն։

Սան Ֆրանսիսկո Մայիս 5, 1930

Գերապատիւ

Տ. Գարեգին Ս. Եպիսկոպոս

Առաջնորդ Հայոց Գալիֆորնիոյ

Սրբազան Տէր՝

Ստացայ Ապրիլ 30 թիւ Ձեր Ս.եան նամակը։ Շնորհակալեմ որ կը ցաւիք հրաժարականիս համար։ Ես ոչ միայն "սխալական" եմ, այլ և մեղանչական. և գլուխս մեղաւորաց առաջի Աստուծոյ։ Բայց ընդունելով հանդերձ թէ՝ շատ մը թերութիւններ, պարտաղանցութիւններ նաև սխալմունքներ ունեցած եմ քահանայական պաշտօնակատարութեան մէջ. խոստովանելով հանդերձ թէ՝ "* Մեղուցեալ եմ ամենայն մեղօք զոր գործեմ մարդիկ" տակաւին չեմ գտներ յանցանք մը որով կամովին եւ գիտակցաբար մեղանչած եմ Կոչումիս, իմ ժողովուրդիս, և իմ հոգեւոր իշխանութեանս դէմ։ Ձեմ ալ ժխտեր թէ՝ ակամայ՝ յանգէտս եւ պարագայական մեղանչումներ կրնամ

* Այս է բանաձև խոստովանութեանը զոր քահանան կարտասանէ առաջի ժողովրդեան, նախ քան պելանելն ի Ս. Սեղանն Պատարագի։

ունեցած ԸԼԼԱԼ յայդմ ամենայնի։ Բայց՝ չտեսանեմ մասնաւոր, կարկառուն մեղք մը, որուն համար դիմեմ յոտս ու մնք զղջմամբ։ Ընդհակառակըն ես՝ եմ ենթարկուած ցուրտ վերաբերմունքի, "հեղինակաւոր դպարուելի" կախարդուելի և ծանր սպառնալիքի ալ։ Ու այս բոլորը հանդէպ իմ յօժարակամ ծառայութիւններուս եւ անկեղծ նուիրումիս որոնք կը թուին թէ՝ բարեմտաբար հարկ էր զոհել յայտնի չարակամութիւններու՝ ի դարմանումն նոցին...։ Այս պարագան, խորհելակերպն ու՝ գործելակերպը անհաշտելի էին իմ ըմբռնումներուս ու չկրցայ համբերել։

"Իմ բարոյական արիւրիւնս, եւ Առեստարանի ուղիղ ճանբան" այն է որ՝ ի խորոց սրտի և յականէ յանուանէ յաւէտ և ի ժամ սբ. Պատարագիս կաղօթեմ ամեն անոնց համար որք անխնայ կը ԼԼկեն զիս և կը հալածեն։ Որ անյողդողդ կենալով իմ ըմբռնած ճշմարտութեանը վրայ՝ յօժարութեամբ յանձն առած եմ նիւթական եւ անձնական զոհաբերութիւնք խաչով. որ մանաւանդ կրցայ դուրս գալ չրջանակէ մը՝ ուր ըստ իմ դառը՝ փորձառութեանս ու դատումիս, այլևս քահանայական նուիրականութիւնն ու նշանակութիւնը ջնջուած են։

Իսկ իմ արդարութեանս վկաներն են անշուշտ նախ Ձեր խիղճը. որ կը հաւատամ թէ՝ օրմը պիտի ապաղակէ։ Երկրորդ՝ հանրային ուղիղ դատաստանը՝ որ շատ չանցած իրաղեկ պիտի լինի ամենայն անցից անցելոց։ Երրորդ՝ Աստուծոյ իսկ

վըճիռը, որուն երկուքս ալ փութով պիտի հասնինք արդէն իսկ մօտեցած լինելով կեանքի յեսինքին։

Իմ խոստովանանքս ի մուտ սբ. Պատարագին կը պարունակեն իմ տեսած ու չտեսած մեղքերս և զոր կարտասանեմ ներքին համոզմամբ ու գիտակցութեամբ։

Կը հաւատամ թէ՝ յերկինս կան հոգիներ որոնց հանդէպ մեղանչած եմ։ Տարակոյս չունիմ թէ՝ այդ ընդհանուր խոստովանանքէս իւրաքանչիւրին վերաբերեալ բաժինը կը ներուի՝ թէ եւ ինձի մնան անծանօթ։

Այս աշխարհիս մէջ ալ եթէ կան մարդիկ, որ կը խորհին թէ՝ ես մեղանչածեմ իրենց հանդէպ, եւ որ կը հաւատան թէ՝ իմ խոստովանանքս ձևակերպութիւն չէ, այլ լուրջ. և որք նաև կը հաւատան թէ ես պատրաստ եմ ամեն զղջումի, որ՝ բոպէ որ համոզուիմ մեղաւորութեանս. անոնք, թող այդ հանդիսաւոր խոստովանանքէս վերցնեն իրենց բաժինը եւ ներեն երկնայիններու վեհանձնութեամբ։

Իսկ ո՞վ որ զղջումը կը կարծէ պարտադրել ուժով մը որ հայրական չէ, որ Աստուածային չէ՝ այնպիսին թող ոպասէ այն մեծ օրուան. ուր չիթողուած յանցանքները, հոս չլուծուած խնդիրները պիտի դրուին սեղանի վրայ և ենթարկուին անաչառ քննութեան։

Ահա՝ Սրբազան, այս հաւատքով է որ կաղա-

չեմ այժմէն զԴատաւորն ամենեցուն ասելով, "Շնորհեա և թշնամեացս իմոց և ատելեացս ըզթողութիւն որ առ իս յանցանաց... զի ողորմութեան քում արժանի եղիցին։"

Իմ "Գերագոյն իշխանութիւնս" Ան է ըստ հոգւոյ, որ քննէ զՀոգիս։ Անոր կը լսեմ եւ Նմա ակն ունիմ։

Եւ մնամ համբուրիւ Սբ. Աջոյդ

Խաչիկ Քահանայ Գռուզեան

Այս նամակը գրած ատենս՝ ես իմ հարուածներս կերած էի Տրապիզոնի Եպիսկոպոսէն և էջմիածնէն ալ։ Անոր իշխանութենէն հրաժարած էի ո՛ւ նա՛ սահմանազանց լինելով յաւակներ էր կախակայման վճիռ տալ ինծի դէմ։ Բայց դարձեալ գրեցի իրեն այս՛քան հոգեկոչօրէն ու՝ իր աջին ալ համբոյր մատուցի, այն հաւատքով թէ նահրիստոնէավայել մերձեցում պիտի ունենայ, իրմէ վշտացեալիս ու դեռ այս քան մը եւս սրբացօրէն գրող վիրաւոր մէկ քահանային։

Ընթերցողին գուցէ դժուարահաւատալի լինի երբ ներկայացնեմ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի նամակը՝ իբր պատասխան այնքան հոգեշունչ գրութեանս։

Ֆրէզնօ Մայիս 21, 1930

Արժանապատիւ Տ. Խաչիկ Քահանայ Գռուզեան

Սան Ֆրանսիսկօ, Քալիֆ.

Ո՛չ յորդոր, ո՛չ թելադրութիւն, ո՛չ յանդիմանութիւն, ո՛չ սատ. կը ցաւիմ որ չկրցան Ձեզ առաջնորդել աւետարանաշունչ խոնարհութեան՝ ճանչնալու Ձեր սխալները եւ ծանր մեղանչումը եկեղեցական կարգապահութեան դէմ. ու՝ դուք թողած Ձեր խիղճը սկսաք պրպտել ուրիշներու խիղճը։

Ամենավերջին ազդարարութիւնն է այս Ձեզի՝ եթէ մինչև Մայիս 27 չը յայտնէք գրաւոր զղջում ամենապարզ ոճով և չարունակէք Ձեր ըմբոստի կեցուածքը. ստիպուած պիտի հռչակենք զՁեզ կարգալոյծ։»

Աղօթարար

Առաջնորդ Հայոց Գալիֆօրնիոյ

Գարեգին Եպիսկոպոս Տրապիզոնի

(Կրօնական ժողովին ատենապետը շատ վիրաւորիչ գտած էր այս նամակը՝ բայց չէր համարձակած առարկութիւն ընել։)

Այս նամակէն յայտնի է որ՝ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը յանդիմանած, սատսած ու կախակայած ալ է զիս և հապիւ վերացական ցուցմունքով մը կը յարէ թէ իմ մեղքս է եղեր։ Անկարո-

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-ում, СССР
Им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

գապահութիւն եւ ըմբոստութիւն այն ալ 5 օր պայմանաժամ կուտայ մեղայագրի։

Մարդկային արժանապատուութիւն չէ՛ր կարող հանդուրժել այս խիստ սպառնալիքին զոր նա մտադրած էր արձակել իր իշխանութեան չպատկանող քահանայի մը։ Ուստի, օրինաց ցուցմունքներով և խիստ վայելչապէս գրեցի իրեն Մայիս 24, 1930 թիւով, մատնանշելով թէ՝ ինք ո՛եւէ իրաւունք չունի իմ վրաս։

Բայց՝ նա իր կոպարէն դուրս ելլելով գիս հռչակեց "կարգալոյծ", զոր կը մերժեմ ու կարհամարհեմ այսու եւ յետագաներովը։

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Հիմնարկութիւն Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ
ի Սան Ֆրանսիսկո

եւ

Հաստատումն Սբ. Գեորգ Եկեղեցւոյ

«Բայց դուք Տէրոջը քահանաները պիտի կոչուիք. մեր Աստուծոյն պաշտօնեաները պիտի ըսուիք...:

Ձեր ամօթին տեղը կրկին ուրախութիւն և անարգանաց տեղը ցնծութիւն:»

Եսայ. ԿԱ. 6-7:

«Եւ Յովիսդա քահանային որդւոյն Զաքարեայ քահանային վրայ Աստուծոյ Հոգին եկաւ.... եւ անիկա անոնց (ժողովուրդին) ըսաւ ... դուք ինչո՞ւ համար Տէրոջը պատուիրանքներէն կը խոտորիք... եւ անոնք անոր դէմ միաբանեցան եւ դանիկա թագաւորին հրամանովը Տէրոջը տանը դաւիթին մէջ քարերով քարկոծեցին:

Բ. Մնաց. ԻԴ. 20-21

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՌԱՔ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ Ի ՍԱՆ ՖՐԱՆՍԻՍԿՕ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄՆ ՍԲ. ԳԻՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՇՐՋԱՆ Ա.

Յաջողութիւնս եւ Դատապարտութիւնները շուրջս

Բիտլի պաշտօնավարած միջոցիս Սան Ֆրանսիսկոյի հայ գաղութի առաջարկութեամբը կարգադրութիւն մը գոյացաւ Բիտլիի հոգաբարձութեանը հետ ու ես 1926ին՝ վեց անգամ. 1927ին տասներկու անգամ այցելեցի Սան Ֆրանսիսկո Սրբազան պաշտամունքներ կատարելու:

Այսքանով արդէն իսկ Սան Ֆրանսիսկոյի ժողովուրդը հասունցած էր իւր Մայրն հովիւն ունենալու աստիճան և կը ցանկար իմ պաշտօնավարութեանս:

Գրութեանս ընթացքին բացատրուած պատճառներով ես ընդունեցի Սան Ֆրանսիսկոյի հրաւէրը և 1927 Դեկտեմբերի սկիզբէն սկսայ հովուական կայուն պաշտօնավարութիւնս Սան Ֆրան-

սիսկոյի հայ Առաքելական Եկեղեցիին որպէս քահանայ, և ուսուցիչ հայերէն լեզուի փոքրերուն։

Մեր առաջին տարին (1928) ունեցանք շատ բարեյաջող գործունէութիւն մը համերաշխ գործակցութեամբ տարուոյն Հոգաբարձութեանը եւ Օժանդակ մարմնոյն ու Եկեղեցասէր Տիկնանց հետ։ Պարզ գաղափար մը միայն տալու համար կը ամփոփեմ 1928 ի տեղեկագրէն հետեւեալը։

Ընտանիքներու տրուած այցելութիւնք	337
Հիւանդանոցներու այցելութիւնք	60
Սրճարաններու այցելութիւնք	14
Իմ մատուցած պատարագք	32
Ս. Առաջնորդին մատուցած պատարագք	2
Տ. Ատոմ Քահանայի մատուցած ,,	1
Օքլէնտ մատուցած պատարագս	5
Բիւլի ,, ,,	1
Հասարակ ժամերգութիւնք	10
Շաբաթմիջի պաշտամունքներ	15
Ներկայութիւն Կրօնական ժողովոյ	2
Ներկայութիւն Երես. ժողովոյ	1
Միջեկեղեցական Դասախօսութիւնք	7
56-60 երկսեռ աշակերտաց հայերէն դաս ամեն օր, շաբաթէ ի զատ։	
Մկրտութիւն կատարուած է	8
Պսակ կատարուած է	5
Թաղում	4

Սակէ դուրս են խանութներ հանդիպելս օտարներու այցելութիւնքս և Հոգ. և Տիկնանց ժողովոյ հետ կատարուած աշխատութիւնք։

Եկեղեցասէր տիկնանց միութեան և Հոգաբարձութեան տեղեկագիրները կը մատնանշեն կենդանի գործունէութիւն մը. որոնցմով Սանֆրանսիսկոյի հայ գաղութն ունեցած է իր երեկոյթները՝ հանդէսներն ու դաշտահանդէսները։

Երիտասարդաց երկսեռ միութիւնը աւելի քան քառասուն անդամներով. ամեն կիրակի պաշտամունքէն յետոյ կունենար իր կանոնաւոր ժողովը Եկեղեցւոյ սրահը և կունենար մասնագէտ խօսողները շահեկան նիւթերով։

Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ հետ մեր մերձեցումը և միջեկեղեցական դասախօսութիւնները գրաւական էին Քրիստոնէական սիրոյ և համարիւն եղբայրութեան յարաճուն գիտակցութեամբ մը։

Եպիսկոպոսականաց հետ իմ կանոնաւոր յարաբերութիւնը աղգօգուտ արդիւնքներու կառաջնորդէր երբ անոնք խորապէս կը ծանօթանային մեր Եկեղեց. գործերուն և արժէքներուն։

Սեփական Եկեղեցիի անհրաժեշտութիւնը դարձաւ ժողովուրդի գերագոյն փափաքը և կը մտածուէր միջոցներու վրայ։

Տեար Մարթին Զարլս (Մարտիրոս Զարչաֆեան) լսելով մեր եկեղեցական գործերու յաջողութիւնք մանաւանդ Հայերէն լեզուի դասախօսութեան վրայ՝ ինքնաբերաբար սկսաւ օգնել և յայտնի եղաւ որ բարեյօժարութիւն ալ ունի եկեղեցի մը ընծայելու ժողովուրդին։

Ուստի, Յուլիս 13, 1928 այցելեցի իրեն եւ յետ այնորիկ ստէպ։ Եկեղեցի գնելու իր անկեղծ փափաքը այլեւս գործնական ճամբու մէջ էր։

Առաջնորդի անդրանիկ այցելութիւնը, Յուլիս 20, նոր եռանդ մը յառաջ բերաւ գեղեցիկ յոյսերով լեցուն։ Ո՛ւ 1928 Նոյ. 25 ին Առաջնորդին նախագահութեամբը անդամական ժողով 9ի դէմ 42 քուէով կատարուեցաւ իմ վերընտրութիւնս։ 1928 Դեկտ. 10 ին մեր դպրոցական հանդէսը անակնկալ հունձք մնէր, զոր հրապարակաւ գովեցին Առաջնորդն ինքն և Տ. Թէոդորոս և Տ. Ատոմ աւագ Քահանայք։ Իսկ աշակերտաց մայրերը ոսկի շղթայ մը նուիրեցին ինծի։ 1928ի Հոգաբարձութիւնը և Տիկնանց միութիւնը իրենց ամավերջի տեղեկագրութիւնովը ներբողեցին իմ աշխատանքս։ Նոյնպէս 1929ի, Նորընտիր Հոգաբարձութիւնը, ջատագովելով անցեալ գործունէութիւնս և անով խանդավառուած՝ ժողովի դեան ներկայեց խոստմնալից ծրագիր մը։

Հոգաբարձութենէն երկուքը նախապէս եկեղեցեաւ հետաքրքրող մարդիկ չէին, ոչ ալ եկեղեցի յաճախող։ Բայց 1928ի վերջին ամիսները յանկարծ հրապարակ եկան որպէս ջերմեռանդ հաւատաւորներ և եկեղեցւոյ նախանձաւորներ։ Ու՝ 1928 Դեկտ. 10ի իմ վերընտրութեանս օրը անոնք գերազանցապէս և գովեստից չարքով ոյժ կուտային ի՛մ ընտրութեանս։

ԻՄ ԴԺՈՒԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՍ

Նորընտիր հոգաբարձութիւնն արդարեւ լրջօրէն լծուեցաւ գործի։ Մեր շաբաթական ժողովները տեղի կունենային կանոնաւորապէս։ Համերաշխ գործակցութիւն ունէինք տարուան առաջին երեք ամիսները և անկէ՛ յետոյ Առաջնորդի ցրտութեանը հետ կարծես մասնաւոր կապակցութեամբ մը պաղութիւն մը մտաւ նաև հոգաբարձական կազմին մէջ։

Ամեն հասարակական պարտաճանաչ պաշտօնեայ անպայման կունենայ նաև իր հակառակորդները՝ իմ պարագան չէր կրնար բացառութիւն մը լինել մանաւանդ սա յայտնի պատճառներով։

1.— Ես յարգելով հանաերձ բոլոր կուսակցութիւնները, անձնատուր չէի ոչ մէկին, մանաւանդ յաւէտ նշանակած եմ անխոհեմութիւններ ու երբ դեռ նոր պոլշեւիկեան խմորումները ըսկսան թափանցել մեր իրականութեան մէջ՝ ես բացայայտօրէն և հրապարակաւ դէմ արտայայտուեցայ այդ աշխատանքներուն գանոնք համարելով վտանգաւոր թէ՛ քաղաքականապէս եւ թէ մանաւանդ կրօնապէս։ Ուստի ճանչցուեցայ "հակապետական"։

2.— Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան հանդէպ տածելով հանդերձ շատ անկեղծ հա-

մակրութիւն՝ չեշտելով միանգամայն այդ հաստատութեանը փրկաւէտ գործունէութիւնը, լրջօրէն դիտողութիւններ ընելով ուշադրութիւն հրաւիրելի կարգ մը կէտերու վրայ որոնցմով ժողովուրդը կը պաղէր Բարեգործականէն։ Այսպէս յաշտ անբարի Բարեգործականներու ճանչցուեցայ իբրեւ "հակաբարեգործական"։

3.— Եկեղեցական բարեկարգութեանց առթիւ մեր յոդուածաշարքը, կուսակրօն դասակարգի և վարչական իշխանութեանց նկատմամբ մեր սուր և հատու ցուցմունքները խիստ ծանր թուեցան քննադատուած շրջանակներուն եւ անոնք շատ գայրացկոտ ցասումով պատասխանեցան վրէժխնդրութեան բայց՝ խոհեմութիւն համարեցին տեղի տալ մեր գրութեանց եւ բաւիղներու մէջ գործել։ Այս բոլորը կապակցեալ են որոշ պատմութիւններու և խստացեալ եզրակացութիւններ են արձանագրուած դէպքերու. մանաւանդ վերջին հինգ տարիներուս։ Միայն թէ ատոնք կը սահմանափակուէին զանցառելի թուով անհատներու մէջև։ Մինչդեռ եկեղեցասէր եւ հաւատաւոր դասակարգի մը մէջ մեր աշխատանքը կատեղծէր պատկառանք ու համակրութիւն։

4.— Իմ դժուարութիւններս իրական խոշընդոտի բնոյթ ստացաւ եկեղեցւոյ գնման պարագայէն։

Հոգաբարձութենէն մասնաւոր երկուքը բուռըն ձգտում ունէին խառնուիլ գնման գործին, մանաւանդ կը պնդէին որ բարերարը դրամ տը-

բամադրէ եւ անով չինուի եկեղեցին հայկական ճաշակով։ Բարերարը սակայն՝ իրեն կը վերապահէր բոլոր գործունէութիւնք և կուզէր խորհրդակցութիւն ու գործակցութիւն Առաջնորդին և իմ. ու միայն կուզէր որ՝ Հոգաբարձութիւնը հաւանի գնուելիք եկեղեցիին։ Ես նկատուեցայ պատճառ բարերարի այս դիրքին։ Մինչ ընդհակառակն ես բոլոր ջանքովս կաշխատէի բարի տրամադրութիւններով լեցնել զայն հանդէպ հոգաբարձութեան։

Բայց հակառակորդներս անողոք էին և միացած 1928 ի Դեկտ. 10 ին մեր ընտրութեան առենն ընդիմադիր ծանօթ ինն անձերուն՝ ոգի ի բռին կը ոքնէին դժուարութիւններ հանել ինծի դէմ։

Այս միջոցին էր որ հոգաբարձական անդամներէն մին՝ ի՛ր խանութին մէջ ինձ ըսաւ։

"Տէր հայր, ընկերս և ես որոշածենք Ձեր տունը գալ և քեզի խորհուրդ տալ որ հրաժարէիր ու քաշուէիր։ Որովհետեւ քեզի դէմ դաւաճանութիւններ կը պատրաստուին եւ մենք ալ կուզենք հրաժարիլ մասնակից չըլլալու համար այդ ոճիրին։"

Դարձեալ՝ մեր ժողովուրդէն բարեպաշտ տիկին մը բոլորին "մաման" խորին ցաւով արտայայտուած էր ուրիշի մը։ "Տէրհայրին դէմ քանի մը մարդիկ շատ չար բաներ կը խորհին։ Փորձանք մը պիտի բերեն "զեվալիին" գըլխուն։ Շատ կը ցաւիմ իրեն։"

Արդարև ալ այնպէս ըրին՝ անքուն անդադար

կը ջանային մի առ մի հրապուրել ժողովուրդը և գայթակղեցնել ինձի դէմ։

Ես յայտնապէս կը տեսնէի զայս ի սրտէ ցաւելով իրենց համար և ցվերջ անոնց հետ պահելով քաղցրութիւն։ Վստահէի թէ՝ Առաջնորդը մէ՛կ ակնարկով կրնար քանդել անոնց ծուղակները։

Դժբաղդաբար սակայն՝ իմ վերընտրուելէս քի՛չ յետոյ Առաջնորդն ալ սկսած էր ինձի հանդէպ շատ ուշագրաւ պաղ վերաբարմունք մը, որ երթալով կը սաստկանար յայտնի նշաններով։

Իմ հակառակորդներուս հետ իր բացառիկ մտերմութիւնը եւ ի դէպ հանդիպման անոնց խորհրդաւոր ժպիտն և ականախօսութիւնք այլևս բացորոշ էին։

Առաջնորդը բարի չեղաւ ինձ՝ իսկ յայտնել իր վշտանալուն պատճառները։ Հուսկ ուրեմն, ուրիշներու յայտնած գանգատներէն երեւան եկան ինձի դէմ իր մէջ բարդուած մախանքները։ Նախ որ Օգոստոս 2, 1928 Կրօնական ժողովին մէջ երբ ինքը կանգիտանար կանանց քուէատուութեան իրաւունքը և ես կը պնդէի ի նպաստ. ու ինքը կը յամառէր չհաւատալով մեր ցուցմունքներուն՝ ես բողոքեցի ժողովի Արժանապատիւ Ատենապետին։ Նորա երեսաց գոյնը շրջեցաւ և զայրացաւ։

Երկրորդ որ՝ ես նախանձաւոր ըլլալով գըրաբարի՝ մերթ ընդ մերթ դիտողութիւն ըրած էի իր թարգմանութեանց դէմ։ Նա շատ գէշ

ազդուած էր մեր քննադատութիւններէն։

Երրորդ, ինչպէս չատերու՝ իմ ալ ականջիս խորթ կը հնչէր իր ինքնակոչ "Տրապիզոնի Եպիսկոպոս" մակդիրը և ցուցամոլութիւն կը համարէի։ Ականջին հասցուցեր էին։ Անեղացեր էր։

Նաև օր մը Սան Ֆրանսիսկոյէն Օքլէնտ նաւոյն վրայ երբ Առաջնորդը խուսափողական պատասխան տուաւ յարգելի անձնաւորութեան մը հարցումին, քողարկել ուզելով Էջմիածնի դժբաղդ կացութիւնը. ես չհանդուրժելով առաջ անցայ և մանրամասնեցի "վշտալի" Հայրապետին կրած չքաւորութիւնը եւ հոգեկան տառապանքը ծաւալող անԱտուուածութեանը երեսէն։ Այս ճշմարտախօսութիւնս հերքում մնէր Առաջնորդի արտայայտութեանը՝ և զգացի թէ՝ վիրաւորուեցաւ։

Զորրորդ ի լրումն չարեաց. Առաջնորդը սահմանադրութիւն մը խմբագրելով զրկեց զանազան մարդոց դիտողութեանը։ Սահմանադրութիւնը յայտնապէս անբաւարար էր ու անհամապատասխան մեր կեանքին։ Ես ըստ իմ կարեաց նշանակեցի դիտողութիւններս (իր բառովը վերէն վար սրբագրեցի) մեծադիր վեցն էջնոց գրութեամբ Դեկտ. 23, 1928. և ուղղեցի Երեսփ. Ժողովին։

Այս յոյժ կարեւոր ձեռնարկի մասին մեր ըզգուշաւորութիւնը եղաւ ինձի փորձանք։

Յետ այնորիկ Առաջնորդը իր վրդովումը.... չէր կրնար ծածկել։ Անոր թագուն զայրոյթը, կարտայայտուէր, մեր տանը մէջ իսկ. մեր սեղա-

նին վրայ իր դէմքին մռայլոտ թախծութիւնը, անժպիտ լռութիւնը և սառն վերաբերումը մեր բոլոր տնեցիներուն ուշադրութիւնն ու զարմանքը գրաւած էին։

Ու թէպէտ իմ վերընտրութիւնս այս դիտողագրէն իբր ամիս մը առաջ արդէն կատարուած էր։ Բայց՝ նա՝ յետ այնորիկ որոշած է եղեր զիս հարուածել, հեռացնել Սան Ֆրանսիսկոյէն, միայն կսպասէ եղեր տղայիս ընթացաւարտութեանը։ Այսպէս՝ խօսած էր երկու երեսփոխաններու, իրօք այնպէս ալ ըրաւ ինչպէս պիտի տեսնենք պատմութեանս ընթացքին։

Այս օր այլ ս պարզ է թէ՝ Առաջնորդին վրդովեալ, լարուած մտայնութիւնը և վերեւ ակնարկուած հակառակորդներս կը խնամանային իրարու հետ և ահա տեղի կունենար զիս հարուածելու ծրագիրը։ Ասոր ապացոյցը սա՛ է որ՝ երբ ես զիս չրջապատող դժուարութիւնները Առաջնորդին պատմելու մօտեցայ Մայիս 14, 1929 նաւուն վրայ, Օքլէնտէն Սան Ֆրանսիսկո, նա չուզեց լսել և թըթու դէմքով մը կարեց խօսքս ընելով, "Տէր հայ՛ր, դուն իծի բան մի պատմեր. ես ամեն բան գիտեմ եւ ընկերիս ալ ասուածեմ։"

Առաջնորդին այս վարմունքն մղեց զիս գրաւորապէս պարզելու կացութիւնս ու 1929 Մայիս 21ին պաշտօնական և անձնական զոյգ մը սրտաճմլիկ նամակներով ներկայացուցի իմ կրած 15 նախատինքները և քահանայութեան կարգին սանկոխումը եւ հետեւաբար իմ անգործութեան և դադարի ենթարկուիլս։

Լիայոյս էի թէ՝ Առաջնորդը պիտի յարտասուս չարժէր եւ պիտի կամենար ո՛ւ կարենար ուսումնասիրել դժուարութիւններս և բառնալ արգելքները ինչոր շատ հեշտ էր՝ քանի որ հակառակորդներս զանցառելի էին եւ իրեն ալ մտերիմներ։ Բայց այս խնդիրներէն 12 օր յետոյ Յունիս 2, մեր երգահանդէսէն վերջը նա տեսնուեցաւ ինծի հետ ոտքի վրայ՝ խոժոռ երեսոյթով. յայտնելով ու պնդելով թէ՝ իմ նամակներս հըրաժարականի միտք ունին։ Ես հակառակն չեշտեցի և փափաք յայտնցի նոտած խաղաղիկ տեսութիւն ընել իր օթեւանը։ "Ես ինչի հետաձգել կրնամ" ըսաւ ու մեկնեցաւ. բայց չըրաւ եւ հետեւեալ օրը վերադարձաւ առանց տեսնուելու իր վչտալի քահանային հետ։

Առաջնորդը իր ծրագիրը հասունցուց նո՛յն ամսուն և Յունիս 29ին Սան Ֆրանսիսկո զիս կանչեց իր քովը։ Ծպտեալ մեղմութեամբ մը նախ ուզեց հաստատել թէ՝ իմ նամակս հրաժարական ըսել է։ Ես հերքեցի այդ նշանակութիւնը։ Ապա աւելցուց որ ես սանկս 5-6 ամիս քաշուիմ պաշտօնավարել է...։ Փաստեցի թէ՝ իմ չուրջս ստեղծուած դժուարութիւնները մի քանի մարդոց թշնամութենէն ծագած է և ան շուտով կը փարատի եթէ բարեհաճէր միայն քանի մը շաբաթ կենալ Սան Ֆրանսիսկո։

Հաստատեցի թէ իմ վեց ամիս քաշուելովս իսպառ պիտի խափանուէր պաշտամանց կանոնաւորութիւնը մանաւանդ հայերէնի դասախօսու-

թիւնը։ Թէ վեց ամիս յետոյ ինծի այլևս դժուար պիտի լինի վերադառնալ գործիս։ Թէ՝ ես արդէն դադարած եմ գործելէ ներկայ պայմաններու տակ բայց՝ ինքը կրնայ դիւրութեամբ վերցնել դժուարութիւնները՝ եթէ կենայ քիչ մը ատեն։

Առաջնորդի մէջ յայտնի էր չկամութիւնը, և առարկեց թէ՝ ինքը որոշած էր երկու ամիս մնալ Լօս Անճելօս օդափոխութեան համար։

Բայց ինչ պէտք ունիք. հոն կենալու ըսի, մինչ հոս է Ձեր ներկայութեան անհրաժեշտութիւնը "իմ ծախքերս ոչ պիտի հոգայ հոս" ըսաւ։ Սրբազան, ես՝ պիտի հոգամ ձեր ծախքը, կեցէք և դարմանեցէք այս չարիքը ըսի։

—"Նայիմ, կենամ եթե Տէրը կամենայ" Այս յուսադրական խօսքէն սիրտ առած աչքը համբուրեցի և մեկնեցայ ուրախութեամբ։ Ինչ տարակոյս թէ Տէրոջը կամքը խաղաղութիւն էր եւ Առաջնորդը այդ կամքին կը յանձնուէր։

ՇՐՋԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Հարուածը

Հեռեւեալ օրը, Յունիս 30, Կիրակի սբ. պատարագ մատուցի և Առաջնորդը քարոզեց։ Յետ պաշտաման տեղի ունեցաւ անդամական ժողով։ Առաջնորդը յայտարարեց հոս երկու հրաժարականներ կան, Հոգաբարձութեան եւ Հոսուրին։" Հոգաբարձութեան հրաժարականը միաձայնութեամբ ընդունուեցաւ։

Իմ կարգին ես բացատրեցի թէ՝ ես հրաժարական չունիմ մատուցած. այլ որ՝ դժուարութեանցս արգելքներովը դադարած եմ, ինչպէս կառք մը ճամբուն վրայի խոչընդոտովը. ես իմ պաշտօնիս եւ պարտականութեանս գլուխն եմ, եթէ վերցուին արգելքները։

Հակառակորդներս կանխապատրաստուած ծրագրով սկսան լեգուադարութիւններ ընել ինծի դէմ։ Մին ըսաւ, "մնամ այս քահանայեն օգուտ մը չեմ տեսած։" Այս այն էր, որուն տունը կայցելէի ամեն հինգշաբթի և իր երեք տղոց հայերէն դաս կաւանդէի։

Ուրիշը, "քահանան մեզ չիզոքացուցած ինքը միայն կը յարաբերի Զարլըս Մարթինի հետ եկեղեցոյ գլուխն խնդրովը։"

Պահանջեցի որ՝ ինծի դէմ ո՛վ որ գանգատ

մը ունի թող գրաւորապէս ներկայացնէ՝ ա՛յս է օրէնքը։ Առաջնորդի դիրքը յայտնապէս միակողմանի էր։ Նա կը լռեցնէր ինծի ի նպաստ խօսողները եւ կը թոյլատր էր ընդդիմադիրներու նախատինքները։ Եւ վերջապէս ոտքի ելած յայտարարեց այսպէս։ "Դուք ձեր քահանային հոգեւոր ու բարոյական կեանքին դեմ ոչնչ ըսելիք չունիք։ Բայց ես իմ Առաջնորդական հեղինակութեամբս որուն մնք եւ դուք ձեր բաժինն ունիք. իրեն համար կորոշեմ վեց ամիս դադար։"

Այս պատգամէն յետոյ կոչ ըրաւ ժողովուրդին ☆ յայտնել իրենց հաւանութիւնը։ Ժողովուրդէն լսուեցան առարկութիւններ։

Իսկ ես յանկարծակիի գալով այս բացայայտորէն անպատուաբեր եւ ապօրինի որոշմանը դէմ. անմիջապէս երկտողով մը ներկայացուցի հրաժարականս։ Առաջնորդը չուզեց կարդալ եւ խնդրէն հրամայեց ինծի նստել եւ ընդունել իրեն որոշումը։ Իմ պնդումիս վրայ հրաժարականս կարդացուեցաւ եւ հակառակորդներս ծափահարեցին։

☆ Ըստ օրինի ժողովուրդն է որ խնդիրը քննութեամբ կը որոշէ և կ'ենթարկէ նախագահին հաւանութեանը, վաւերացումին։ Իսկ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը օրէնքը ի հակառակէն կը հասկնայ։ Ինչ՛քը կ'որոշէ եւ կստանայ հաւանութիւնը ժողովներուն։

Հրաժարեալ Հոգաբարձութիւնը ուզեց յետս կոչել իր հրաժարականը։ Բայց մերժուեցաւ։ Առաջնորդը փակեց ժողովը հետեւեալ խօսքով. «Հոգաբարձութեան հրաժարականը ընդունուած է։ Քահանային հրաժարականը պիտի ներկայացնեմ կեդր. Վարչութեանը։ Առժամեայ Հոգաբարձութիւն մը պիտի կարգեմ ցնոր տնօրէնութիւն։»

Ժողովէն յետոյ 1928ի Հոգաբարձութենէն երեք հոգի եւ ուրիշները շրջապատելով Առաջնորդը դառնադին արտայայտուեցան այսպէս. «Սրբազա՛ն, դուն մեր քահանան յա՛յտնապէս մեռցուցիր, բայց, նա մեր քահանան պիտի ըլլայ ցկեանս։»

Դաւադրութիւնը գործադրուած էր եւ բաժնուեցանք ցաւագին տխրութեամբ։

Նո՛յն իրիկունը թէլէֆոնով խօսեցայ Առաջնորդին եւ խնդրեցի տեսակցութիւն մը, յուսալով թէ՝ հնարաւոր պիտի լինի խաղաղութեան ելք մը գտնել։ Նա խոստացաւ առաւօտուն տեսնուիլ։ Բայց՝ առաւօտեան՝ պանդոկէն ինծի թէլէֆոն տրուեցաւ թէ՝ Առաջնորդը ժամը 8ին Զարյս Մարթինին ադարակը գնաց։ Հոն մնաց 4 օր եւ անկէ մեկնեցաւ Ֆրէզնո՝ մեղ թողլով սուդի մէջ։

Առաջնորդին այս յայտնապէս անկարեկիր վարմունքը անժխտելի փաստ էր հաստատելու իր հեղինակութիւնը մեր բոլոր դժուարութեանց մէջ, ուստի Յուլիս 2 թուակիր ընդարձակ պատճառաբանութեամբ զրկեցի հրաժարականս, որուն մէջ գլխաւոր պատասխանատուն չեշտուած էր Առաջնորդն ինքն։

Միամիտ հաւատք մը ունենալով մեր Ազգ. իշխանութեանը վրայ, պէտք տեսայ այս միջադէպը պատմել երեւելեաց ոմանց։ Ուստի, Ֆրէզնո իջնելով ծա-

նօթ անձնաւորութեան մը եւ իր տիկնոջը հետ Օգստ. 12ին այցելելով Երեւան. Ժողովին նշանաւորագոյն մէկ անդամին ... պատմեցինք բոլոր տեղի ունեցած դէպքերը եւ կարդացի ալ Առաջնորդին գրած նամակներուս պատճէնները: Պարոնը եւ իր Տիկինը խորապէս վշտանալով խիստ կարեկիր ոգիով մը ըսին.— «Տէր Հայր, շա՜տ մեծ անիրաւութիւն մը եղած է քեզի:» Եւ իրենց կարգին մասնանշեցին Առաջնորդին միապետական ոգին ու յուսադրեցին թէ՝ «Հոգ մի՛ ըներ շուտով ամէն բան լաւ կ'ըլլայ»: Այս վերապահ խօսքը խորհրդաւոր նշանակութիւն մը ունէր Առաջնորդին նկատմամբ: Օգոստ. 14ին ուրիշ բարեկամի մը հետ այցելեցի վարչութեան անդամներէն միոյն. որ ազնուաբար մեզ մեծարելէ յետոյ՝ լսեց մեր դժուարութիւնները եւ ունկնդրեց նամակներս, ուղղեալ Առաջնորդին: Ինքը՝ մանաւանդ իր բարեպաշտ տիկինը յուզուեցան եւ դիս յորդորեցին համբերել լիայոյս լինելով բարւոք կարգադրութեան: Այս պարոնն ալ պատմեց Առաջնորդին մէկ արարքը՝ որմէ ինքը զայրագինս դայթակղած էր:

Օգոստ. 15ին այցելեցի Կրօն. Ժողովոյ անդամներէն միոյն ... ամենէն ազդեցիկին ու պատմեցի ամէն ինչ եւ ցուցուցի նամակները: Այս հոգեւորականն ալ բաղում մասամբք վշտացած գոլով Առաջնորդէն՝ խորհուրդ տուաւ ինծի սանկս 40–50 ստորագրութեամբ հանրագրութիւն մը բերել Ժողովին, վստահացնելով որ՝ մեր ակնկալածէն շատ աւելի արդարութիւն պիտի գտնենք: (Այս պարոններուն եւ եկեղեցականին անունները եւ մանրամասնութիւնք մեր յաջորդ հատորին մէջ կը տեսնուի:)

Հակառակ այս յուսադրութիւններուն՝ մենք չու-

զեցինք այդ քայլն առնել: Այլ տակաւին սպասողական դիրք բռնեցինք. ու հետամուտ եղանք խաղաղութեան ու հաշտութեան միջոցներ գտնելու: Այս միամիտ խորհուրդովը յաջորդ օրն իսկ (Օգոստ. 16) այցելեցի Ս. Թէոդորոս Հօրը եւ անոր հետ միասին գացինք Առաջնորդին, մեր խօսակցութիւնը շատ կարճ եղաւ եւ երկուքն ալ առաջարկեցին 18ին Վերափոխման առթիւ Ս. Պատարագ մատուցանել Եղեմ: Ընդունեցի եւ Ս. պաշտամունք կատարեցի եւ ընդ նմին հինգ երեխաներու մկրտութիւն:

1929 Սեպտ. 22ին, Առաջնորդը պատարագեց Սան Ֆրանսիսկո, դիս կանչեց, իրեն «Ողորմեսցի» խօսեցայ: Եւ յետ պատարագի մկրտութիւն մը կատարեցի որուն ինքն ալ մասնակցեցաւ Օծման արարողութեամբը:

1929 Հոկտ. 26ին Սան Ֆրանսիսկո Առաջնորդը դիս կանչեց: Ներկայ էր եւ պ. Գրիգոր Սարաֆեանը: Հակառակ բարեդուշակ յոյսիս՝ զինքը գտայ զայրացկոտ եւ որ առաջին իսկ բանիւ սաստիւք ասաց. «ԴՈՒՆ ԻՆՉՈ՞Ի ՁԵՌՔ ՁԵՍ ՔԱՇԵՐ ԱՅՍ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԷՆ.» պատասխանեցի հեզութեամբ. «Սրբազան, ժողովուրդին մէկ մասը եւ ես զմեզ կը համարենք անիրաւեալ եւ բողոքներով աղերսներ մատուցեր ենք Առաջնորդարանի՝ քննութիւն, արդարութիւն կը խնդրենք: Ասկէ ի զատ ի՞նչ ըրած ենք: Նը-կատի առէք մեր խնդրագիրը. քննութիւն կատարեցէք եւ ամէն բան կը վերջանայ:» Առաջնորդը աւելի խստօրէն գոչեց. «Քեզի կըսեմ հեռացի՛ր այդ ժողովուրդէն, եթէ ոչ՝ կը պատժեմ քեզ: Ու վերջապէս քեզ պարոն Գոուգեան կը հոչակեմ:»

Այս զայրոյթն ու սպառնալիքն այլեւս անհան-

զուրժելի էին. ու ես ի սրտէ խոցուած՝ ելայ ու հեռացայ առանց յարգանքի:

Պ. Սարաֆեան, որ ցայն վայր լո՛ւռ էր խսպառ, եռեւէն եկաւ պանդոկին սրահը եւ նստեցանք: Նա ինքն ալ Առաջնորդին վարմունքէն սրտմտածի պէս խօսեցաւ: «Տէր Հայր, արդէն քու քահանայանալդ մեծ զոհողութիւն մըն էր: Ես Հայ եկեղեցականութեան վիճակը գիտնալովս է որ այդ կարգին մէջ չեմ մտներ: Դո՛ւն շատ անիրաւուած ես, ու՝ հիմա այս կացութեանը դարման մը գտնելու է:»

«Շատ լաւ, ըսի, Պ. Սարաֆեան, զուք տեսաք այդ հակամարդկային կեցուածքը: Ես ի՞նչ ընեմ: Ես պատրաստ եմ ամէն զոհողութեան: Առաջնորդը եւ զուք հոս կեցէք մէկ շաբաթ: Հրամայեցէք իրը բըժիշկ, եւ ես ծառայեմ իրը նրրս: Վստահ եղիք որ՝ գիւրաւ կը դարմանուի ամէն ինչ: Պ. Սարաֆեան զգածուած այս խօսքէս՝ ըսաւ. «Տէր Հայր, Առաջնորդին մօտ քու խոնարհական դիրքդ եւ հիմակ ալ քու խոնարհութիւնդ եւ խաղաղութեան համար քու ծառայութեանդ խոստումները կը ցուցնեն Քրիստոնէական ազնիւ հոգի մը:»

Պ. Սարաֆեանի այս գեղեցիկ արտայայտութիւնը, որուն նման բերանացի ուրիշներու եւ ինծի ալ գրով հաղորդած էր, ա՛յնքան մը ազդեցին ինծի՝ որ ես բովանդակապէս իրեն տրամադրուեցայ եւ խնդրեցի որ համոզէ Առաջնորդը որպէսզի քանի մը օր մնայ Սան Ֆրանսիսկո եւ գլուխ հանենք գաղութին խաղաղութիւնը: Պ. Սարաֆեան զնաց Ջանալու խոստումով եւ նո՛յն իրիկունն իսկ երբ այցելեցինք Պ. Մալէզեանին Պ. Սարաֆեան ըսաւ ինծի. «Տէր Հայր, Առաջնորդը չընդունեց առաջարկս. նա մարդու չի լսեր.

ինչ որ մտադրած է այնպէս կընէ:»

Այսպէս՝ ահա կը վերջանար իմ բարի տրամադրութիւնս եւ խաղաղարար մերձեցումս, Առաջնորդէն ցոյց տրուած խստութեան եւ կամակոր յամառութեան բախելով:

1929 Հոկտ. 9, բողոքող ժողովրդեան կողմէն ընտրուած դործադիր մարմինը Առաջնորդը հրաւիրեց ճաշի, յուսալով խաղաղութեան ճար մը գտնել այդ առթիւ: Առաջնորդը մերժեց, միայն խոստացաւ ընդունելութիւն ի՛ր կեցած տանը մէջ, ուր ինքը միայնակ պիտի տեսնուէր իրենց հետ: Իրիկուան՝ բողոքողներու վարչութիւնը ներկայացաւ իրեն: Շատ մը խօսքերէ եւ վիճաբանութիւններէ յետոյ՝ անոնցմէ մէկը խօսեցաւ այսպէս. «Սրբազան, մեր օրինաւորապէս ընտրուած, վաւերացուած մնայուն Հոգ. Հովիւը, Տ. Խաչիկ Քահանայ Գոռոզեանը՝ իսպառ առանց յանցանքի դադարեալ հռչակեցիք զինքը գովելէ յետոյ՝ ու այսպէս զինքը դրիք հրաժարելու հարկին տակը: Հրաժարեցաւ ու փլաւ մեր կանոնաւոր պաշտամունքը. մեր դպրոցը եւ եկեղեցական բարիքները: Մենք պարտաւորեցանք բռնել բողոքողի դիրք: Սակայն յանուն խաղաղութեան յօժար ենք զոհողութեանց, ու միայն կը խնդրենք որ՝ երբ այժմ քահանայական ընտրութիւն պիտի կատարէք, Խաչիկ քահանայի անունն ալ դնէք ընտրելեաց ցանկին մէջ. թէ քուէ շահեցաւ, եւ՝ ինքն ալ ընդունեց, խնդիր չկայ այլեւս: Եթէ՝ ոչ՝ որ քահանան որ շահեցաւ քուէից օրինական, մեծամասնութիւնը, մենք զայն կընդունինք եւ կը լքենք Տ. Խաչիկ քահանան:—»

Առաջնորդը ջղագրգիռ այլայլումներեամբ ունկնդրելէ յետոյ այս բոլորովին օրինական առաջարկը,

խնդրանքը ու վիշողութիւնը, դայրագին բարկութեամբ պատասխանեց բացագանչելով. «Դո՛ւք իրաւունք չունիք ո՛ եւ է բան առաջարկելու, խաչիկ քահանան ինձի համար մեռած է: Ե՛ք նա ընտրուի հովիւ այս թեմին, ես պիտի մեկնիմ Քալիֆորնիայէն: Իսկ թէ դուք յամառիք եւ պաշտպանէք զինքը, ես զայն Պարոն խաչիկ պիտի անուանեմ:—»

Ներկայացած անձինք իրենք դիրենք դոսան օրէնքէ, ուէրէ, քաղաքավարութենէ զուրկ անձի մը հանդէպ եւ պատասխանեցին թէ՝ «Ապա ուրեմն, մենք ալ չենք ամասնակցիր ընտրական քուէարկութեան:» Ու երբ կը մեկնէին սենեակէն, տեսան որ՝ հրաժարական Հոգաբարձութիւնը խմբովին պահուած էին կից սենեակին մէջ: Այս ա՛յն Հոգաբարձութիւնն է՝ որուն հրաժարականը եկեղեցին ընդունեց եւ զոր սակայն Առաջնորդն ինքնագլուխ վերստին կոչած էր պաշտօնի եւ այժմ ալ վասն ապահովութեան անձին դրած էր թաքստոցը:

Առաջնորդին այս յայտնի անարգական ու հակաստահմանադրական արարքը իրեն դիմողներուն հանդէպ՝ անոնց մէջ պատճառեց խորունկ վիշտ եւ դայթակղութիւն որով նոքա մղուեցան աւելի լուրջ առաջադրութիւններու:

Առանցմէ երեքը այցելելով Մօտակայ Երեսփոխաններէն միոյն՝ պատմեցին մեր կացութիւնը. այդ պարոնը ա՛լ աւելի զայրացած դտնուեցաւ Առաջնորդին դէմ, որուն հանդէպ արտայայտուեցաւ աւելի ծանր եւ հեգնական որակումներով եւ յորդորեց դիմել խիստ միջոցներու: (Այս պարոնը մի՛ եւ նոյն թօնովը արտայայտուեցաւ ինձի ալ ի՛ր տունը մէջ, 1929 Նոյ. 15ին:

1929 Նոյ. 16ին կրօն. ժողովոյ անդամներէն մին՝ ներկայ կը դտնուի մեր բողոքող վարչութեան խորհրդակցական ժողովին: Ու արդէն իսկ գիտակ լինելով ամեն բանի՝ եւ իրաւունք տալով կաւելցնէ. «Այո սիրելիք, բայց՝ ի՞նչ կրնանք ընել Առաջնորդին: Ամենքս, ե՛ս ալ անոր ծառաներն ենք, ի՛նչ որ ընէ պիտի հնազանդինք:»

Վարչութիւնը կը պատասխանէ. «Մենք օրէնքի կը հնազանդինք եւ ո՛չ քահանոյքի:» (Այս նո՛յն հոգեւորականը ինձի քանիցս խօսած է. «Այո եղբայր, Առաջնորդը միապետական է, սակայն ի՞նչ կրնանք ընել. դուն զրկուեցար անիրաւուեցար, բայց, ո՞վ ինձի արդարութիւն պիտի ընէ:»)

Այս եկեղեցականը Քրիստոնէական փափկութեամբ քանիցս դրած է ինձի մատնանշելով իմ անպարտական խաչելութիւնս եւ տալով յոյսեր փառաւոր յարութեան:

Երեսփոխաններէն մէկ ուրիշը քանիցս ինձի եւ մեր վարչութեան յայտարարեց իր բնայատուկ շարժուձեւովը չեչտելով թէ՝ «Այո՝ դուք զրկանք կրեցիք եւ անարգուեցաք: Այս Առաջնորդը Ալաթուրքա մարդ է: Դուք կրնաք բողոքել: Կրնաք ալ զատ եկեղեցի կազմել: Բայց, սա Վարչուր. եւ Երեսփ. ժողովի մէջ չկա՞յ չորս հոգի՝ որ օրէնքը գիտնայ եւ ձեզի արդարութիւն ընէ . . . :»

Հոգեւորականներէ եւ Երեսփոխաններէ ու՝ Վարչութեան անդամներէ արտայայտուած այս բոլոր միտքերը մեզ աւելի դիտակից կընէին մեր իրաւունքին ու՝ Առաջնորդին անհաշտ յամառութեանը: Ուստի մեզի թելադրուած հանրագրութիւնը աւելի քան 140 ստորագրութեամբ՝ պատրաստելով նաեւ որոշ

բողոք մը եւս իմ կողմէս՝ խնդրեցինք Ազգ. իշխանութիւններէն որ քննութիւն մը կատարուէր եւ ճշդուէր Սան Ֆրանսիսկոյի դաղութին պատակման պատասխանատուները:

1929 Նոյեմբ. 18ին այս բողոքագիրն առած իջայ Ֆրէզնո եւ դիս նախագահ քաջալերող անձերուն ներկայացայ: Ու՝ ի՞նչ դտնեմ, տրամադրութիւններ բոլորովի՛ն հակադրուած: (Անոնք Օգոստոսի վերջերը անակնկալ խնդրով մը . . . շատ պէտք ունեցեր էին Առաջնորդին, եւ անոր համակրութիւնը շահելու համար՝ անհրաժեշտ եղած էր անոպտման անձնատուր ըլլալ անոր: (Այս վարագոյրն ալ յաջորդ հատորին մէջ բացուած է): Եւ ուրանալ իրենց համակրութիւնն ու քաջալերանք դոր դիտակցարար այնքան շռայլած էին մեզի: Առաջնորդը՝ բախտէն ընծայուած այս ուժովն օժտուած՝ Սեպտ. 3 թիւ նամակաւ մը պատասխանեց մեր Յուլիս 2 թիւ նամակին, անարգելով յանուն խաղաղութեան երկու ամսուան մեր բարի տրամադրութիւնները, ոտնակոխելով մեր իրաւական պահանջները, եւ ընդունելով իմ հրաժարականս, առանց եկեղեցիին, սո՛սկ իր «վրդովումովը:»

Եկեղեցականի մը եւ երկու բարեկամ, համակիր երեւցող աշխարհական իշխանաւորներու այս յոռետոխեալ ընթացքը բնականաբար մեր առջեւը կը բանար մտածողութեան եւ գործունէութեան նոր ուղի մը, որուն հետեւանքին ծանրութիւնը յստակ էր մեր նախատեսութեան դիմացը: Ուստի, 1929 Նոյ. 18ին ինքնաբերաբար այցելեցի Առաջնորդին՝ կարգադրութեան մը պատեհութիւն ստեղծելու մտօք: Գտայ դինքը զայրացած, ցասկոտ, որ սառջի՛ն խօսքովն

ինկ յարձակողական ոճով մը եւ սպառնալեօք պահանջեց որ՝ լքեմ իմ բարեկամներս, այսինքն իրեն դէմ բողոքող խումբը: Իմ պատկառոտ պատասխաններս պարապ եղան, ու՝ նա ա՛յնքան արհամարհանքով վերաբերուեցաւ ինծի հետ, որ ա՛լ դաւաթը լեցուեցաւ ու՝ ես մեկնեցայ, ասպարէզ կարդալով՝ որ կրցածը շարունակէ . . . :

Այս տեսակցութեան նախորդ իրիկունն իսկ կեդր. Վարչական Ժողով տեղի ունեցած էր: Իմ հակառակորդներս, իմա՛ հալածիչներուս դեկավարները, պատահանջ դրած էին դիս պատժել: Արժանապատիւ Ատենապետը առարկած էր. «Բայց ի՞նչ յանցանքով, խաչիկ քահանան նո՛յն իսկ ստախօսութեան մեղքի մը գործա՞ծ է . . . :» Արժ. Ատենապետը չարիքն արգելելով հանդերձ՝ դիս կը յորդորէր յաւէտ որ ներում խնդրեմ Առաջնորդէն: Կընդունէր թէ՝ յանցանք մը չունիմ: Բայց՝ կրսէր, քանի որ մեր Առաջնորդն է եւ ուրիշներէ (անուններ տալով) գրդռուած խստացեր է, քու դիջողութիւնդ գուցէ դինքը կակղացնէ:

Այսպիսի տարկան, անիմաստ խոնարհութիւն մը, մեղա՛յ ըսել անդոյ մեղքի մը համար՝ ինծի հնարաւոր չէր:

Ու՝ արդէն Առաջնորդը դիս իրեն դէմ գրդռելով իր նպատակին հասած էր: Այլեւս կը մնար իր անդուսպ ատելութիւնը գործադրել, դիս փիլոնազուրկ, կարգալոյծ հռչակել ի գոհացումն իր կիրքին եւ ի շնորհուկս իմ հակառակորդներուս, ինչպէս անոնցմէ մէկը Յունիս 30 ին (դպրարումիս հռչակման օրը) հեգնելով Ս. պաշտամունքս. նոտած տեղը մենախօսած էր. «Կանչէ՛ տէր տէր, կանչէ՛ այս օր վերջին պատարագդ է. այս օր փիլոնդ պիտի առնեմ վրայէդ:» Լսողը ապա պատմեց ինծի բառ առ բառ:

ՇՐՋԱՆ ԵՐՐՈՐԴ

Ձերբազատումը

1929 Յուլիսէն մինչեւ Դեկտեմբերը՝ բողոքող համայնքէն եւ իմ կողմէս տասնեւութն հատ բողոքագրեր մատուցուեցան Առաջնորդարանի. (Կեդր. Վարչութեան եւ՝ Երեսփոխանական Ժողովին) ու՝ նաեւ. Կաթողիկոսարանի: Մեր գլխաւոր խնդրանքն էր որ՝ պաշտօնապէս քննութիւն մը կատարուի եւ երեւան գան Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ գաղութին պառակտման պատասխանատուները: Բայց՝ այս բոլորը մնացին անհետեւանք եւ կարեւորութիւն չտրուեցաւ մեր ձայնին, ու՝ մէ՛կ քննութիւն մը իսկ տեղի չունեցաւ:

Նոյեմբ. 18ի մեր խօսակցութենէն, ես բոլորովին համոզուեցայ թէ՝ Առաջնորդէն խաղաղութեան Քրիստոսական հոգին խսպա՛ռ հեռացած է: Ու՝ նկատելով որ՝ Կեդր. Վարչութիւնը եւ Երեսփ. Ժողովը օրինական ո՛ եւ է քայլ չե՛ն առներ մեզի արդարութիւն ընելու. վեցն ամսուան ապարդիւն դիմումներէ յուսահատած՝ 1929 Դեկտ. 27ին պաշտօնապէս եւ հրապարակաւ ինքզինքս յայտարարեցի անկախ Քալիֆորնիոյ Առաջնորդութենէն՝ հետեւեալ բանաձեւով.—

«Քալիֆորնիոյ Առաջնորդը Տ. Գարեգին Ս. Եպիսկոպոսին՝ ինձի հանդէպ բռնած ապօրինի վարմունքէն եւ անիրաւ ընթացքէն վրդովուած, այլ եւ ինքզինքս անկախ կը հռչակեմ Ն. Ս.եան Առաջնորդական

իշխանութենէն: Կա՛մ քահանայ Հայ Առաք. Սբ. Եկեղեցւոյ, կը պահեմ իմ ձեռնադրութեանս Ս. կարգը, եւ պիտի շարունակեմ մնալ Ն. Ս.եան իշխանութեանը չպատկանող ժողովուրդի մը: Իմ բողոքներս այլ եւս Ն. Ս. Օծութեան Վեհ. Կաթողիկոսին առջեւն են ու՝ կսպասեմ Ն. բարձր Հայրապետութեան վճիռին:—»

Այս ժամանակամիջոցիս, անտարակոյս որ՝ այլ եւս Առաջնորդին հանդէպ մեր յարաբերութիւնը շատ սուր հանգամանք առած էր եւ հաշտութեան յոյսն անհետացած: Նաեւ իմ վրաս շատ ծանր կը ճնշէր Սրբազան պաշտամունքէ զրկուած մնալս: Բողոքող ժողովուրդն ալ վեց ամիսէ ի վեր զուրկ էր մնացեր սրբազան պաշտամունքէ եւ կը սպասէր եկեղեցական կառուցուածքին փլած աւերակին վրայ: Միանգամայն յուսահատած՝ Առաջնորդարանի մօտ իր դիմումներուն հանդէպ բռնուած անօրինակ խստասրտութենէն՝ որոշեց շարունակել իր եկեղեցին՝ իր օրինաւոր հովիւովը՝ որ ծայրայեղօրէն անիրաւուած՝ այլ եւս դուրս էր եկած Առաջնորդին բռնապետական իշխանութենէն:

Մե՛ր եւ ժողովուրդին դատն ու վէրքը նո՛յնն էին: Տարբեր չէր նաեւ մեր մտայնութիւնը: Այն անձնուէր մարդիկ որ՝ 1928 ի փայլուն շրջանը ի գլուխ հաներ էին իբրեւ Հոգաբարձու եւ Օժանդակ մարմին՝ այժմ վարիչներն էին բողոքի շարժմանը եւ բնականաբար՝ որովհետեւ, իրենց աշխատանքովը ի կատար հանուած հոյակապ գործն էր որ՝ քանդուած էր յայտնապէս Գարեգին Եպիսկոպոսի մէկ քմահաճոյքովը՝ այլապէս խաչիկ քահանայէն վրիժառութեան անողոք խստութեամբ մը: Ուստի. որոշուե-

ցաւ 1930ի Ծննդեան առթիւ մատուցանել Մ. Պատարագ, ու՝ խոյն ձեռնարկուելով վեցն օրուան մէջ լրացաւ հանդերձից եւ սպասուց պատրաստութիւնը:

Եկեղեցիի համար դիմեցինք Եպիսկոպոսանաց. նոքա խոստացան տրամադրել: Բայց Առաջնորդը փոխանակ իւր զաւակները? սիրաշահելու՝ Եպիսկոպոսական տիրաւանդ խոհականութեանն՝ անձամբ դիմեց Եպս. Փարսընսին եւ արգիլեց մեզի եկեղեցի տրամադրելը:

Դիմեցինք Լուտերականաց, եւ նոքա խոստացան իրենց եկեղեցին: Մենք տեսանք որ՝ այդ չէնքը բացարձակապէս նման էր Եպիսկոպոսականացը սրբարանովը, սեղանովը եւ նուիրականութեամբը:

Առաջնորդը հեռագրով դիմեց նոյն եկեղեցւոյ Հովիւը Տր. Պրոյրին, յանձնարարելով որ՝ մեզի եկեղեցի չարամադրուի: Իսկ այդ ազնիւ մարդը կարեւորութիւն չտալով Առաջնորդին՝ յանձնեց եկեղեցին, բոլորովին ձրիաբար:

Առաջնորդը արտաքուստ մեզ արգիլել չյաջողելով, Յունուար 4 թիւ հեռագրով ինձի կարգիլէ քահանայական պաշտօնակատարումի Բայիֆորնիոյ մէջ: Մէր բոլոր աղերսանքներն անկարեւոր համարող Առաջնորդին այս հրամանը բնականաբար մեր մօտ մնաց անկարեւոր: Ուստի. ջերմ կարօտով կատարեցինք Սբ. Ծննդեան պաշտամունքը 120է աւելի ժողովուրդով՝ որոնցմէ 25ի չափ Սբ. Հաղորդութիւն ստացան:

Առաջնորդը առ այս սրամտելով Յունվ. 10ին՝ իրմէ անկախանալէս 14 օր յետոյ՝ Կախակայման վճիռ արձակեց ինձի դէմ: Բայց մենք ատոր ալ ուշադրութիւն չտալով կանոնաւորապէս շարունակեցինք մեր

պաշտամունքները:

Ապրիլ 26ին էջմիածնէն ստացայ Գեր. Հոգեւոր Խորհուրդի անուամբ Մատթէոս Արքեպիսկոպոս (Անդամ) եւ Բօշարեան (Բարտուղար) ստորագրութեամբ նամակ մը՝ որով պատգամ կը տրուէր հնազանդիլ (Առաջնորդի) կարգադրութեանը՝ եթէ նոյն իսկ այդ անարդար կը համարուի . . . :

Այս նամակը եկած էր Առաջնորդի միջոցաւ: Ու՝ նա ալ հակառակ օրինաց, նամակը նոյնութեամբ հրատարակեց թերթերու մէջ: Մենք չենք կարող իսկ երեւակայել թէ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը այդպէս կրնար հրահանգած ըլլալ: Պարզ էր թէ՝ այս յայտնի չարամտութիւն էր ինձի դէմ եւ վստահութեան չարաչար գործածութիւն, ուստի, ծայրայեղօրէն ընդվզեցուցիչ:

Արդէն այդ նամակն ինքնին օրինական բնոյթ չունէր եւ ոճովը անվայել: Ուստի, քահանայական նրուիրականութիւնը ոտնակոխուած տեսնելով՝ Ապրիլ 28 թիւ նամակաւ մը վաստօրէն բացատրեցի թէ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդի հրամանը անգործադրելի է եւ՝ վիրաւորական: Ուստի, աւելցուցի հրաժարական մը հետեւեալ բանաձեւովը:—

«Նկատելով որ՝ եկեղեցական իշխանութեանց կողմանէ ինձի դէմ եղած հալածանքներն ու անարդարութիւններն անհանդուրժելի ծայրայեղութեան հասած են. ցաւօք սրտի որոշեցի հրաժարիլ քահանայագործելէ ի կարգի Հայ Եկեղեցւոյ եկեղեցականութեան եւ վարչական շրջանակի:—

Կը պահեմ քահանայական հանգամանքս՝ քանզի անբաժանելի են ձեռնադրութեան եւ օծման Աստուածային շնորհքները եղեալ ի Հոգւոյ եւ անբաժան

ի նմանէ՝ կապուած ուղղափառ հաւատքի հետ:

Յանձնուած եմ Աստուծոյ, որ կարողն է յաջողել ինձ սպասաւորութիւն մը իւր ամենաբարի կամացը եւ ընտրած ուղիին համաձայն:»

Այս միջոցներ լսած էինք Վեհ. Ս. Հայրապետին ենթադրմամբ ի Տէր: Ու՝ գիտնալով թէ՝ Էջմիածնէն մեզի դատաստան պիտի չըլլայ՝ մեր եկեղեցին յորջորջեցինք յանուն Ն. Ս. Օծութեան հանդուցեալ Հայրապետին—Հայ Առաքելական Սբ. Գէորգ Եկեղեցի: Եւ Մայիս 18ին Հոգեհանգստեան պաշտօն կատարեցինք եւ Սբ. պատարագ մատուցինք վասն Հոգւոյ վախճանեալ Հայրապետին:

Մեր այս որդիական յարգանքէն սարսափելի զայրացաւ Քալիֆորնիոյ Առաջնորդը: Ուստի, Մայիս 21ին ահարեկիչ նամակ մը գրելով ինձի կոպտանար դիս կարգալոյծ հռչակել՝ է՛թէ հինգ օրէն մեղադրով մը ներում չի խնդրէի իրմէն:

Ես ի՛սկոյն բաց նամակաւ մը Գարեգին Եպիսկոպոսին հասկցուցի թէ՝ ինքը ո՛ւ եւ է իրաւասութիւն չունի իմ վրաս եւ թէ իր վճիռին մենք երբեք կարեւորութիւն պիտի չտանք, ծանօթ օրինական պատճառներով:

Գարեգին Եպիսկոպոս թուի թէ՝ մոռցած էր որ ես անկէ 145 օր առաջ (1929 Դեկ. 27) անկախացեր էի իր Առաջնորդութենէն ու 24 օր առաջ ալ հրաժարած էի Էջմիածնի իշխանութենէն եւ դեռ կը փորձէր իմ վրաս տիրել:

Մեր եկեղեցին ալ տեսնելով որ՝ Գարեգին Եպիսկոպոսը ծայրայեղ սահմանադանցութիւններ կ'ոստնու խօլարար՝ Մայիս 27ին ինքզինքը անկախ հռչակեց Քալիֆորնիոյ Առաջնորդութենէն, ազդարարե-

լով որ՝ Գարեգին Եպիսկոպոսը չի խառնուի Սբ. Գէորգ եկեղեցիի գործերուն եւ անոր վաղուց իսկ անվախցած քահանային:

Գարեգին Եպիսկոպոս սակայն՝ անգիտանալով օրէնքը, կացութիւնը եւ իր կեցած միջավայրը՝ Յնս. 6 թիւ յայտարարութեամբը դիս հռչակեց «կարգալոյծ»: Եւ այն ալ զրպարտութեան տուեալներու վրայ հիմնուած:

Ինծի համար անշուշտ նշանակութիւն իսկ չունէր այդ վճիռը, որովհետեւ ես քաջ գիտեմ թէ՝ Քահանայութիւնն Քահանաներու վրայ ըստ կամս Եպիսկոպոսի մը արկանելի կամ մերկանալի մաշկեակ մը չէ. այլ՝ Ս. Հոգւոյն յաւիտենական պարգեւ մը: Ուստի, այդ օդային վճիռն անյողդողդ՝ կը պահենք այդ շնորհքն ըստ կամաց Պարգեւատուին:

Մեր եկեղեցին սակայն, տակաւին Սբ. Էջմիածնի իշխանութեանը պատկանելով, բողոքագիր մը մատոյց Կաթողիկ. Տեղապահ Գեր. Տ. Խորէն Արքեպսկ. Մուրատբէկեանի:

Ցրէգնոյի եւ շրջակայքի մէջ ալ յուզումներ տեղի ունեցան եւ կարեւոր անհատներ մէկ տեղ գալով խորհրդակցութիւններ կատարեցին ու 60է աւելի ստորագրութիւններով բողոքագիր մը ղրկուեցաւ Էջմիածին՝ Գարեգին Եպիսկոպոսի դէմ:

Լոս Անճէլսէն ալ ո՛չ նուազ հանրածանօթ անձերու կողմանէ ստորագրուեցաւ հանրագրութիւն մը դոր խմբագրեց փաստաբան պ. Արսէն Երէցեան, ամբողջովին իրաւագիտական տուեալներու վրայ հիմնուած: Այս ալ ղրկուեցաւ Էջմիածին:

Տիար Կարապետ Քէլլէրեան Յուլիս 18 ին «Նոր Օր»ի մէջ բողոքեց եւ պահանջեց որ Առաջնորդը մեր

կարգալուծութեան վճիռին բաւարար եւ գոհացուցիչ, արդարացի պատճառներ ներկայացնէ։ Պահանջեց նա եւ որ ե՛ս ինքս հրապարակ գամ եւ ժողովուրդը լուսաբանեմ։ Բայց՝ թերթեր տեղ չէին տար ինծի, ո՛ւ մանաւանդ ոմանք ալ ինծի դէմ հայհոյալից տողեր կը տպէին։

Այսու հանդերձ, Սբ. Գէորգ եկեղեցին զինուորական կորովով կը շարունակէր եւ Ցրէվնոյի ու շրջակայից ճշմարիտ եկեղեցասէրներէն արիասիրտները կազմակերպուեցան «Սահմանադրապաշտպան Միութիւն» անունով, որոնց նպատակն է աննկուն բողոքել եկեղեցական ու սահմանադրական օրէնքները ոտնակոխող պաշտօնէից դէմ։

Սոյն Միութիւնը 1930 Նոյ. 23ին հրապարակային ժողովով մը բողոքի ցոյց մը կատարեց Գարեգին Եպիսկոպոսի հակասահմանադրական արարքին դէմ եւ յարմար առիթներով երեւան կուգայ ի պաշտպանութիւն Սահմանադրութեան եւ ծառանալու պաշտօնական բռնակալութեանց դէմ։

Բնականաբար այս Միութիւնը գործնական կապակցութիւն ունի Սբ. Գէորգ Եկեղեցւոյ հետ եւ մենք պարտականութիւն կրդանք երբեմնակի այցելութեամբ օգնել իրենց ձեռնարկներուն։ Ուստի, դիմելով երկաթուղիի ընկերութիւններէն Սըքիրրն Փսիֆիֆի, առած էինք ձրի թիգէթ ստանալու արտօնութիւն՝ իւրաքանչիւր ուղեւորութեան։

Գարեգին Եպիսկոպոս զայս իմանալով իր պաշտօնական գրութեամբ դիմեց նոյն ընկերութեան վարչութեանը պիս ներկայացնելով իբրեւ աշխարհական, որպէսզի ինծի թիգէթ չտան իբրեւ եկեղեցականի։

Բայց՝ ինչպէս հակառակ իր յարուցած արգելքներուն մենք ունեցանք մեր փառաւոր եկեղեցին՝ այժմ ալ փառաւորապէս ունեցանք մեր թիգէթը եւ Առաջնորդին այդ արարքը պաշտօնէից վրայ թողուց անախորժ տպաւորութիւն։ Ինչպէս նաեւ եկեղեցի արգիլելու պարագան ալ՝ օտար եկեղեցականաց աչքին երեւցաւ հակա-Քրիստոնէական Եպիսկոպոսութիւն մը։

Ինչպէս պատմութենէն կերեւի՝ Առաջնորդի դէմ մեր հոգեւոր եւ բարոյական ինքնապաշտպանութիւնը ստացաւ գօտեմարտական ձեւ մը եւ մենք լիայոյս էինք թէ՝ Հոգ. Գեր. Խորհուրդը ուշադրութիւն տալով տեղացած բողոքներուն եւ մատնանշուած ապօրինութիւններուն ու՝ Առաջնորդին յայտնի միապետականութեանը՝ պիտի ընդունէր մատուցուած խնդրանքները եւ հրամայէր քննութիւն մեր խնդիրներուն։ Բայց՝ դժբախտաբար՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդ անունով կանչուած այդ մարմինը 1930 Նոյ. 18 պաշտօնագրովը հաստատեց Առաջնորդին վճիռը՝ խիստ անպատշաճ բանաձեւերով։ Այս Գերագոյն անարդարութեան հետեւանք ա՛յն եղաւ որ՝ 1. Ժողովուրդէն եւ մեր համակիրներէն անհաստատները յուսահատեցան։ 2. Ցրէվնոյի Սահմանադրապաշտպան Միութիւնը՝ 1931 Մարտ 22ի ժողովով որոշեց մեր միջոցաւ կատարել իրենց հոգեւոր արարողութիւնը։ 3. Սբ. Գէորգ եկեղեցին ալ Փետր. 1ի անդամական ժողովովը որոշեց բողոքել Գեր. Հոգ. Խորհուրդի վճիռին դէմ եւ աւելի եռանդով շարունակել եկեղեցին։ Ա՛յսպէս ահա մենք կը շարունակենք պատուի պայքարը եւ հաւատաւորի Աստուածպաշտութիւնը՝ ողջ՝ բռնաւոր Հոգ. Իշխանութենէ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Հերքումն յայտարարութեանց Տրապիզոնի Եպիսկոպոս Գարեգին Խաչատուրեանի:

«Ինչու որ Եպիսկոպոսին պէտք է անմեղադրելի ըլլալ Աստուծոյ տնտեսին պէս, ո՛չ յանդուգն, ո՛չ բարկացող. ո՛չ գինեմոլ, ո՛չ անարդ շահախնդրութեան ետեւէ եղող: Հապա հիւրասէր, բարեսէր, խոհեմ, արդար, սուրբ, ժուժկալ:» (Տիտ. Ա.7,8):

«Կամ ի՞նչպէս կրնաս ըսել քու եղբօրդ. Թող տուր աչքէդ չիւղը հանեմ, եւ ահա քու աչքիդ մէջը գերան կայ:» (Մտթ. է. 4):

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀԵՐՔՈՒՄՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱՐԵԳԻՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆԻ

---

1. ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՔ ԱՆՃԻՇԴ ԵՆ:

Նա ակնարկելով իմ պաշտօնավարութեանց, է Տիթրոյիթ եւ Բիւլի, կուզէ ցուցնել թէ՝ ես այդ տեղերէն տեղափոխուած եմ «անհաճոյ խնդիրներ յուգելով:»

Ճշմարտութիւնը սա՛ է որ՝ ես Տիթրոյիթի մէջ ձեռնադրուած եմ 1923 Ապրիլ 22, Գեր. Տ. Տիրայր Ս. Արքեպիսկոպոսէ եւ հոն քահանայագործեր եմ՝ քսաներկու կէս ամիս:

Իմ պաշտօնավարութիւնս գնահատուած է Առաջնորդ Տիրայր Սրբազանին, ժողովուրդին, եւ Եպիսկոպոսանաց Եպիսկոպոսին կողմանէ:

Տիթրոյիթէն ելլել հարկադրուեցայ մի՛այն տեղւոյն ցրտութեան պատճառաւ եւ բժիշկին յանձնարարութեամբը: Իմ հրաժարականս մերժուեցաւ, բայց՝ առողջական անողոք պահանջը չէր մերժուեր:

Եպիսկոպոսանաց հետ իմ յարաբերութիւնս իմ ժողովուրդիս համար եղաւ պատուաբեր է՛ւ օգտաւէտ է՛ւ փափաքելի:

Այս բոլորը ստո՛յգ է Գեր. Տիրայր Սրբազանին, պատ. Հոգաբարձութեան եւ իմ միջեւ փոխանակուած պաշտօնագրերով։

Իսկ Բիտլիէն Սան Ֆրանսիսկո գալու ստիպուեցայ նիւթական անհամաձայնութեամբ եւ դաւակիներուս կրթութեան եւ գործին պատճառաւ։ Այս բոլորը կը հաստատուի դարձեալ պաշտօնական գրութիւններով։

Բիտլիի ժողովրդեան եւ իմ միջեւ փոխադարձ սէր ու յարգանք աճեր է միշտ եւ անկէ ալ բաժնուիլս տեղի ունեցեր է մեծարանքի ցոյցով մը (տե՛ս Մշակի Փետր. 21 թիւը, 1928)։ Բիտլիի մէջ իմ պաշտօնավարութեանս ժամանակամիջոցը, 1925 Մարտ 11—1927 Նոյեմբ. 30, երկու տարի եւ ութնուկէս ամիսը, եղաւ խանդավառութեան շրջան մը։ Իմ փափաքս ու առաջարկս էր պայմանաւորուիլ ցկեանս. դէթ չորս տարուան համար անփոփոխ։ Իսկ անոնք տնտեսական անստոյգ կացութեանը մտավախութենէն կը պնդէին տարիէ տարի պաշտօնի նորոգութեան գրութեանը վրայ։ Բիտլիի ժողովրդեան եւ իմ միջեւ փոխադարձ սիրոյ պատճառները մէկէկ աւելի էին։

—Իմ քահանայական համեստ աշխատանքս եւ տըղոց հայերէնի դասաւանդութիւնս յառաջ բերաւ հոգեւոր կենսունակութիւն մը եւ եկեղեցասիրական ու ազգասիրական շարժում մը։

—Իմ որդիներուս ինքնանուէր ջանքերովը կազմուեցաւ դպրախումբ ե՛ւ նուագախումբ որոնցմով մեր պաշտամունքներն ու հանդէսները կը փայլէին ներշնչութիւնով։

—Բիտլիի եկեղեցւոյ հմայքը կը տարածուէր շըրջակայքը եւ բարիներու մէջ կարծարծէր եկեղեցասիրութիւնը ու չարերուն . . . մէջ կը բունկցնէր նախանձը։ Այս դասակարգէն թոյնի ներարկումներ ե-

ղան իմ ժողովուրդիս ոմանց մէջ եւ յարուցին ինծի դէմ դժուարութիւնք։ Բայց ատոնք ինքնին զանցառելի էին, ե՛թէ ժողովուրդի նիւթական վախը չըլլար եւ իմ ալ ընտանեկան պարագաներս զիս չհարկադրէին պնդել իմ տեսակէտս։

Բիտլիի եկեղեց. արձանագրութիւնք վկայ են այս բոլորին։ Վկա՛յ է նաեւ ցայսօր այդ ժողովուրդին հետ մեր սիրալիր յարաբերութիւնը։

Արժ. Տ. Թէոդորոս քահանայ Իսահակեանը իր 1929 Օգոստ. 12 թիւ նամակին մէջ կը գրէ հետեւեալ տողերը.—

«Անցեալ օր պատեհութիւն ունեցայ Ձեր Բիտլիի ժողովուրդին մէկ ազդեցիկ անդամի մը հետ տեսակցիլ, որ կըսէր՝ այդ վայրերուն ժողովուրդի շատերը կը փափաքէին ձեր վերադարձը։»

Արժ. Տէր Հօրը միտքն ա՛յնքան ճնշդ է, որքան սխալ է Առաջնորդի մտացածին յայտարարութիւնը։

Այս պարզ եւ անժխտելի պատմութենէն բացայայտ է ուրեմն որ՝ Գարեգին Եպիսկոպոսի ակնարկութիւնը Տիթրոյիթի եւ Բիտլիի մասին՝ անհարկի ո՛ւ անիմն է։

Մնաց որ՝ նա իր «վճռադիրին»? մէջ իմ անցեալ պաշտօնավարութիւններս չօշափելու ի՞նչ պատճառունէր եւ այն ալ յերիւրանքներով։ Մենք ցարդ մեր պայքարի մէջ չենք դիջանած անդրադառնալու Տրապիզոնի Եպիսկոպոսին անցեալ չքնաղագոյն . . . կեանքին։

2. ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ՎԱՐՄՈՒՆԲՆ ԻՆԾԻ ՀԱՆԴԷՊ ԵՂԱԾ Է ՀԱԿԱՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ։

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը իր վճռադիրին? մէջ

անամէջ պատճառանք մը եւս յառաջ կը բերէ ինծի դէմ հետեւեալ խօսքերով։

«Ժամանակի ընթացքին դժգոհութեանց տեղի տալով եւ խռովութեանց որոմներ ցանելով պառակտած է Սան Ֆրանսիսկոյի թեմին ժողովուրդը։»

Սան Ֆրանսիսկոյի մէջ մեր պաշտօնավարութեան պատմութեան նայող ո՛ եւ է մէկը ի՛սկոյն պիտի խորհի թէ՝ Առաջնորդին այս դրոյցը բացարձակ դրպարտութիւն է ինծի դէմ։ Իսկ մենք աւելցնենք նաեւ յետագայ խորհրդածութիւնները։

Առաջնորդը երբէ՞ն ի վեր իմացաւ թէ մենք «որոմ» կը ցանենք եւ «խռովութիւնք» ու «պառակտում» յառաջ կը բերենք։ Եթէ այդպէս բան մը կար, ինչո՞ւ օր մը օրանց չխօսեցաւ ինծի, չխրատեց։ Ինչո՞ւ նաեւ 1928 Նոյ. 25ի անդամական ժողովին մէջ 9ի դէմ 42 քուէով տեղի ունեցած իմ ընտրութիւնս հաստատեց ու վաւերացուց մնայուն դրութեան վրայ՝ ինչպէս Հոգաբարձութեան ալ նո՛յն հրահանգը տուած էր իւր 1298 Նոյ. 15 պաշտօնագրովը, ուր կը չեշտէ թէ՝ «Հովուի մը ընտրութիւնը որոշ պայմանաժամով՝ Հայ եկեղեցւոյ ոգւոյն կը հակասէ։ Հոգեւոր Հովիւը կը ձեռնարկէ պաշտօնի առանց պայմանաժամի. ո՛չ ինքը կրնայ հրաժարիլ առանց լուրջ պատճառի եւ Առաջնորդի հաւանութեանը եւ ո՛չ ալ ժողովուրդը կրնայ հրաժարեցնել զայն առանց արդարանալի ամբաստանութեանց . . . :»

Առաջնորդը այս նամակով կը պնդէր թէ՝ նախորդ տարին մեր մէկ տարուան համար ընտրուիլը «սխալ» է եղեր եւ պէտք է՝ «սրբագրել» որպէսզի «Ֆահանան ու ժողովուրդը աւելի հայրական–որդիական մտերմիկ ու տեւական փոխյարաբերութեամբ մը կապ-

ուին իրարու . . . :»

Առաջնորդը ա՛յսպէս ալ գործադրեց մեզի համար։ Ո՛ւ ի՞նչպէս պիտի կարենար կա՛մ կամենար՝ եթէ իրաւ եւ «որոմնացան» ու «պառակտիչ» էի։

Գարեգին Եպիսկոպոսը ա՛յսքան մը գիտնալով ու կատարելով հանդերձ հակասեց ինքզինքը եւ ոտնակոխեց Սահմանադրութիւնը ե՛ւ Աւետարանը՝ իրարու եռեւէ զիս հոչակելով դադարեալ, կախակայեալ ե՛ւ կարգալոյծ։ Ընթերցողաց լուրջ ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ ուրեմն, Օրինաց ցուցմունքներուն եւ Առաջնորդին կողմէ անոնց ոտնակոխումին։

—1903ին տպեալ Սահմանադրութեան 12րդ յօդուածին մէջ գրուած է այսպէս.—

«Առաջնորդը իրաւունք չունի ո՛ եւ է պաշտօնեայ կամ պաշտօնէութիւն դադարեալ հռչակելու . . . անմիջապէս առժամանակեայ կերպով դադրեցնել պաշտօնեան եթէ ան զայրակղական կամ խռովայոյզ ընթացք ունենայ։»

Նաեւ 1929 ին տպեալ Սահմանադրութեանը ա. մասին 27. ե. յօդուածին մէջ (երես 13) գրուած է.

«Առաջնորդը . . . սոյն կանոնագրութեան տրամադրութեանց հակառակ ընթացող պաշտօնեաներու եւ մարմիններու պաշտօնէ դադարման առաջարկ տալիս համապատասխան մարմիններուն։» (Տես յօդ. 31, ժա, երես 16)։

Դարձեալ 1929 ի Սահմանադրութեանը 65րդ Յօդուածին մէջ (երես 38) գրուած է.—

«Առաջնորդին իրաւունքն է ա՛նմիջապէս արգիլելու անկանոն գործը կամ ձեռնարկը եւ եթէ գործողութիւնը կատարուած է, կախակայելու յանցաւորը։»

Սակայն՝ Առաջնորդը չէ՛ր կարող այս բացառիկ իրաւասութիւններն իմ վրաս կատարել, որովհետեւ ես «Գայթակղական կամ խոովայոյզ ընթացք մը» չէի ունեցած. ո՛չ ալ ի կատարման կամ կատարուած «անկանոն գործ մը»։

Եթէ Առաջնորդը զիս այդ կարգի յանցաւորութեանց մէջ տեսած կամ լսած էր՝ ինչո՞ւ

Ա. Թող տուաւ որ ես այն նո՛յն օրը (Յունիս 30) Սբ. պատարագ մատուցանէի։

Բ. Ինչո՞ւ ո՛ եւ է ժամանակ ո՛ եւէ թերութիւն կամ յանցանք մատնանշելով բանիւ կամ գրով զիս զգուշացուցած չէր։

Գ. Ինչո՞ւ նոյն ժողովին մէջը ինքն իսկ ինծի համար տուաւ բարձրագոյն վկայութիւն։

Դ. Ո՛ւ ի՞նչպէս այդ չարաչուք օրէն (Յնս. 30) հալվեր մէկ ու կէս ամիս յետոյ, երբ ես արդէն հրաժարած ու քաշուած էի պաշտօնէն, Առաջնորդն ինքն առաջարկեց ինծի Ս. պատարագ մատուցանել յԵրուսաղեմ։ Ո՛ւ նաեւ Սեպտ. 22 ին ալ Մկրտութիւն մը ի Սան Ֆրանսիսկո ի՛ր ներկայութեանը եւ մասնակցութեամբը։ Պարզ է ուրեմն որ՝ ես ո՛չ դայթակղական եւ ո՛չ «խոովայոյզ» ե՛ւ ո՛չ «հակասահմանադրական» ընթացքի մը մէջ գտնուած եղեր եմ։ Ուստի երբ Առաջնորդը յանկարծ «Առաջնորդական հեղինակութեամբ» ինծի որոշեց վեց ամիս դադար, ես իբրեւ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ եւ ինքնագիտակից քահանայ մը՝ պէտք էր մերժէի ճանչնալով Առաջնորդը իբրեւ հակասահմանադրական ե՛ւ անկարելի. որ անկէ առաջ իրեն մատուցած խնդրագրերուս մէջ տեսնելով իմ զժուարութիւններս եւ արդելքներուս հանդէպ իմ սրտախոց կասումս, ո՛չ մէկ դարման

ցուցնէց, ո՛չ մէկ խորհրդակցութիւն ինծի հետ, մինչ զգայդ եւ զգերեկ իմ հակառակորդներուս հետ էր «մտերմիկ» յարաբերութեամբ։ Ո՛ւ զիս հարուածելու նենգաւոր խորհրդակցութիւններով։

Մենք կրնանք հաստատել թէ՝ իմ հակառակորդները սկսած էին զիս հայր անուանելով ըսել. «Մենք դրդիներ ենք եւ դուք հայր.» միջադէպները պէտք չէ որ խախտեն մեր փոխադարձ սէրը. մենք իրարու օգնութեամբ կատարելու ենք մեր գործը։»

ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ Ի՛ՆՔԸ ՎԵՐԱԳՐԳՌԵՑ ՁԱՆՈՆՔ ԻՆԾԻ ԴԻՄ։

Ե. Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը իր Սեպտ. 13, 1929 թուակիր նամակովը՝ երբ իրը թէ կեղծ. Վարչութեան բացարձակապէս հակասահմանադրական որոշումները կը հաղորդէ ինծի՝ այսպէս կը վերջանէ.—

«Կեղծ. Վարչ. խառն ժողովոյ սոյն որոշումը կը հաղորդեմ Ձեզ ի գիտութիւն, որպէս զի ըստ այնմ կարող ըլլաք կարգադրել Ձեր գործերը, շարունակելով անշուշտ մնալ ծառայ քարի եւ հաւատարիմ Աստուծոյ տանը, որ եւ է տեղ ուր կրնաք հրաւիրուիլ ժողովրդային ձայնով։»

Առաջնորդը որ նախապէս ինքը վկայեր էր թէ՝ ժողովուրդը «իմ հոգեւոր եւ բարոյական կեանքիս ու պարտականութեանս դէմ ո՛ եւ է ըսելիք չունի, այժմ կը խոստովանի թէ՝ ես եղած եմ ծառայ քարի եւ հաւատարիմ Աստուծոյ տանը եւ պէտք է անշուշտ շարունակեմ նո՛յնը, ո՛ւր որ հրաւիրուիմ ժողովուրդին ձայնովը։

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի խիղճը լաւ է վկայեր բայց՝ կիրքի եւ ազդեցութեանց տակը գերիացած

ստիպեալ մեղանչեր է ի՛ր խղճին խակ դէմ, ապա թէ ոչ՝ երբ եւ եղեր եմ «ծառայ բարի եւ հաւատարիմ» ո՛ւ արդէ՞ն «ժողովուրդի ձայնովը» հրաւիրուած էի Սան Ֆրանսիսկոյի Հովուութեանը՝ ի՞նչ բան զինքը կստիպէր «Առաջնորդական հեղինակութեամբ» վեց ամիս գաղարի չար խորհուրդը յղանալ եւ առիթը տալ ցարդ տեղի ունեցած եւ ապագային ալ շարունակելի ժողովրդային յառաջատուական խրամատութեանց։

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը յոյս դրած է իմ մահուանս վրայ, ո՛ւ այնպէս ալ կը համոզէ ուրիշները որ իմ մահովս կը մեռնի Սբ. Գէորգ Եկեղեցին։ Գուցէ այնպէս կըլլայ՝ բայց չի մեռնիր Գարեգին Եպիսկոպոսի թողուցած դայթակղութեանց ազդեցութիւնը։

Վիճակիս ամե՛ն բանիմաց մարդիկ նո՛յնիսկ իր արբանեակները չատ գէշ ազդուած են իրմէ։ Ե՛ս քանի՞ նամակներ ունիմ քովս, նաեւ ընդարձակ ամբաստանագիր մը որոշ ցուցմունքներով, ստորագրուած աչքառու անձերու կողմանէ։

Այս մտօք Լօս Անճէլըսի յայտնի ազգայիններէն՝ Տիար Կ. Քէլէբեանի ստորագրութեամբ Պայքար–ի 1931 Մարտ 8–ի յօդուածին հետեւեալ տողերը կը քաղենք մասնաւորապէս Քալիֆօրնիացիներու ուշադրութեան յանձնելու։—

«. . . Եւ աւելի ցաւալին ո՛ւ գայթակղեցուցիչը հո՛ն է որ՝ Առաջնորդը կամայ ակամայ իր պաշտօնակից քահանաներու ազդեցութեան ենթարկուած է։ Այս օր մեր Առաջնորդը շատ որոշ եւ մեկին գիտէ կարգ մը եկեղեցական պաշտօնէից աչք ծակող գայթակղեցուցիչ վարքն ու կենցաղը, բայց չտեսնելու,

չգիտնալու տալը խոհեմութիւն կը սեպէ, թէեւ տրկարին հանդէպ ի՞ստաբար ունչ է։ Մանրամասնութեան չենք ուզեր երթալ, միայն հարց է թէ անուանական պաշտօնեայի մը համար տարեկան 3,500 տոլար վճարել կարժէ՞։ Ուրիշ հարց մըն ալ սա է թէ՝ կարգ մը երկրի սովորութիւններով սնած ու պաշտօնավարած Առաջնորդ մը Հանրապետական երկրի մը մէջ ո՞րքան օգտակար կրնայ ըլլալ։ Ան՝ տիրելու, հրամայելու վարժուած է եւ այդ ձեւը ո՞րքան կը յարմարի Ամերիկահայութեան՝ թող ուրիշներ մտածեն այդ մասին։»

Պ. Քէլէբեան ճանչցուած է իբրեւ ճշմարիտ ազգասէր եւ խոհական ո՛ւ զոհաբերող մարդ, լա՛ւ կը հասկնայ իր բաներն ու դրածն։ Նա՝ վերլուծելով Առաջնորդին նկարագիրը եւ եղած անպէտ ծախքը, ապա՝ խորհուրդ կուտայ եւ կաւելցնէ. «Առաջնորդի մը պէտքն աւելորդ է, . . . Առանձին Առաջնորդ ունենալը սխալ մըն է,» եւ իր թելադրութիւնը տալէ վերջ կը յարէ. « . . . Այս ձեւը դրամական մեծ խնայողութիւն մըն է եւ շատ մը անտեղի ո՛ւ անհանոյ ցաւերէն կազատէ մեզ։»

Այս՝ Պ. Քէլէբեան լա՛ւ դիտէ թէ՝ Առաջնորդը ի՞նչ «անտեղի» եւ «անհանոյ» «ցաւեր» պատճառած է Քալիֆորնիայի հայ ժողովուրդին։ Պ. Քէլէբեանի մեղմ բառերուն չեշտ մը կուտայ Քալիֆորնիոյ «Նոր Օր» թերթի 1929 Օգոստ. 16 թիւին մէջ՝ «Եկեղեցւոյ անդամ մը» բաց նամակ մը ուղղելով Առաջնորդին, կը գրէ. «Իսկ անոնք որ պաշտօնեայ քարոզիչ են, այդ կարգապահութենէն զերծ են եւ պէտք է որ ինքնագլուխ գործեն սանձարձակօրէն։ Կարելի չէ՞ ասկից վերջը այդ կարգապահութեան քարոզներէդ քիչ

մրն ալ սա ինքնագլուխ վարդապետին բաժին հանէ-
ին: Բաւ է այս գաղուքին հասցուցած իր անպատ-
ուութիւնը:»

«Նոր Օր»-ի նո՛յն թիւին մէջ կայ նաեւ ուրիշ դը-
բութիւն մը. «Ամբաստանութիւնները կը ջնջուին»
վերնագրով՝ յորում ԾԱՆՐԱԳՈՅՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒ-
ԹԻՒՆՔ . . . կան Առաջնորդին յո՛յժ մօտիկ մէկ ե-
կեղեցականին մասին: Առաջնորդը քաջ գիտէ զայնս,
բայց՝ քաջութիւն չունի անոր կամ նմանեաց մասին
պատիժի երեւակայութիւնն անգամ ունենալ: Օ՛,
այդ շատ վտանգաւոր է իրեն ամեն մասամբ, որով-
հետեւ, ըստ առածին, «կէսուրը հարսինը գիտէ, եւ
հարսը կէսուրինը, իսկ Տէր Տէ՛րը երկուքի՛նը»:
Այլապէս՝ Առաջնորդին բանաձեւը գործածելով՝
«Անոնք իրենց օձիքը տուած չեն Առաջնորդին ձեռ-
քը:» Այո, օձիքը չեն տուած, այլ օձային. յա՛տ
բաներ . . . տրամադրած են իրենց «Սրբազանին»:

3. ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ ԱՌԱՑՆՈՐԴԻՆ, ԿՈՂՄԷՆ, ԸՆ-
ԴՈՒՆՈՒԻԼԸ ՀԱԿԱՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ Է:

Ցօդուած 21ը 1903-ի Սահմանադրութեանը երես
12 դրուած է. «Թեմական Հովիւք իրենց հրաժարա-
կանը կը ներկայացնեն իրենց թեմի Թեմական ժո-
ղովին եւ մէկ օրինակն ալ Առաջնորդին: Թեմական
ժողովը Առաջնորդի գիտութեամբ եւ հաւանու-
թեամբը կընդունի կամ կը մերժէ:»

Ես իմ հրաժարականս մատուցի Առաջնորդին ու
անդամական ժողովին՝ նո՛յն բոպէին: Առաջնորդը
փոխանակ ըստ օրինի ժողովի քուէին ենթարկելու՝
ըսաւ. «կեդր. վարչութեան պիտի ներկայացնեմ:»
Իսկ՝ 1929 Յուլիս 11 պաշտօնագրովը կը յայտնէ.

«Թէ Ձեր Յլս. 2 թուակիր հրաժարագիրը համաձայն
Սահմանադրութեան օրինաց պահանջման . . . ու-
ղարկեցինք Սուրբ Ֆրանսիսկոյի Թեմական ժողովի
բարեշնորհ ատենապետին, յանձնարարելով իրեն
պարտն ու պատշաճը:»

Մենք կը պնդենք թէ՝ «Բարեշնորհ Ատենապետին»
կողմէն բնաւ այդ մտօք յայտարարութիւն չէ՛ եղած
եւ ժողով չէ՛ գումարուած: Ժողովուրդէն խլուած
է իր իրաւունքը: Ո՛ւ ո՞չ ապաքէն, Թեմական Ժողո-
վը ըստ օրինի պիտի գումարուի նախագահութեամբ
Հովուին: Այն օրերու առաջամեայ Հովիւը Տ. Թէո-
դորոս Ա. Քահանան էր: Ո՛ւ նա յայտնապէս ըսաւ
որ՝ իմ հրաժարականս բնաւ Սան Ֆրանսիսկոյի Թե-
մական ժողովին չէ՛ ներկայացած:

Այս բացայայտ է նաեւ թէ՝ իմ հրաժարականս,
որ թէպէտ վերջնական էր, բայց պատճառաբանեալ:
Առաջնորդը օր մը բարեհաճութիւն չունեցաւ զայնս
նկատի առնելու եւ դէթ առանձինն զիս համոզել
փորձելու: Ընդհակառակն, իբր 1929 Սեպտ. 13 դրովը
կը յայտնուի թէ՝ Առաջնորդն ի՛նքն է ընդունած իմ
հրաժարականս ինձմէ «վրդովուած» ըլլալուն հա-
մար:

Կը նշանակէ թէ՝ Առաջնորդի համար Օրէնք,
Սահմանադրութիւն, խիղճ, . . . նշանակութիւն
չունին, երբ վրդովուի, յուզուի, բորբոքի կա՛մ են-
թարկուի զօրեղ կամքերու, եւ կամ վախնայ թէ՝ Օ-
րէնքը՝ պիտի խափանէ իր կիրքին ու կամքին ազդ-
մամբ տուած որոշումը:

4. «ԿԱԽԱԿԱՅՄԱՆ» ՎՃԻՌԸ ՈՐ ԻՆՃԻ ԴԷՄ ԱՐ-
ՁԱԿՈՒԵՑԱՒ, ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ՀԱԿԱՍԱՀՄԱՆԱԴ-
ՐԱԿԱՆ Է ՈՒ ՄԻԱՊԵՏԱԿԱՆ:

Ինչպէս պատմութեան ընթացքին տեսանք՝ ես յուսահատելով վեցն ամսուան ապարդիւն դիմումներէս՝ 1929 Դեկտ. 27 *ին ա՛լ դուրս ելայ Առաջնորդին իշխանութենէն, իմա՛ Առաջնորդարանին անիշխանութենէն: Ու նա Յնվ. ի* 10, 1930 *կախակայման վճիռ կարձակէ ինձի դէմ: Անկախանալէս երկու շաբաթ վերջ: Ո՞վ է տեսեր որ իշխանաւոր մը պատիժի վճիռ մը արձակէ իր իշխանութեան չպատկանող անձի մը դէմ:*

Յօդուած 65, 1929*-ի Սահմանադրութեանը* (*երես* 38) *դրուած է.* «Քահանաները (*հովիւ*) իրենց հոգեւոր անկանոն գործերու եւ անձնական դատապարտելի ընթացքին համար պատասխանատու են Առաջնորդին, որու իրաւունքն է անմիջապէս արգիլելու...»:

Նոյն իսկ եթէ ես իրեն պատասխանատու քահանայ մը եղած ըլլայի. նա ի՞նչպէս կրնար վճիռ մը տալ՝ պատիժ մը տնօրինել առանց օրինական դատի ու դատաստանի իմ բացակայութեանս:

Առաջնորդարանը նկատի չառաւ մեր բողոքները: Հետաքրքրական է դիտնալ թէ՝ մեզի դէմ բողոքներ կայի՞ն: Ու ի՞նչ ձեւով նկատի առնուեցան: Եթէ իրրեւ բողոքող չկանչուեցայ դատարանը, ինչո՞ւ դէթ իրրեւ ամբաստանեալ չհրաւիրուեցայ:

Յօդ. 19, 1903 *ի Սահմանադրութիւնն որ ի զօրու էր* 1929 *ին*, (*երես* 12) *դրուած է:* «Թեմական հովիւներու դէմ եղած ո՛եւ է բողոք կը դրկուի կեդրոնի Հոգաբարձութեան, եթէ խնդիրը ծանր երեւոյթ մը ունենայ, նո՛յն մարմնոյ կողմանէ գրաւորապէս կը հաղորդուի Առաջնորդին: Եթէ Առաջնորդը կեդրոնի Հոգաբարձութեամբ կամ Թեմական Ժողովով չի կրնայ կարգադրել խնդիրը, կեդր. Վարչութեան

կը ներկայացնէ եւ հոն վերաքննուելով խնդիրը վերջնական վճիռը կը տրուի:»

Առաջնորդը այս օրէնքը գործադրե՞ց, եթէ իրաւ ինձի դէմ ամբաստանութիւն մը կար: Կամ դէթ որպէս հոգեւորական ինձի հաղորդէր եւ ուղղութեան հրաւիրէր:

Սա ճշմարիտ է սակայն՝ թէ մենք որոշ ցուցմունքներով բողոքեր էինք Առաջնորդին դէմ: Սակայն՝ Առաջնորդը չի գիտցաւ ու կարծեց իրաւասու ըլլալ վճիռ արձակելու իր իշխանութենէն դուրս ելած եւ իրեն դէմ բողոք բարձող քահանայի մը դէմ: Ամբաստանուած դատաւոր մը կրնա՞յ վճիռ արձակել իր դատախաղին դէմ:

Ես միշտ իմ բողոքներուս եռեւն եմ, ու պատրաստ ո՛եւ է ատեանի մէջ ապացուցանել Գարեգին Եպիսկոպոսի հակասահմանադրական եւ միապետական ընթացքը:

Դեռ աւելին կայ. Քալիֆորնիոյ Առաջնորդը Տրապիզոնի Գարեգին Եպիսկոպոսը, յաւէտ հիւանդկախ է: Ու՛ւ ատոր ազդեցութեանը տակ յաւէտ ալ ջղայ է: Ա՛յս է ընդհանուր տպաւորութիւնը. եւ զարմանալի չէ՝ բժշկական քննութեամբ ճշդել դայս: Մինչդեռ Առաջնորդական Աթոռի վրայ բազմող մը ո՛չ միայն կարող լինելու է կառավարելու իր ջիղերը, այլ եւ լինելու է մե՛ծ հոգիով, աւելի քան իր բոլոր հօտը:

5. ԱՌԱՋՆՈՐԴԻՆ ՎԱՐՄՈՒՆՔՆ ԻՆԾԻ ՀԱՆԴԷՊ ԵՂԱԾ Է ՀԱԿԱՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ:

Գարեգին Եպիսկոպոսը բացարձակապէս մեղանչած է Առաքելական պատուէրներուն դէմ, ինչ որ

մանայատուկ է Եպիսկոպոսի։ Ա. Տիմ. Գ. 2–4։ Զ. 11։ Բ. Տիմ. Բ. 24, 25։ Տիտ. Ա. 7–10։ Այս համարներու մէջ տրուած հրամաններով Եպիսկոպոսը չատ մը առաքինութիւններով եւ ընտանեկան պարտականութիւններով հանդերձ՝ լինելու է մանաւանդ «զգաստ, խոհեմ . . . ո՛չ զարնող հապա հանդարտ, ո՛չ կռուող։ Արդարութեան, Աստուածպաշտութեան, հաւատքի, սիրոյ, համբերութեան ու հեզութեան հետեւող։ Քաղցրութեամբ խրատող, ո՛չ բարկացող։»

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը կրնա՞յ ցոյց տալ թէ՝ օր մը օրանց այս առումներով վերաբերուած է ինծի, կամ իրմէ գայթակղած, ուծացած այն ժողովուրդին հանդէպ, որ այս օր կը կազմէ Սբ. Գէորգ Եկեղեցին։ Ո՛չ, ո՛չ, բնաւ. այլ այն որ պարտէր «ողջմիտ վարդապետութեամբ յորդորել,» ընդհակառակն յանդիմանած, սաստած, անարգած, մերժած է, ինչ որ վայել է միայն Աւետարանի թշնամիներուն եւ յայտնի մեղաւորներուն։ Ա. Տիմ. Ե. 20։ Տիտ. Ա. 10–16։

Ընդհանուր տպաւորութիւնը սա է թէ՝ Գարեգին Եպիսկոպոսի բարքն ու խառնուածքն խստաս հակադրութիւն են իր կոչումին։ Եթէ նա ամենադոյզն չափով դիտակից լինէր իր կարգին ու պաշտօնին, նա պիտի արժանավայել խոհականութեամբ կարենար կշռել կացութեանը ծանրութիւնը, եւ երբ տեսաւ հոս եկեղեցական անջատումի նշանները, անձամբ պիտի փութար եւ հնարք փնտռէր դարմանելու սիրտն ա՛յն ժողովուրդին՝ զոր ի՛նքն էր վիրաւորած այնքան խոցոտիչ վերաբերմունքով։

Ո՛ւ եթէ նա մարդկային փափկանկատութեամբ ո՛ւ բարեխղճութեամբ կամենար գիտնալ թէ՝ աշխա-

տանքներու եւ տառապանքներու ներքեւ հիւծած քահանայ մը ի՞նչ անիրաւ կոխոտումներու ենթարկուած էր. հակակրօն կրոնկնելու . . . ներքեւը՝ մնալով սակայն՝ հաւատարիմ իր ուխտին։ Նա պիտի կարենար ըմբռնել նաեւ թէ՝ այդ անիրաւութիւնը ո՛ւ քահանային ալ համբերատար զոհաբերութիւնները նիւթապէս ալ որքա՞ն սղաղնի արժած էին իրեն։ Ուստի, փոխանակ հարուածներով աւելի զայրացնելու դայն՝ աղնիւ պիտի լինէր համակրական վերաբերմունքով ամոքել իր քահանային վէրքը եւ հանդարտեցնել անոր խորտակուած սիրտը։ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը գիտնալու էր նաեւ թէ՝ ես իրրեւ քահանայ որքան որ սրտովին կը յարգէի եւ հեզօրէն կը մեծարէի իմ Առաջնորդս՝ սակայն եղօրէն եւ գաղտնուկի մնջութեամբ չէի հանդուրժեր այնպիսի միահեծանութեան եւ քմածին հրամաններու ե՛ւ մեքենայութեանց՝ որ ընթացիկ են խաւարակուռն միջավայրերու մէջ։

Երբ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսն ինքն իրմէ ելած սպառնալիքներ կ՚որոտար ինծի՝ ես վայելչութեամբ դղրդուցի իրեն թէ՝ իր սպառնալիքներուն բնաւ կարեւորութիւն պիտի չտանք։

Կարգալուծութեան խնդրին դալով՝ կը յայտարարեմ թէ՝ այդ պիտի վճիռ մը եւ ան ալ ծանօթ պարդանքներով՝ ո՛չ միայն հակաքրիստոնէական է՝ այլ եւ հակասահմանադրական ո՛ւ հակամարդկային։

Տրուած ըլլալով թէ՝ «Կարգալուծութիւն քահանային մահն է,» կը հարցնենք թէ՝ Քալիֆորնիոյ Առաջնորդը այս մահապարտիք ի՞նչ յանցանքի համար սահմանեց, ո՞ր օրէնքով եւ դատաստանական ի՞նչ գործառնութեամբ։

Այս հարցումներուն մենք կը պատասխանենք ոգորդ իրականութիւններով.

1. Գարեգին Եպիսկոպոսի վճռագրերու ամբողջ պատճառաբանութիւնք եւ դատապարտութեան «գիր վնասուցն» այս է որ՝ ես եղեր եմ «անկարգապահ, ըմբոստ եւ անհնազանդ» ի՛ր եւ Գեր. Հոգ. Խորհուրդի հրամաններուն եւ թէ «նոր եկեղեցի մը կազմած եմ՝ պառակտելով հօտը:»

Առանց վերապահութեան ըսեմ որ, է՛ս այս մերժած եմ ի՛ր եւ Գեր. Հոգ. Խորհուրդին հրամանները որովհետեւ, անոնք յա՛յտնապէս ապօրինի է՛ւ կամայական եղած են: Ես կը հաւատամ օրէնքի եւ կը հնազանդիմ օրէնքի: Առաջնորդը կրնա՞յ ըսել թէ՝ եկեղեցւոյ եւ Սահմանադրութեանը ո՞ր օրէնքին դէմ մեղանչելով եղեր եմ «ըմբոստ» եւ «անկարգապահ:» Իմ ամբողջ ըմբոստութիւնս? ա՛յս էր որ՝ Յնս. 30 1929 ին երբ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը «Առաջնորդական հեղինակութեամբ?» ինծի վեց ամսուան դադար որոշեց, ես մերժեցի եւ ոտքի ելած ինքզինքս պաշտպանեցի ու հրաժարականս մատուցի, ինք եւ ան ալ Ս. Եկեղեցւոյ մէջ գերագրգիռ բարկութեամբ ինծի հրամայեց. «Նստէ՛ կրսեմ քեզի:» Ո՛չ, Սրբազան, ըսի, չե՛մ նստիր, հաճեցէք հրաժարականս կարդալ: Առաջնորդը աւելի խստութեամբ իմ ժողովուրդիս առջեւը, անտեսելով սրբավայրին միջավայրը, իր եպիսկոպոսական դիրքը եւ ժողովուրդին շուքը, ու նաեւ իմ քահանայական հանդամանքս, աւելի դայրայրելի որոտաց՝ «Նստէ՛ կրսեմ քեզի . . .»: Ու ես պ՛ա՛ծեալ պնդեցի որ հրաժարականս կարդացուի, որովհետեւ չէի կարող լինել խաղալիք կամայական պահանջկոտութեանց: Ահա՛ ըմբոստութիւնս:

Տեմոկրաթիք *եկեղեցիի մը* պաշտօնեան, *ո՛ւ Տեմոկրաթիք եկեղեցիի մը* քաղաքացի՝ *ա՞յս քան մըն ալ իրաւունք չունի՝ ինքզինքը պաշտպանելու: Մնաց որ՝* «անհնազանդութիւն հրամաններու» *մահապարտութի՞ւն է մեր: Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը մոռցա՞ծ է իր ըմբոստական արարքը Մայր Աթոռոյ դէմ՝ որուն համար Գեր. Հոգ. Խորհուրդը* «վրդովեցաւ»: (Մշակ, *Հոկտ.* 22, 1929) *եւ Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսն ալ դիտողութիւններ ըրած է մեղադրանքով,* (Պայքար *Հոկ.* 30, 1929): *Նոյն թուին մէջ է նաեւ Գարեգին Եպիսկոպոսի հեղնական գրուածքը Գեր. Հոգ. Խորհուրդին դէմ: Առաջնորդը կը յիշէ՞ իր Ենչուն մեղանչումը Հոգելոյս Հայրապետին եւ Պոլսոյ Պատրիարքարանի անտուկին դէմ,* («Ժամանակ» 15, *Օգոստ.* 1929): Ժամանակ-*ի Հոկտ.* 6, 1·30, *թիւին մէջ կը կարդանք.* «Բալիֆորնիոյ Առաջնորդը Գարեգին Եպիսկ. Խաչատուրեանը Ամերիկայէն նամբայ ելած է Էջմիածին երթալու համար: Մեր պաշտօնական Ս.Ր.Եի կը տեղեկանայ թէ՝ ան հաշիւ պիտի տայ իր Մայր Աթոռէն անցատողական ձգտումներուն համար, որ ցաւ պատճառած էր հանգուցեալ Կաթողիկոսին:»

Գարեգին Եպիսկոպոսի միտքէն ելա՞ծ է իր այս ծանր մեղանչումը Ս. Հայրապետաց դէմ: Բայց ա՞ռանք զինք կարդալոյծ չըրին վասն այդ անկարգապահութեանց, եւ յայտնի պառակտիչ փորձերուն:

2. *Կարգալուծութեան ի նպաստ մենք ցարդ ո՛ւ եւ է Օրէնք չենք տեսած եկեղեցական կամ սահմանադրական կանոններուն մէջ: Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը կրնա՞յ Ս. Մատեանէն կամ եկեղեցական օրէնքներէն ապացուցանել* «կարգալուծութիւն՝ յաղագս անհնա-

զանդուրեան հրամանի Առաջնորդին։» Ո՞ր ժողովով եւ ի՞նչ բանաձեւով հաստատուած է ան։

Մահուան դատապարտեալին վիճակն կը կախուի ա-նոր «գիր վնասուցը» մատնանշելով օրէնքը, որուն դէմ մեղանչած է եւ օրէնքը որուն տրամադրութեամբը մահապատիժը տրուած ու գործադրուած է։ Բայց՝ Գարեգին Եպիսկոպոսը ինքն այս համաշխարհական օրէնքին դէմ «ըմբոստ ու անհնազանդ» է յա-ւէ՛ա ա՛նկարգապահ։

Տեղն է աւելցնել թէ՝ կարգալուծութիւնը ո՛չ մի-այն «Բահանային բարոյական մահն է,» այլ եւ մա՛հն է Քահանայութեան։ Եկեղեցւոյ Սր. եւ անմահ մէկ խորհուրդին։

Մենք այս մասին ընդարձակօրէն փաստած ենք՝ «Գեր. Հոդ. Խորհուրդի» բաժնին մէջ։

3. Մեր կարգալուծութեան վճիռը տրուած է ա-ռանց դատաստանական գործառնութեան։ Մենք քա-նիոս չեշտած ենք թէ՝ ո՛չ մէկ անդամ ես կանչուած եմ առեան մը՝ լսելու ինծի դէմ եղած ամբաստանու-թիւնը կամ վերադրուած յանցանքը։

Տիեզերական կարգ ու կանոնը սա է. Բողոք. Հար-ցաքննութիւն. Վճիռ։

Ե՛ս Քալիֆորնիոյ Առաջնորդարանէն մինչեւ էջ-միածին բողոքներու թափօր մը ունիմ։ Եթէ իրա՛ւ հոգեւոր իշխանութիւն կայ՝ թող դատ ու դատաստան տեսնեն։ Ասպարէզ կը կարդամ՝ մարդու պէս լոյսի առջեւ դալ ճշմարտութեան արեւին մէջ քննու-թիւն կատարել եւ գտնել մեղաւորն։ Ա՛յս է աշխարհի օրէնքը։ Յա՛յտնապէս մահապարտ ոճրագործն իսկ Ատեան կը կանչուի, բացատրութիւն կառնուի, ինք-նապաշտպանութեան միջոցներ կընծայուին։

Ո՛ւ մերթ տեսնուած է որ՝ ոճրագործը անմեղ կը հռչակուի, հեւասպղումը սխալ է եղեր։ Եւ մերթ ոճիրը նոյն իսկ կը վարձատրուի։ Կրնա՞ք երեւակա-յել դատաւոր մը, որ՝ ամբաստանեալի մը ղրկէ սա՛ պէս կոչնագիր մը. «Եթէ մինչեւ հինգ օր չի յայտնէք գրաւոր զոչում, պիտի յայտարարենք քեզ մահա-պարտ եւ սպանենք։»

Ո՞չ ապաքէն, նախ դատարանի կը հրաւիրեն եւ ճերժման կամ փախստեան պարագային է որ՝ կը կա-տարուի օրինական հետապնդում։

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը միշտ մերժած է խաղա-ղութեան միջնորդները. բնա՛ւ կարեւորութիւն չէ՛ տուած մեր բողոքներուն, այլ՝ միշտ մարմաջ ունե-ցեր է անդամ մը ինձմէ ստանալու «մեղայագիր» մը։ Իսկ ես՝ չէի կրնար անմեղութեանս գիտակցութեամ-բը ստրկանալ քմահաճոյքի եւ լինիլ բարոյապէս անճնասպան։

Գարեգին Եպիսկոպոս, կարծես իր օրինազանցու-թիւնները պարտկելու համար՝ գերադոյն ապօրի-նութեամբ կը դրէ. «Եթէ մինչեւ Մայիս 27 (5 օր), չի յայտնէք գրաւոր զոչում, ամենապարզ ոճով, ստիպուած պիտի հռչակենք քեզ կարգալոյծ։»

(Մարդս ապշութեամբ կը բերուի հարցնելու թէ՝ սա յանցանքս ո՛րքան թեթեւ է եղեր որ՝ մեղայագը-բով մը կրնար ջնջուիլ, ու նաեւ ո՞րքան ծանր, որ՝ առանց այդ թլիսման թուղթին պիտի դառնար մա-հացու։

Մենք շատ լաւ գիտենք. այո, գիտենք . . . թէ այդ «մեղայագիր» ըսուած թուղթերը ի՞նչ մեծ քաւու-թիւններ . . . կը կատարեն վանական չրջանակներու մէջ։)

Ի հարկէ այս սպառնալիքը ինքնին ծիծաղելի է։ Ու ես ո՛չ միայն իմ արդարութեանս ու կարգիս դիտակցութեամբ անկարեւոր կը համարէի զայն. այլ անոր համար ալ որ՝ գիտեմ թէ ինծի վճիռ արձակողները չատո՞նց կորուսած են նոյն իսկ մեղաւոր մը դատելու իրենց իրաւունքն ու արժանիքը . . . :

Ընթերցողաց դիւրութեան համար ներկայենք կը-կին քանի մը թուականներ համառօտիւ.—

1929 Յունիս 30 ին հրաժարեցայ պաշտօնէս։

1929 Դեկտ. 27 ին անկախացեր եմ Առաջնորդէն։

1930 Յունվ. 10 ին կախակայման վճիռ կելլէ։

1930 Ապրիլ 28 ին անկախացեր եմ Էջմիածնէն։

1930 Մայիս 27 ին Եկեղեցին անկախացաւ Առաջնորդէն—

1930 Յունիս 6 ին կարգալուծութեան վճիռ կելլէ։

1930 Նոյեմ. 18ին Էջմիածնի վաւերականը կը գրուի։

Այս թուականները կը ցուցնեն թէ՝ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը դիս կախակայել կը փորձէ, երբ ես արդէն 14 օր առաջ երմէն անկախացեր եմ եւ դիս կարգալոյծ կը հռչակէ երբ ես արդէն անկէ 39 օր առաջ եղած եմ Հայ Եկեղեցիին եկեղեցականութեան կարգէն։ Իսկ Գեր. Խորհուրդն ալ կարգալուծութիւնս կը վաւերացնէ երբ ես արդէն 204 օր առաջ բաժնուած էի Էջմիածնէն (*)։

(*) Հայ Եկեղեցիին եկեղեցանաց կարգէն ո՛ւ նաեւ Էջմիածնէն բաժնուիլս ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻԷՆ բաժնուիլ ըսել չէ՛։ Այլ, դասակարգէ մը, որ Հայ եկեղեցին կը ֆանդէ. ո՛ւ միջավայրէ մը՝ որ այդ դասակարգին խանութն ու ո՛րջն է եղած— «այր»ը. (Ղուկ. ԺԹ. 46)։

Ես եւ ինծիպէսներս մէ՛կ ԻՏԷԱԼ ունինք—Հայ նա-

Արդ՝ այս թուականներուն ցուցմունքովը ո՞վ է «անկարգապահ», ե՞ս թէ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսն՝ որ իր իշխանութեանը չի պատկանող քահանային ու եկեղեցիին դէմ «օդային» վճիռներ կարձակէ եւ դըժբախտաբար պատճառ կը դառնայ որ Գեր. Հոգ. Խորհուրդն ալ նոյն սխալը գործէ։

Քալիֆորնիոյ Առաջնորդը առ առաւելն կրնար իր վիճակի եկեղեցեաց ծանուցանել որ՝ ես եղած եմ Հայ եկեղեցականութեան կարգէն, ըստ որում եւ ինծի պաշտօն չի յանձնեն։ Բայց՝ Առաջնորդը իր կոպարէն դուրս ելլելով խաղաց Քահանայութեանը հետ։

Մենք տեսանք որ՝ 1929-ի Սահմանադրութեան 27 Ե. Յօդուածին համաձայն (երես 13), Առաջնորդը պաշտօնեաներու դադարման առաջարկը տանելու է համապատասխան մարմիններուն։

Մենք ալ քաջ գիտենք որ՝ Եպիսկոպոս մը առանձինն կամ ժողովով մը իրաւասու չէ՛ Քահանայ մը կարգալոյծ հռչակելու։ Այլ՝ ամբաստանեալ քահանան յատենի Կրօն. Ժողովոյ հարցաքննելէ յետոյ՝ արդիւնքը կը տեղեկագրուի ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ որուն կը մնայ վերջին խօսքը։

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսն ունի՞ ի ձեռին Հայրապետական հրման մը՝ թող հրապարակ հանէ, անպայման նաեւ իմ մասիս Կաթողիկոսարան ղրկուած տեղեկագիրը։ Իսկ թէ նոյն իսկ Հայրապետը կրնա՞յ

հատակ Եկեղեցին փրկել ներքին սրբապղծութենէ՝ որ հաւատաւոր հայը կարենայ իր հայրենի Աստուածը մաքուր սրտով պաշտել իր հայրենաւանդ Սրբավայրին մէջ։

եկեղեցական մը աշխարհական հոչակել. մեր պատասխանը ժխտական է, եւ զայն հաստատած ենք Գեր. Հոգ. Խորհուրդին վճիռը հերքող Գլխոյն մէջ:

Առաջնորդարանի վարչութիւնն ու Երեսփ. Ժողովն ալ, ենթարկուած ըլլալով Առաջնորդին դարձուածներուն, իրենց կարգին մեղի հետ վերաբերուած են անտեսելով իրենց օրինական պարտականութիւնները: Առնենք քանի մը օրինակներ:—

Յօդ. 12, ա. մասը, 1929 ի Սահմանադրութեան 7 րդ երեսը. «Երեսփ. Ժողովը . . . եկեղեցական վարչական մարմիններու վերին հսկողն ու համարառուն է . . . :»

Յօդ. 21, Ժ. Ա. մասը 1929 ի Սահմանադրութեանը (երես 11). «Երեսփ. Ժողովի պարտականութիւնն է քննել թեմական Առաջնորդին դէմ եղած բողոքները»:

Յօդ. 31 ԺԱ. ԺԲ. ԺԳ. 1929 ի բ. մասը (երես 16). «Կեդր. Վարչութիւնը պարտի քննել եւ վճռել թեմի բոլոր Եկեղեցական–Ազգային Հաստատութիւններու ե՛ւ պաշտօնեաներու կողմէն ե՛ւ անոնց դէմ մատուցուած բողոքները, ինչպէս նաեւ հոգեւորականներու եւ ժողովրդի միջեւ ծագած տարաձայնութիւնները:»

«Մանրամասն ուսումնասիրութիւններ պահանջող հարցերը քննելու համար ընտրել եկեղեցական, ուսումնական, դատաստանական յանձնաժողովներ, որոնք հարցերը ուսումնասիրելէ վերջ, զեկուցագիր ներկայացնեն թեմական խորհրդոյ:»

«Կարեւոր պարագաներու մէջ նշանակել վերաքննիչներ, եկեղեցական–համայնական հաստատութիւններու գործերը ո՛ւ հաշիւները քննելու համար:»

Մենք կը պնդենք թէ՝ Բալիքոնիոյ Առաջնորդարանի Կրօն. Ժողովը, Վարչութիւնը եւ Երեսփոխանութիւնը այս օրէնքներէն Ո՛Չ ՄԻՆ գործադրած է: Նո՛յն իսկ մեր բողոքները նկատի առած չէ: Գէթ մեղ քննութեան կանչած չէ: Ու ոչ ալ մարմին մը Սան Ֆրանսիսկո եկած է տեղւոյն վրայ խնդիրներուն իրազեկ լինելու համար:

Թող զայս, Գեր. Հոգ. Խորհուրդը իր 1930 Նոյ. 18 թիւ վճռագրովը? կը գրէ. «Այնու հանդերձ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը՝ յանուն թեմի ամբողջութեան ու միասնականութեան՝ բարոյական պարտք է դնում ե՛ւ Ձերդ Գերապատուութեան ե՛ւ Ձեր նախագահութեան ներքոյ գործող թեմական ատեանների եւ մարմինների վրայ՝ հայրական յորդորներով սիրաշահիլ Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ համայնքի անջատեալներին եւ համայնքի նախկին միութիւնը վերահաստատել:»

Մենք Տրապիզոնի Եպիսկոպոսին հակաքրիստոնէական նկարագիրին արդէն չե՛նք սպասեր որ նա հայրական? պարտքը, կամ Գեր. Հոգ. Խորհուրդի յանձնարարութիւնը կատարէ, բայց, թէ ինչո՞ւ վարիչ մարմինները նոյն պարտաղանցութեանը մէջ կիյնան. անոր ալ պատասխանատուն նոյն ինքն Առաջնորդն է:

Մենք ապացոյցով կրնանք հաստատել թէ՝ նո՛յն իսկ խնդիրները ծայրայեղութեան երթալէ առաջ պատկառելի եկեղեցական մը ուզած է ա՛նձամբ գալ Սան Ֆրանսիսկո եւ խաղաղութիւն վերահաստատել, բայց՝ Առաջնորդը արգիլած է՛՛՛:

Անտարակոյս, նոյն աղէտութիւնն է որ՝ արգիլած է վարիչ մարմիններուն կատարել իրենց սահմանադրական պարտքը, կամ գործադրել Գեր. Հոգ. Խորհուրդի կողմէն իրենց վրայ դրուած բարոյական պարտքը:

Ուրեմն, ո՞վ է «անհնազանդ» օրէնքի եւ վերին իշխանութեանց հրամանին. ե՞ս թէ՛ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը: Տրապիզոնի Եպիսկոպոսին հակաՀրիստոնէական վարմունքը հաստատող մի այն քանի մը հարցումներ ալ նկատողութեան կը յանձնենք:

1. Քրիստոնէավայե՞լ էր որ՝ նա անձամբ դիմեց Եպիսկոպոսանաց Եպիսկոպոս Փարսընսին եւ Լուտերականաց Երէցը Տոքթ. Պրոյրի՝ պահանջելով որ՝ մեզի եկեղեցի չտրամադրեն:

2. Քրիստոնէավայե՞լ էր որ՝ պաշտօնական շրջանակներով փորձեց խափանել մեր դործունէութիւնը՝ չնայելով Աղգային արժանապատուութեանը: Թէպէտ չյաջողեցաւ:

3. Քրիստոնէավայե՞լ էր որ իր իսկ վկայութեամբ իմ «ադդար պահանջս» 475 տոլար չի դանձեց ցարդ եւ այնու դիս դրած եղաւ այդ առնելիքս դատարանին ներկայացնելու, այն պարագային որո՞ւ է նախատինքը: Հրաժարեալ Քահանայի մը, Առաջնորդի մը յետնեալ թոշակները չվճարած յաջորդ մէկը կը հաստատուի՞: Ի՞նչ է ճանչցուած կանոնը: Բայց՝ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի կիրքը չէ՛ր դոհանար իմ բարոյական մահուս, պէտք էր նիւթապէս ալ դիս մեռցնել հնչուն անիրաւութեամբ:

Այս կէտը մանրամասնելու համար կը ներկայացնեմ հաշիւս, զոր 1929 Յուլիս 20–ին զրկած եմ Առաջնորդարանը՝ դանձումը խնդրելով:

Եկեղեցիէն պահանջս է	Տոլար
Փետ. Մարտ, Ապր. Մայ. Յնս.ի թոշակներս	750·00
Յուլիս 1—20 առժամեայ պաշտօնավար.	100·00
Զատիկի յայտարարութեան ըրած ծախքս.	4·90
Նոյն յայտարարութեան հասարակ թուղթ.	1·35
Զատկուան հաւկթախաղի համար սուրճի գինը	·90
Առաջնորդով մկրտութեանց ծանուցումին	2·00
Նահատակաց տօնին առթիւ ծանուցում	2·50
Վեց կտոր սթանսըլ բէյրըր.	1·50
Հոդեդալստեան տօնին ծանուցումը.	2·50
Ֆրէդնօ երթեւեկս ժողովին համար,	4·25
Յունիս 30 ի անդամական ժողովի ծանուցումը	2·50
Վարդավառի տօնի առթիւ ծանուցումը	2·50
Գումար	874·90

Եկեղեցիէն ստացած եմ	Տոլար
Ապրիլին չէք մը, Գանձապետէն	200·00
Զատկուան Տունօրհնէքը	25·00
Մայիսին չէք մը Գանձապետէն	100·00
Պ. Թորոսեանի մօրը թաղմանը	5·00
Մկրտութեան համար պ. Զ. Մարթինէն	5·00
Հաճիի աղջկան մկրտութեանը	11·00
Չէք մը Գանձապետէն.	55·00
Գումարը	401·00
Ներկայ պահանջս Եկեղեցիէն	473·90
Ընդհանուր գումարը	874·90

Այս պահանջս դանձելու համար Առաջնորդարան ըրած դիմումիս կը պատասխանէ Վարչ. Ժողովի Ատենապետը, Արժ. Տ. Թէոդորոս Ա. Բահանան իր 24 Յուլիս 1929 թիւ նամակաւը. «Ձեր հաշիւը զոր ներփակած էիք, յանձնեցի Պատ. Հոգաբարձութեանը. յորմէ վստահացուցիչ խոստում առի թէ՝ քիչ ժամանակէն պիտի դրամ հաւաքեն եւ ամենէն յառաջ Ձեր պարտքը վճարեն: Սրբազան Առաջնորդէն ալ խնդրեցի որ երբ գրելու ըլլայ, Հոգաբարձութեան վրայ պարտաւորութիւն դնէ Ձեր հաշիւը մաքրելու:»

Բայց՝ չվճարուեցաւ ու ես դարձեալ դիմեցի Առաջնորդարան: Կեդր. Վարչութիւնը ի մէջ այլոց իմ առնելիքիս մասին որոշում կուտայ եւ Առաջնորդը 1929 Սեպտ. 13 իր նամակաւը կը գրէ նաեւ հետեւեալ տողերը:—

«Բ. Յանձնարարել ստիպողաբար Սան Ֆրանսիսկոյի Հոգաբարձութեան՝ ամեն հնարաւոր միջոցներով հայթայթել եւ ամենակարճ միջոցի մէջ վճարել Տ. Խաչիկ Բահանայի յետնեալ թոշակներու արդարացի պահանջը ամբողջութեամբ:»

Առաջնորդը ի՞նչ պատասխան ստացաւ Հոգաբարձութենէն ես չեմ գիտեր: Բայց իմ դրամս չվճարուեցաւ ու ես կրկին դիմեցի Կեդր. Վարչութեան, Նոյ. 9, 1929 թուականաւ:

Դարձեալ չվճարուեցաւ, դիմումս կրկնեցի խառն Ժողովին Դեկտ. 27 թուականաւ: Բայց՝ ինծի ո՛չ պատասխան տրուեցաւ, ո՛չ դրամս դանձուեցաւ:

Արդ՝ ո՞վ է անկարգապահ ու նաեւ ԱՆԻՐԱՒ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Հերքումն վնասգրոյն «Հոգ. Գեր. Խորհուրդ»ին

«Արդ՝ գիտենք որ օրէնքը աղէկ է. թէ որ մէկը ա-նիկա օրինաւոր կերպով գործածելու ըլլայ: Բայց, աս թող գիտնայ որ արդարներուն համար չէ՛ օրէն-քը, հապա անօրէններուն ու անհնազանդներուն հա-մար, ամբարիշտներուն ու մեղաւորներուն, ան-սուրբերուն եւ պիղծերուն, . . .» Ա.Տիմ. Ա. 8-11:

«Կեղծաւոր, առաջ քու աչքէդ գերանը հանէ՛, ու ետքը պարզ պիտի տեսնես եղբօրդ աչքէն չիւղը հա-նելու:» Մատթ. Է. 5:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Հերքումն վնասագրոյն «Հոգ. Գեր. Խորհուրդ»ին:

1. Գեր. Խորհուրդի 1930, Նոյ. 18 թիւ վնասագիրը պաշտօնական օրինականութիւն չունի:

Յօդ. 45, 1929-ի Սահմանադրութեանը (երես 31).

«Հոգաբարձութեան Նախագահը եւ Ատենապետը կը կազմեն խորհուրդի նիստերու օրակարգը, խոր-հուրդի անդամները կը հրաւիրեն ժողովի, կըստո-րագրեն պաշտօնական գրութիւնները եւ կը հսկեն գործավարութեանը վրայ:»

Մենք գիտենք որ՝ Գեր. Տ. Խորէն Արքեպիսկոպոս Մուրատպէկեանցն է Կաթ. Տեղ. եւ օրինաւոր Նա-խագահը Խորհուրդին, որ անտարակոյս պէտք է ու-նենայ նաեւ իր Ատենապետն ալ: Հապա՝ ի՞նչպէս Քահանայի մը կարդալուծութեան նման ծանր խընդ-րոյ մը վերաբերեալ դրութիւնը կըստորագրեն ժո-ղովին մէկ «անդամ» Եպիսկոպոսը եւ աշխարհական ոմն. (Քարտուղար:)

Ո՞վ կընդունի այսքան ապօրինի վճռագիր մը:

Մենք քաջ գիտենք այլեւս, որ Սր. Աթոռին մէջ իրապէս ընդուած են կաթողիկոսական հաստատեալ իրաւասութիւնները: Հոգ. իշխանութիւնը անուա-նական է եւ ապատ չէ իր կրօնական-եկեղեցական Տնօրինութեանց մէջ:

Պարզ է թէ՝ Հոգ. իշխանութեանց միակ ոյժը բարոյական է, ու երբ այդ ալ կը ցնդի պաշտօնէից շողիացեալ հաւատքին հետ, կա՛մ կը ղեկավարուի աշխարհիկ հրամանատարութեամբ, այլեւս այդ իշխանութեանց վճիռները ի զօրու կըլլան միայն բռնութեան սահմաններուն մէջ, անկէ դուրս ողբալիօրէն կը մնան տառ մեռեալ՝ երբ անոնք կենդանի չե՛ն հոգիով ու արդարութեամբ: Ասոր համար չէ՞ր որ՝ Ատրպատականի Ս. Առաջնորդը Գեր. Մելիք-թանգեանց եւ այլք՝ ակամայ չհնազանդեցան Հոգեւոր Հայրապետի հրամանին ու չվերադարձան էջմիածին: Ս. Կաթողիկոսը կարդալո՞ց ըրաւ դոնոնք վասն անհնազանդութեան, ո՛չ, երբէք: Զի Ն. Սրբութիւն՝ իմաստուն էր: Ես ալ որպէս յայտնի անիրաւեալ մը չեմ հնազանդիր ինծի դէմ եղած ապօրինի վճիռներուն: Ո՛ւ այս ո՛չ թէ ըմբոստութիւն է, այլ բնական ինքնապաշտպանութիւն:

Ես տարակոյս չունիմ թէ՝ երբ Ս. Լուսաւորչի Աթոռին վրայ ծագի ազատութեան լոյսը, ա՛յն ատենը պիտի տեսնուի թէ՝ ի՞նչպէս Խաչիկ Քահանայ Գրոուզեանը զոհն է եղեր այդ Աթոռին հաւատարիմ պաշտպանութեանը այս հեռաւոր երկրին մէջ, երբ այդ Աթոռին ուխտեալ «բարձրաստիճան» եկեղեցականները նոյն իսկ իրենց դիրքը չվտանգելու համար ուխտադրուժի, անհաւատարիմի ստորնութեամբ կը համակերպէին՝ Լուսաւորիչի լուսատու կանթեղը խորտակող, լոյս հաւատքը կործանող նորելուկ հայրենասէրներուն? Ես միշտ ամենէն վտանգաւոր առաջնորդութեամբ յարձակողական ախոյեան մը եղած եմ Սբ. Եկեղեցւոյ նուիրականութեանը եւ Սբ. Աթոռին ազդեցութեան ի պաշտպանութիւն: Ու երբ,

այս առթիւ Օրհնութեան կոնդակ մը կրնծայէր ինծի հոգելոյս Մատթէոս Կաթողիկոս Իզմիրլեանը՝ այս օր աշխարհակալն ստորագրութեամբ վնռագիրը կարգալուծութեան՝ ՈՉԻ՛ՆՉ ԿԱՐԺԵՆ:

Պատմութիւնը չա՞տ բան ունի արձանագրելու:

2. Հոգ. Գեր. Խորիւրդը խաբուած է:

Ա. Եթէ իրաւ մեր եւ գաղութիս այլ եւ այլ կողմերէ հասած բողոքները «կարդացուեր են» ինչո՞ւ ուրեմն, ոնոնք նկատի չառնուեցան, ու զէթ չպատասխանուեցան: Մեր ինդրածն ի՞նչ էր որ, դատ, դատաւան, Քննութիւն, ինչո՞ւ ղլացուեցաւ: Ո՞չ ապաքէն մենք բոլորս ալ ամբաստաններ էինք Քալիֆորնիոյ Առաջնորդը: Աշխարհիս ո՞ր դատաւորն է որ՝ բողոքներու կարեւորութիւն չտալով ամբաստանեալի տեղեկագիրը լուելեայն կը վաւերացնէ ոտանց ատենական քննութեան: Մինթ Եպիսկոպոսունք անձեռնմխելի՞ են: Ինքնայայտ է որ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը յենուած Գարեգին Եպիսկոպոսի անճիշդ տեղեկութեանց՝ բան այնմ վերաբերուած է ինծի հետ: Օրինակ. Ա. Իրր թէ «Իմ դժգոհութեանս շարժառիթները, խնդիրներս, բողոքներս ի՛մ խնդրանքովս քննուած են եղեր թեմական ժողովին մէջ:»

Կը պնդեմ թէ՝ այս բոլորովին անճիշդ է: Իմ խնդիրս, բողոքներս ե՛րբէք նկատի առնուած չեն, ո՛ղիրս, բողոքներս ե՛րբէք նկատի առնուած չեն ո՛ եւ է տեղ եւ քննուած չեն ո՛ եւ է ատեանի մէջ: Եթէ իրաւ քննուեր են, ի՞նչպէս ապա ես կա՛մ իրրեւ բողոքող կա՛մ իրրեւ ամբաստանեալ չեմ կանչուած քննիչ ատենին: Բայց՝ կրկնենք թէ՝ ո՛ եւ է քննութիւն տեղի ունեցած չէ՛:

Բ. Առանց քննութեան ուրեմն, տրուած որոշմանց մէջ «ակնարկս» է Առաջնորդին ու Ժողովականներուն ան«ուղղամտութիւնը» ո՛ւ հակասահմանադրական ո՛ւ հակաքրիստոնէական ոգին: Իսկ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդի կողմանէ ենթի վերագրուած որակումները—«իր կիրքերին ենթարկուած ... սանձարձակ, ըմբոստ»—բառերուն չեմ դիջանիր պատասխանել՝ համարելով զանոնք ոչ-հոգեւորականի, հասարակ լեզու: Աշխարհական դատաւորներն իսկ յայտնի մահապարտի մը վճռագիրին մէջ նախատական ո՛ եւէ բառ չեն գործածեր, այլ միայն օրինաց ոճով եղած տուեալները:

Գեր. Հոգ. Խորհուրդին 1930 Մարտ 21 թիւ նամակին «յորդորը» անգործնական դանելով չեմ կատարած եւ վայելչապէս պատասխաններ եմ: Այս ըմբոստութի՞ւն է:

Գ. Գեր. Հոգ. Խորհուրդին խոչոր սխալանքներէն են նաեւ իմ մասիս գրած հետեւեալ տողերը.

«Եւ որ աւելի դատապարտելին է, Հոգելոյս Հայրապետին ուղղած 28 թուականի գրութեան ի պատասխան Հայրապետական Տնօրէնութեանը չսպասելով հրապարակօրէն եւ վախնանապէս խզում է եկեղեցական եւ վարչական կապը Հայ Եկեղեցու հետ, յայտարարելով իրեն արտաքոյ Հայ եկեղեցւոյ, այնու վերապահել կարծելով իր քահանայական կոչումը եւ քահանայագործելու իրաւունքը:»

Այս միտքը հակառակ է իրականութեանը: Ես Հոգելոյս Հայրապետին Տնօրէնութեանը սպասած եմ 4 ամիս եւ երբ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը ի պատասխանի բողոքներուս սուտն անտարբերութեամբ զիս կը հարկադրէր խոնարհիլ զիս հարուածողին եւ «մեղայ» ը-

սել Առաջնորդին, «նո՛յն իսկ եթէ անոր կարգադրութիւնները համարիմ անարդար,» ահա՛ ա՛յս պարագային էր որ՝ սրտաճմլիկ նամակ մը ուղղեցի հոգելոյս Տ. Գէորգ Կաթողիկոսին 1930 Ապրիլ 28 թուով, ու նաեւ աւելցուցի հետեւեալ տողերը.—

«Նկատելով որ՝ Եկեղեց. Իշխանութեանց կողմանէ ինծի դէմ եղած հալածանքներն ու անարդարութիւնները անհանդուրժելի ծայրայեղութեան հասեր են. ցաւօք սրտի որոշեցի հրաժարել քահանայագործելէ ի կարգի Հայ Եկեղեցւոյ Եկեղեցականութեան եւ վարչական շրջանակի, կը պահեմ քահանայական հանգամանքս, քանզի անթօթափելի են ձեռնադրութեան եւ օծման Աստուածային շնորհքները հեղեալ ի հոգիս եւ անբաժանելի ի նմանէ, կապուած ուղղափառ հաւատքի հետ: Յանձնուած եմ Աստուծոյ, որ Լարդն է յաջողել ինձ սպասաւորութիւն մը իր ամենաբարի կամացը եւ ընտրած ուղիին համաձայն:»

Դարձեալ, 1930. Յուլիս 22 թուով Ն. Սրբազնութեան՝ Կաթող. Տեղապահ, Գեր. Տ. Խորէն Արք-Եպիսկոպոս Մուրատպէկեանցի գրած նամակիս մէջ ունիմ հետեւեալ տողերը.— «Պարագայական խիստ ենչող տպաւորութեանց ներքեւ ես յայտարարեցի թէ հրաժարականս Հայ Եկեղեցւոյ վարչութենէն: Խոնարհապէս կը ցաւիմ առ այս: Ինքնայայտ է նաեւ թէ՝ իմ ժողովուրդս եւ ես գերազանցապէս հարազատ զաւակներն ենք Հայ Առաք. Սբ. Եկեղեցւոյ: Ու ես որպէս անիրաւեալ ու հալածեալ Հայ Եկեղեցւոյ եկեղեցականաց դասէն, ճողոպրած եմ այդ կարգէն, այլ՝ ո՛չ հեռու: Իմ եկեղեցիիս Սրբարանին առջեւն եմ, իմ անջնջելի քահանայութեամբս եւ իմ Սբ. եկեղեցւոյս պաշտօնէութեան շրջանակին դռանը վրայ

եմ՝ իմ անմերժելի բողոքներովս: Խոնարհաբար կ'ա-
դաչեմ Ձերդ Սրբազնութեան, որ շնորհէք արդարու-
թիւն ընել յիսուն ամօք ծառայող վաստակաւոր Հայ
մշակին որ իր ակօսին մէջ կը զարնուի :»

*Այս բոլորին մէջ կա՞յ երբէք միաք մը թէ ես ինք-
զինքս յայտարարած եմ «արտաքոյ Հայ Եկեղեցու»
Այո, արտաքոյ եմ եկեղեցւոյ վարչութենէն: Մի՛թէ
վարչութիւնը Հայ եկեղեցի՞ ըսել է, երբէ՛ք:*

*Հայ եկեղեցին չի բաղդատուիր իր վարչութեանը
հետ ու եկեղեցին վարչութենէն խիստ գերազանց է:
Եկեղեցին Հայ հաւատաւոր ժողովուրդն է Առաքելոց
ժամանակէն սկսեալ եւ կը պարփակէ անթիւ սուրբեր
ու կարգաւորութիւններ, ներշնչութիւններ, պատ-
մութիւն մը: Իսկ վարչութիւնը՝ այդ ժողովուրդէն
կարգուած պաշտօնէութիւնն է: Այս մասին նա՛ ու-
րիշ առթիւ ալ:— Մենք ենք ի մէջ Սբ. Եկեղեցւոյ՝
հաւատարիմ անոր դաւանանքին, վարդապետու-
թեանց եւ պաշտամանց:*

*Դ. Քահանայութեանս պահպանումին համար Գեր.
Հոգ. Խորհուրդի սա խօսքը «վերապահել կարծելով
իր քահանայական նոչումն եւ քահանայագործու-
իրաւունքը:» Ինա՞ւ հոգեւորականի բերնի չվայելեր:*

*Քահանայութիւնը ո՛ եւ է իշխանութենէ բարձր է
եւ անարդար իշխանութեանց բնաւ մատչելի չէ: Այս-
պիսի իշխանութիւնք կրնան քահանայք սպաննել,
այլ ո՛չ Քահանայութիւնը: Ես Քահանայ եմ նշմար-
տապէս եւ ո՛չ կարծեօք: Ես չեմ կարծեր թէ քահա-
նայ եմ՝ այլ գիտեմ թէ՝ եմ եւ այդ գիտակցու-
թեամբս ու հաւատքովս կը կատարեմ Սբ. պաշտա-
մունքները: «Գեր. Հոգ. Խորհուրդի» դատումովը
«առաւել դատապարտելին այն է որ» ես արտաքոյ*

*գոյով Հայ Եկեղեցւոյ ինքզինքս քահանայ կը կար-
ծեմ:*

*Կրկնենք թէ՝ Ես իրաւա՞ն Հայ եկեղեցիէն անբա-
ժան եմ. հեռո՞ւ իր գոյութեան իրաւունքը չատո՞նց
կորսնցուցած իշխանութենէն: Գիտեմ նաեւ որ՝ քա-
հանայութիւնը Հայ եկեղեցւոյ մենաշնորհը չէ: Ըստ
որում՝ քանի որ քահանայ եղած եմ, Ես «այժմ եւ
միշտ» ո՛չ թէ կը կարծեմ, այլ գիտե՛մ որ եմ:*

*Ու մի՞թէ «դատապարտելի» են այն շատ մը քա-
հանայք ու հայրապետք որք Հայ եկեղեցիին չէին
պատկաներ, բայց, կը ծնուին Հայ եկեղեցւոյ մէջ:
Դատապարտելի՞ են Հայ Կաթոլիկ Հայրերը, որ Պա-
պական իշխանութեան ներքեւը ազատ՝ իրենց պը-
տուղներովը կը սնուցանեն Հայ եկեղեցւոյ մէջ եղող
բարձր եկեղեցականները: Նաեւ ինչո՞ւ այնքան մե-
ծայարգ էին Բողոքական Վեր. Շմաւոնեանը, Ս.
Դուրեան եւ Պետիկեան: Ու այժմ ալ Հայ եկեղե-
ցականք այնքան ջերմօրէն կը սիրաբանեն Բողոք.
Պատուելիներու հետ:*

*«Առաւել դատապարտելին» ա՛յն է որ ի մէջ եկե-
ղեցւոյ են ա՛յնպիսի եկեղեցականք որոնք չեն հաւա-
տար իրենց արտասանած «Հանդանակին,» ոչ ալ Սբ.
Գրոց ներշնչականութեանը: Ի մէջ եկեղեցւոյ են այն-
պիսիք ալ որոնք դայթակղութիւն են ժողովուրդին
եւ իրենց մատուցած պատարագը ո՛չ թէ «յիշատակ»
մըն է խաչելութեան՝ այլ վերստին «խաչտհանու-
թիւն մը» Քրիստոսի: Ի մէջ եկեղեցւոյ են նաեւ ա՛յն-
պիսի աշխարհականք, որք բաղմած ընդաջմէ եւ ա-
հեկէ իրենց Սրբազանին՝ կը միմոսեն այս կամ այն
եկեղեցականի քարոզն ու ընթերցումն եւ կը հեղնեն
Սբ. Գրական հրաչքներն ու սքանչելիքները:*

Ահա՛ «դատապարտելի» տխուր իրականութիւններ եւ ան ալ վառաւորապէս ի մէջ եկեղեցւոյ :?

Ես դեռ եկեղեցւոյ իշխանութենէն չհրաժարած՝ (ի մէջ եկեղեցու զոլով) դիմումներ կատարած եմ Կաթողիկոսարանը ըստ հետեւեալին.

1930 Յնվ. 7, Բողոք ուղղեալ Ս. Հայրապետին:
1930 Ապրիլ 28, Բողոք դարձեալ Ս. Հայրապետին:
1930 Յլս. 30, Դիմում Տեղապահ Սրբազանին:
1930 Հոկտ. 18, Դիմում Տեղապահ Սրբազանին:

Ո՛ւ այս բոլորին ո՛չ մէկ օրինական պատասխան ստացայ:

Ե. Էջմիածնական վճիռը կը գրէ նաեւ թէ՝ «Գեր. Հոգ. Խորհուրդը յարակցում է որ՝ անյարեր գտնում է Խաչիկ Գուրգեանի իր անձին նկատմամբ արտաքոյ Հայ եկեղեցւոյ արած յայտարարութիւնն եւ իր պահանջը յատուկ ատեանի քննութեամբ ճշդելու եւ երեւան հանելու Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ գաղութի պառակտման պատասխանատուները:»

Պարզելով սա բեւեռագիր երկարաշունչ նախադասութիւնը, կը հասկցուի որ՝ ես իմ անձնական վնասուս եւ Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ գաղութին պառակտման պատասխանատուները ճշդելու համար յատուկ ատեան մը պահանջած եմ որ քննութիւն կատարէ: Բայց Գերագոյն Հոգ. Խորհուրդն այս պահանջս «անյարիր» կը գտնէ, քանզի ես (իբր թէ) արտաքոյ եմ Հայ եկեղեցւոյ: Անոր իմ պատասխանս այս է.

1. Եթէ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը զիս «արտաքոյ եկեղեցու» համարելով ուշադրութեան չառներ իմ բողոքներս, հապա ի՞նչպէս է որ իր իշխանութենէն ելլելէս 204 օր եաքը իրեն թոյլ կուտայ վճիռ արձակել քահանայի մը դէմ զոր կը համարի «արտաքոյ

Հայ Եկեղեցու:» Այս սահմանազանցութիւնը յարակցակա՞ն է:

2. Այդ բողոքները մատուցած ժամանակը ես հրաժարած չէի եկեղեցւոյ յոռի վարչութենէն: Այսինքն՝ «արտաքոյ չէի Հայ Եկեղեցւոյ»: Ինչո՞ւ հապա իմ բողոքներս նկատի չառնուեցան իբրեւ եկեղեցւոյ մէկ զաւակի եւ պաշտօնէի: Այս զանցառութիւնը յարակցակա՞ն է:

3. Այս եկեղեցիին պառակտման վիշտն ե՛ս կրնայի զգալ: Քանզի, տարիներու չարաչար աշխատանքովս եւ զոհողութիւններովս էի կազմակերպած:

4. Իմ պահանջս միայն բարոյական չէր, այլ եւ նիւթական—475 տալեր դումար մը: Առաջնորդը դայս «արդար պահանջ» անուանելով հանդերձ՝ դանձելու ջանք մը չըրաւ. ու Գեր. Հոգ. Խորհուրդն ալ բնաւ ակնարկութիւն չըներ այդ մասին: Այս անտարբերութիւնը, անյարեր չէ՞ Խորհուրդին տիտղոսներուն եւ կոչումին:

Եթէ Վրացի մը կամ Ատրբէյճանցի մը վնաս մը կրելով Եպիսկոպոսէ մը, դիմէր Գեր. Հոգ. Խորհուրդին՝ անոր բողոքը անկարեւո՞ր պիտի համարուէր որովհետեւ՝ նա «արտաքոյ է Հայ Եկեղեցւոյ:» Այս յարակցակա՞ն է իրաւագիտական սկզբունքին:

5. Այդ նո՛յն բողոքը բարձուած էր նաեւ մեր եկեղեցւոյ կողմէն, որ յաչս Գեր. Հոգ. Խորհուրդին՝ «Անջատեալ համայնք մըն» է, բայց՝ հրաժարած չէ Հայ եկեղեցւոյ վարչութենէն: Այս յարակցակա՞ն է հոգեւորականի վայել անաչառութեանը:

Զ. Գեր. Հոգ. Խորհրդի վճռագրին ալ ամբողջ բովանդակութեամբ իմ մեղքս է եղեր, անհնազանդու-

թիւն, ըմբոստութիւն: *Այս մասամբ մը ճիշդ է եւ ինծի պատուաբեր: Որովհետեւ.*

1. *Ինքնապաշտպանութիւնը ինքնաղխտակից կենսաւորներէն ի զատ, նոյն իսկ բոյսերուն տրուած նախախնամական արտօնութիւնն է: Եւ Տիրաւանդ յանձնարարութիւն է տուր գնել հանդերձի գնով (Յովել, Գ. 10: Ղուկ. ԻԲ. 36): Դարձեալ, Աստուածային պատուէրն է բոլոր դատական ատեաններուն:*

«Դատաստանի մէջ աչառութիւն չընէք. պզտիկին մեծի պէս մտիկ ընէք: Բնաւ մարդու մը երեսէ չքաշուիք. քանզի դատաստանն Աստուծոյ է:» (*Բ. Օրին. Ա. 17: ԺԶ. 18–20: ԻԵ. 1*): *Աստուծոյ պատգամն է ուրեմն որ՝ դատաւորները ԴԱՏԸ ՄՏԻԿ ԸՆԵՆ: Ա՛յսպէս էր ընդհանուր հասկցողութիւնը: Նիկոդիմոս՝ որպէս անդամ Ծերակոյտի, ա՛յս ճշմարտութիւնը կը չեշտէ. «Միթէ մեր օրէնքը մարդ կը դատէ՞ թէ որ առաջ անկէ բան մը չը լսէ եւ չգիտնայ թէ ի՞նչ կընէ» (Յովհ. Է. 51): Ա՛յս սկզբունքին վրայ հիմնուած է աշխարհիս բոլոր պետութեանց դատաստանական օրէնքը: Տեսէք թէ Փեստոս Հռովմայեցի–Հեթանոս կուսակալը ի՞նչ կը պատասխանէ Աստուծոյ օրինաց գործադիր, դաւադիր Քահանայապետաց ու ոճրապարտ Ծերակոյտին:*

«Հռովմայեցւոց սովորութիւնը չէ մարդ մը կորստեան շնորհել մինչեւ որ ամբաստանուածը ամբաստանողները դիմացը չունենայ ու ան ամբաստանութեանը պատասխան տալու պատեհութիւն չտրուի իրեն.» (*Գործ. ԻԵ. 16*):

Մե՛ղք որ՝ մեր եկեղեցւոյ իշխանութիւնք սկսեալ Քալիֆորնիայէն մինչե՛ւ Էջմիածին զո՛ւրկ են այս տիեզերական ու յաւիտենական ճշմարտութենէն, ու

այդ ժողովներուն մէջ չէ՛ եկած Նիկոդիմոս մը որ՝ յանուն արդարութեան ձայն բարձրացնէր ու զոռար. «Մի՞թէ մեր Սրբենքը մարդ կը դատէ՞ թէ որ առաջ անկէ բան մը չը լսէ, չգիտնայ...:»

Արդ՝ եթէ որ ա՛յսպիսի դատաւորներու, Հոգեւոր? իշխանութեանց հրամանին չեմ հնազանդած, ինքս ալ իբր մարդ եւ Հոգեւորական, ուրեմն «ըմբոստ» եմ. մահապա՞րտ: Ո՛չ, ա՞յսպիսի դատաւորներու վճիռովն է որ՝ պիտի ելլեմ, մերկանամ քահանայութեանս Հոգեւոր շնորհքը:

Է. Յաւելին այն է որ՝ դարերով գերութեան մրուրը քամած, ու յեղափոխութեան ամենափայլուն պատմութիւնով փառաւորուած Հայ ազգին մէջ գեռ ցան մարդիկ որ՝ կը մեղադրեն զիս ըսելով. «Ի՛նչ ալ բլլար, ան քահանայ է, պէտք է հնազանդէր Եպիսկոպոսին:»

Ա՛րդեօք, այսպիսիք իրենք իրը ժողովուրդ այդպէս կը հնազանդի՞ն քահանային, որքան կենթադրեն թէ՝ քահանան հնազանդելու է Եպիսկոպոսին: Ասոնք այդպէս կը հնազանդի՞ն Աստուծոյ իսկ: Այսպիսի անդէները թող անդրադառնան անդամ մը, Քրիստոսի եւ Առաքելոց օրինակին: Քրիստոս ինչո՞ւ իր վեհաշուք քահանայապետի ներկայութեանը զինը վեհաշուք քահանայապետի ներկայութեանը զինքը ապտակող կոպիտ ծառային բարոյական չառաքը ապտակով մը պատասխանեց ըսելով. «Թէ որ չուն ապտակով մը պատասխանեց ըսելով. «Թէ որ չար խօսեցայ, վկայէ չարին համար: Հապա թէ որ բարի խօսեցայ, ինչո՞ւ կը զարնես ինծի:» *Յովհ. ԺԸ. 23: (Այս աշխարհիս բոնաւորները, աշխարհիկ թէ հոգեւոր, միշտ ամօթահար եւ չարամտօրէն լուռ են այս «ինչո՞ւ»ներուն առջեւը:)*

Քրիստոս Պիղատոսի առջեւը ա՛նպէս մը չեչտեց նշմարտութեան վրայ որ՝ կուսակալին մտքին մէջ նսեմացաւ Հռովմէական իրաւագիտութեան բարձրութիւնը։ Բայց՝ այնքան տկարացաւ Հրէից «Հոգեւոր իշխանութեան» Տիրասպան պահանջին առջեւը, որ նշմարտութեան երկնային Վկան ծեծեց ու յանձնեց օրինաց կեղծ նախանձաւորներուն՝ որ սպաննեն զո՛ւն Օրինաց եւ Շնորհաց ՊԱՐԳԵՒԱՏՈՒՆԸ։ (Յովհ. ԺԸ. 1–40։ ԺԹ. 1–22։ Մատթ. ԻԷ. 19)։

Քրիստոսի Առաքեալը լինելով հանդերձ Ջերմեռանդ Տաճարական, յանուն նշմարտութեան ԸՄԲՈՍՏԱՑԱՆ Քահանայապետին եւ՝ Հոգ. Գեր. Խորհուրդին (Մերակոյտին) դէմ եւ Պետրոս աղաղակեց. «Առաւել Աստուծոյ հնազանդիլ պէտք է քան մարդոց։» Ու չարունակելով իր հոգեշունչ ճառը ամբաստանեց Քահանայապետն ու Հոգ. Ժողովն իբրեւ Տիրասպան սնձրագործներ։

Բայց՝ Օրինաց գործադիր նո՛ւն Հոգ. իշխանութիւնը ԾԵԾՈՎ, պատասխանեց այդ անժխտելի նշմարտութեանը։ (Գործ. Ե. 27–40)։

Ստիփաննոսը՝ նո՛ւն Քահանայապետին երեսին չպրտեց. « . . . Դուք հիմա Անոր մատնիչներն ու սպանողները եղաք». (Գործ. Է. 52)։

Գործք Առաքելոցը եղերելի պատմութիւնն է Իսրայէլի նուիրապետական Հոգ. վարչութեանը ոճիրներուն եւ Առաքելոց ըմբոստութեանը, ինչպէս եւ Աւետարանք կը դիմադրեն նոյն իշխանութեանը Քրիստոսահալած ամբարշտութիւնը։

Պօղոս Առաքեալը Անանիա Քահանայապետին դէմ կեցած՝ դայն կանուանէ «որմ փոեալ» (ծեփած պատ՝

—կեղծաւոր։ Եւ ապա հեգնաբար կըսէ. «Չէի գիտեր որ Քահանայապետ է.» (Գործ. ԻԳ. 1–5)։

Այս բոլորին մէջ ահա՝ «ակնաբախ» է որ՝ Առաքեալք չհնազանդեցա՛ն իրենց Ազգային Հոգ. իշխանութեանը, որուն հրամանը հակառակ էր Աստուծոյ հրամանին—ճշմարտութեան։

Ես՝ քաւ լիցի որ ինքզինքս կը զուգակշռեմ Առաքելական դասուն։ Այլ, իրականութեանց նմանութիւնն է որ՝ կը բացատրեմ։ Թո՛ղ մէջտեղ դան այդ Ժողովները ո՛ւղղակի արդարութեան լոյսովը, թո՛ղ ձեռք առնեն օրինական քննութիւն։ Թո՛ղ սեղանի վրայ քերեն մեր տասնեակ բողոքները եւ դռնբաց դատաստանով հարցուփորձ կատարուի եւ ա՛յն ատենը պիտի տեսնուի որ ես հնազանդ եմ ո՛չ միայն Հոգ. իշխանութեանց՝ այլ եւ վասն ճշմարտութեան դատաւոր կարգուած Եկեղեցւոյ կրտսերագոյն եղբարց եւ քերց։ (Ա. Կորնթ. Զ. 4)։

3. Քահանայութիւնը անօրինելի է. սակայն Գեր. Հոգ. խորհուրդն անտեսած է Քահանայութեանն Աստուածային Սբ. կնիքն ու ձեռնադրութեան նուիրականութիւնն։

Ա. Աստուծոյ ընծայեալ ո՛ւ եւ է ինչ Անոր սեփականութիւնն է այլեւս ու նուիրական է։ Օծման իւղը սրբագործող եւ ձեռնադրութեան Առաքելականութիւնը չղթայող Սրարատեան Հայրապետութեանը թափուր Աթոռին պահապանները՝ գերազանցապէս դիտնալու են թէ՝ Աստուածապատկան նիւթե՛ր ան-գամ անձեռնմխելի են։

Օծման ս. իւղը, (Ելից Լ. 22–38, անմատչելի էր սուրբ եւ սրբացուցիչ էր։)

Տապանակ Ուխտին՝ անմերձենալի էր խսպառ (Ա. Թագ. Է. 1: Բ. Թագ. Զ. 6–7):

Ուղղափառ եկեղեցիները, օծեալ Տաճարները, բացարձակապէս զերծ կը պահեն աշխարհիկ դորձունէութենէ եւ խոնարհած (վրան) Տաճար մը եթէ չվերաշինուի, դարձեալ կը մնայ սուրբ աւերակ մը, սրբավայր մը, որոշ նշանով մը եւ մինչեւ իսկ ուխտատեղի հիւանդներու:

Օծեալ խաչ մը կամ պատկեր մը բնաւ այլեւս չեն դառնար հասարակ աշխարհիկ նիւթ, 'չ Եպիսկոպոսի հրամանաւը եւ՝ ո՛չ Կաթողիկոսի մը կոնդակաւ:

Մինչեւ անգամ հեթանոսներէ բռնաբարուած սրբութիւնները— եկեղեցի, խաչ, սկիհ, մատուռ, մեռոն, Ս. Մատեան . . . երբ հաւատացելոց կողմէն վերստացուին, կընդունուին իրենց նուիրական հանդամանքովը: Եթէ գործածելի են՝ միայն օրհնութեամբ մը կը կերարկուին, իսկ եթէ մեռոն, մաս են զգուշութեամբ կայրուին: Սրբազան անօթ մը եթէ հինցած է, կարելի է եկեղեցականի հսկողութեամբ ու հոգատարութեամբ հալել, կրկին սրբազան անօթի մը վերածելու պայմանաւ, ոչ թէ աշխարհիկ արդ ու զարդի:

Աշխարհիկ նուիրականութիւններն անգամ անջնջելի են: Հինցած գրոշակ մը հասարակ գործածութենէ զերծ է: Ոչ ալ աւելորդաց մէջ կը նետուի: Այլ յարգանօք եւ զգուշութեամբ պէտք է վառել:

Զինանշանները, պատուանշաններն ու դրամներ իսկ անանարգելի են:

Բ. Ուղղափառ եկեղեցեաց Ս. Խորհուրդերը անջնջելի են: Քրէական մե՛ղքն իսկ չկրնար եղծանել Ս. Խորհուրդը:

«Մեղայ» մեղսացանկին մէկովը կամ ամբողջովը մեղուցեալ Քրիստոնեայ մը՝ ո՛չ հեթանոս կը համարուի եւ ո՛չ այդ մահացու մեղքերը կրնան ջնջել անոր մկրտութեան խորհուրդը: Եթէ նոյն իսկ այդ Քրիստոնէացած հեթանոս մը լինէր, իբր մեղաւոր չէր մերժուեր ու չէր կանչուեր իր նախկին հեթանոս անունովը:

Ո՛ եւ է մեղաւոր Քրիստոնէին ստացած Ս. Խորհուրդները չեն ջնջուիր: Այլ՝ ան կը դատուի ի շարս ապաշխարողաց եւ ապաշխարութեամբ վերստին կ՝անդամանայ հաղորդական եկեղեցիին՝ առանց կրկին մկրտուելու եւ օծուելու:

Քահանային սպասարկութեամբ եւ մատուցմամբ Ս. Պատարագին Տէրոջը մարմնոյն եւ արեանը փոխակերպուած Ս. Հացն ու Գինին անմատչելի են եւ երկիւղածութեամբ ու նախապատրաստութեամբ միայն ճաշակելի «առանց պատժոյ դատապարտութեան.» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27–30):

Եպիսկոպոսի մը, Կաթողիկոսի մը հրամանաւը, այդ սրբագործեալ նիւթերը վերստին կրնա՞ն դառնալ հասարակ հաց ու գինի: Ո՛Չ:

Դարձեալ, Քահանայի մը օրհնութեամբը, պատկագրութեամբը կատարուած ամուսնութիւնը՝ օրինական հիմերու վրայ հաստատուած, կրնա՞յ չեղեալ համարուիլ Կաթողիկոսի մը հրամանաւ: Ու՝ նոյն իսկ «վասն բանի պոռնկութեան» (Մատթ. ԺԹ. 9), արձակուած այր ու կինը, եթէ ապաշխարեն, հաշտուին ու վերադառնան իրարու հետ ապրելու վերստին, եկեղեցին կարդիլէ՞ դայն, կամ կրկին կ՝ամուսնացնէ՞ զանոնք: Ո՛չ, որովհետեւ, ի դէպ

բաժանմանն իսկ անոնց պսակի խորհուրդն ու նուիրականութիւնը ջնջուած չէր:

Արդ՝ եթէ քահանային ձեռքովը կատարուած սըրբագործում անջնջելի, անեղծանելի, անլուծելի է. ինչպէս հապա՞ բո՛ւն Քահանայի նուիրականութիւնը, կարգն ու օծումն կրնան ջնջուիլ եւ նա դառնայ սոսկ աշխարհական մարդ, որովհետե՛ւ «ըմբոստ,» «անհնազանդ» եղեր է մի ոմն Եպիսկոպոսի աշխարհամիտ . . . հեղինակաւոր? որոշումին ու նաեւ «Հոգեւոր Խորհուրդի մը» աշխարհականի վճիռին:

Անտարակոյս թէ՝ եկեղեցական մըն ալ կրնայ մարդկօրէն մեղանչել եւ ըստ տեսակի մեղքին ո՛ւ ըստ չափու դայթակղութեանը անյարմար դառնալ իր սրբազան պաշտօնակատարութեան եւ Հովուական գործունէութեան: Օրինաւոր եւ խղճամիտ քննութիւն մը այն պարագային պիտի տայ վճիռ մը՝ որ թէ՛ արդարութիւն լինի ժողովրդային խղճմտանքին, թէ՛ կարգին վեհութեանը եւ թէ նոյն իսկ մեղուցեալի անձին:

Կրնայ պատահիլ որ՝ մեղուցեալ եկեղեցականը ցկեանս անյարմար կըլլայ պաշտօնակատարութեան եւ իսկ անարժան, չկարենալով տալ «ապաշխարութեան» սրտագրաւ պտուղներ եւ դարմանել հասարակաց կարծիքը: Կրնայ ըլլալ նաեւ որ պաշտօնաղուրկ եկեղեցականը ճշմարիտ ապաշխարութեամբ դառնայ Աստուծոյ շնորհաց եւ քաւութեանն արժանի՝ ու ժառանգորդ երկնից՝ եւ սակայն՝ տակաւին հանրութիւնը անոր հանդէպ դանուի խիստ աններող:

Այսու հանդերձ՝ այսպէս թէ՝ այնպէս անպաշտօն եկեղեցականին կարգը անլուծանելի է, եթէ նա որ-

պէս ապաշխարող կը մնայ հաւատարիմ իր հաւատքին եւ օրինաց որամադրութեան:

Գ. Մենք այս ամսին ուրիշ եկեղեցեաց կանոնները խնամով ուսումնասիրելով դտած ենք.

1. Հռովմէական այդ խստապահանջ, կարգապետ եկեղեցին, ո՛չ մէկ պարագայի տակ, քահանայ մը աշխարհական չանուաներ:

Հոն Քահանայութիւնն անջնջելի է: Հոն եկեղեցականի մը վրայ եղած ամբաստանութիւնն ստեան կը բերուի: Ի դէպ քրէական մեղքի մը ապացուցման՝ նա կենթարկուի ապաշխարութեան: Սրբագործութիւն չկրնար կատարել: Բայց՝ կը ճանչցուի քահանայ, ու եթէ ապաշխարութիւն չատարած վախճանի՝ նա կը թաղուի քահանայական պատուով եւ արարողութեամբ: Եւ եթէ կուսակրօն քահանայ մը ուխտագանց լինելով ամուսնանայ, այն պարագային կը զրկուի պաշտօնավարելէ ո՛ւ եւ է եկեղեցիի մէջ: Բայց՝ կը ճանչցուի իբրեւ քահանայ, այնպէս որ՝ եթէ տեղ մը քահանայ չգտնուի՝ հարկեցուցիչ պարագայի տակ՝ նա կարող է կատարել Սբ. Խորհուրդ մը, Մկրտութիւն, Հաղորդութիւն, Պսակ եւ այլն: Նաեւ եթէ եկեղեցական մը հերետիկոսական մտքեր յայտնէ, նա կարտաքսուի եկեղեցիէն, բայց կարգալուծութեան վճիռ չի՛ տրուիր անոր դէմ:

Ու եթէ եկեղեցական մը ինքն հրաժարի եկեղեցականութենէ, այդ կը համարուի ուրացութիւն: Եկեղեցին զայն աշխարհական կը ճանչնայ՝ ու եթէ զղջայ ու վերադառնայ՝ կրկին կընդունուի ի կարգի Քահանայութեան, առանց նորէն ձեռնադրուելու:

2. Յոյն Եկեղեցիէն Եպիսկոպոս մը, վաթսունոց մարդ մը՝ երբէք կարգալուծութեան դէպք մը

չէր յիշեր իր կեանքին մէջ։ Բայց՝ ըսաւ. «Եկեղեցականի մը ամբաստանութիւնը նկատի կառնուի շատ զգուշութեամբ. անոր արդարացման համար բուռն փափաք լինելով հնարաւոր միջոցներ կը գործածուին։ Ու եթէ հակառակ այս բոլորին հաստատուի ամենածանր մեղք մը, այն պարագային կ'արգիլուի քահանայագործելէ։ Ինք կրնայ պահել իր տարազը եւ մտնել վանք մը ապաշխարելու։ Կրնայ նաեւ ինքզինքը հռչակել աշխարհական։»

3. *Եպիսկոպոսական եկեղեցիին քաջահմուտ մէկ եկեղեցականին բացատրութեամբ.* «Ձեռնադրութիւն Առաքելայաջորդ շնորհք մրն է։ Ո՛ւ ան կը տարբանայ ձեռնադրեալին հոգիին մէջ, անոր հաւատքին միջոցաւ։ Ա՛յլ է մեղքը, ա՛յլ է անհաւատութիւն։ Հաւատուրաց եկեղեցականը դուրս կելլէ եկեղեցիէն, ո՛ւ ի ձեռն եկեղեցւոյ ընդունած շնորհքներն, արտօնութիւնները կը մերժէ։ Բայց, մեղաւորին մէջ երբ հաւատքը կը կենայ, շնորհքները կը մնան հաւատքին հետ, բայց, անգործ այդ եկեղեցականին մէջ։ Քահանայագործ ՆԵՐԿԱՅ է բայց, ԱՆՇԱՐԺ։ Մեղուցեալ եկեղեցականին ձեռնադրութիւնն իր մէջն է բայց, անգործնական։ Ինչպէս որ հիւանդին կեանքն իր մէջն է, բայց, պառկած է, երբ առողջանայ կը գործէ։»

Կը նշանակէ թէ՝ Եպիսկոպոսական եկեղեցին իր մեղաւոր քահանան կը ղրկէ հիւանդանոցը, *ո՛չ թէ* գերեզմանը։

Ինքնայայտ է թէ՝ բոլոր ուղղափառ եկեղեցեաց մէջ Սբ. Խորհուրդներն Աստուածային դրոշմ ունին ու նուիրական են։ *Քահանայութիւնը մասնաւորապէս եւ զերազանցապէս* նուիրական է, *որովհետեւ*

այդ սրբազնակատարութեամբ է որ՝ սրբագործութիւնք–խորհրդակատարութիւնք տեղի կունենան։

Հետեւաբար, Քահանան երբեւ բոլոր խորհուրդներուն սպասաւոր պաշտօնեան՝ կը մարմնաւորէ յինքեան ա՛նսպիսի նուիրականութիւն *մը՝ որ դրունք դժոխոց չեն կարող զայն յաղթահարել։* (*Մատթ. ԺԶ. 18*)։

Դ. Հայ եկեղեցին ալ՝ նման բոլոր ուղղափառ եկեղեցեաց՝ չեշտած է Քահանայութեան նուիրականութիւնը *զերազանցապէս աւելի քան նիւթական անմատչելի սրբութիւններ։ Ու ինչ որ աւելին է՝ Հայ եկեղեցւոյ վարչութիւնը* Ռամկավար դրութիւնը *քահանայի անհատական–անձնական իրաւասութիւնը յարգելով՝ զայն կրկնապէս կը կացուցանէ անբռնաբարելի։ Ըստ որում* Քահանայութիւնը *ու* Քահանան *հաւասարապէս* նուիրական *են, Աստուածային ո՛ւ մարդկային Սահմանադրութիւններով։ Հետեւաբար* Քահանան *իր* հոգեւորական *եւ* անհատական *կրկնակ հանգամանքներովը ՁԵՐԾ է ո եւ է* կամայականութենէ *ու ենթակայ միայն Աստուածային ու մարդկային համերաշխեալ* Օրէնքներու։

Հայ եկեղեցիին բովանդակ դրութեան համաձայն՝ չէ՛ կարելի գտնել կանոն մը՝ որ Քահանան *ենթարկէ բարձրաստիճաններու* անձնական *քմահաճոյքին, փառաւորուելու կամ պատուհասուելու համար ոեւէ* «հեղինակութիւնով։» *Դժբախտաբար՝ սակայն, Հայ եկեղեցւոյ բարձրաստիճան մեծաւորները յաճախ քմահաճօրէն խաչով, ծաղկեաց փելոնով, տիպոսով . . . փառաւորած են անարժանները եւ խոժոռեր են քչիկ մը ինքնագիտակից ու սամեկոտոր ազնուական քահանաներուն։ Իսկ քչիկ մը յանոր*

ցանքով ամբաստանուած քահանայից հետ՝ վարձուած են չա՞տ աւելի անգթօրէն ու ա՛նողոտակառաբար։ Բանտ, աքսոր, փիլոնազրկութիւն, կարգալուծութիւն բարձրաստիճաններու ձեռքին հաստատակ զէնքերն եղած են յաւէտ։ Փաշաներու, պէյերու եւ Աղաներու ուժովը տեղի ունեցած այսպիսի նախընթացները՝ Հայ եկեղեցիին համար կանոն համարել պէտք սրբազրել է։ Հարց է թէ՝ այդ բարձրաստիճաններն ինչո՞ւ, ուրեմն, ազատորեար եղած են միշտ ի՛սկապէս մեղաւոր գոլով եւ զո՛ւն ուրեք ենթարկուած են ժողովրդային ցասմանը եւ փառաւոր դատաստանին, որով զգացեր են թէ՝ ժողովո՛ւրդն է արդարն ու ուժեղն թէպէտ մերթ ալ ա՛ն է խօլական ամբոխ մը հետեւակ։

Վերլուծելով եկեղեցական բարձրաստիճաններու ոմանց այս կարգի չհաստակութեանց հանդէպ ժողովրդին լրիւ համակերպութիւնը՝ կը գտնենք մէկ գաղտնիք միայն. ու այն է չփոթութիւն «նուիրական» ո՛ւ «նուիրապետական» բառերուն՝ որք անհունապէս հեռի են իրարմէ։ «Նուիրապետութիւնն է ներկայացուցչութիւն» Աստուածպետական յայտնի ի՛սանութեանն։ Երբ Աստուած սքանչելահրաշ նշաններով մէկը կը նշանակէ քահանայ, դատաւոր, թագաւոր, եւ անով ալ այդ կոչումը կը յաւերժացնէ ժառանգական յաջորդութիւնով։ Այսօր այսպիսի իշխանութիւնք չկան յաշխարհի։

Նուիրականութիւնը կը պարփակէ հանդամանք մը գոյութեան եկած, Քրիստոսի կարգադրութեամբը, մարդոց ընտրութիւնովը եւ Աստուծոյ օրհնութիւնովը։ Այսպէս է Հայ Եկեղեցւոյ դրութիւնն՝ ըստ որում եւ ամենաբարձր եկեղեցականն ալ նուիրական

է այլ՝ ո՛չ նուիրապետ, ինչպէս իրենք կ՚ուզեն պիտակուիլ՝ ունենալու համար ինքնակոչ «հեղինակաւորութիւն մը։?»

Տրուած ըլլալով թէ՝ Քրիստոնէութիւնը համամարդկային եղբայրութեանը դաղափարապաշտութիւնն է Աստուծոյ Հայրութեամբը. այլ եւս այս հոգեւոր տիեզերական ընտանիքին մէջ չէ՛ կարելի երեւակայել նուիրապետական միահեծանութիւն ե՛ւ անհատական հեղինակաւորութիւն մը։

Հոմմայ Քահանայապետի՛ն իսկ հաստակօրէն գործածուած տիտղոսը՝ սա է. «Սուրբ Հայր։» Ու եթէ Քրիստոնէութիւնը վեր առնենք ըստ բանին Տեառն, որպէս երկնաւոր թագաւորութիւն մը՝ յա՛յնժամ Քրիստոս ինքն է թագաւորը եւ այդ հոգեւոր ազգութեան տեսանելի գլուխը—դա՛րձեալ ինքնակամ չէ։ Այլ, յաջորդ Առաքելութեան կամակատար Արքային Քրիստոսի եւ գործադիր պաշտօնեայ օրինացն Աստուծոյ եւ Սահմանադրութեանն եկեղեցւոյ։

Այս անժխտելի տուեալներուն վրայ յենուած ահա՛ որպէս նուիրական պաշտօնեայ մը հայ եկեղեցւոյ, թոյլ չեմ տար որ ո եւ է մէկը «նուիրապետի հեղինակաւորի» պիտակով ծպտուած փորձէ կորդել ինձ մէկ իմ նուիրական անջնջելի . . . քահանայութիւնս։

Ե. Ուշագրաւ պարագայ մըն է որ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը իր անուանը անպատշաճ ոճով մը ինծի հասցուած կարդալուծութեան «օդային» վճիռը հաստատելէ յետոյ, կարծես թէ՝ խղճի ու բանաւորութեան դերադոյն ու հոգեսատ ձայնի մը առաջ կանգ առած՝ կը յարէ սա յատկանշական միտքը թէ՝ իմ «ապաշխարութեանս պարագային՝ Ս. Լուսաւորչի

գահին նորընտիր գահակալին Հայրապետական շնորհիին կարող եմ արժանանալ :»

Ասոր առաջին նշանակութիւնը սա է որ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը անձեռնհաս է այդ շնորհքը պարգեւել ինծի. թէկուզ ես այս բոպէին իսկ իրենց ենթադրած ապաշխարանքը յայտնեմ : Ըստ որում այդ կը թողու նոր Հայրապետին : Ապա՝ ուրեմն, կը հարցնենք թէ՝ այդ ժողովը ի՞նչպէս ինքզինքն ձեռնհաս զգաց հաստատել այդ վճիռը : Երբ այդ ժողովը կարդ վերադարձնելու անկարող է, ի՞նչպէս կարելու կարող է : Մի՞թէ Հայ եկեղեցում ալ դատաստանական վճիռի եւ կայսերական շնորհիի դրութիւն կայ : Եթէ այդպէս է, ինչո՞ւ նախ դատաստանական օրինաւոր գործողութիւնք մեր պահանջովը չի կատարուած՝ ապօրէն, անդատաստան վճիռներ կարձակեն եւ ապա զիս կը յանձնեն Հայրապետական շնորհքի :

Ո՛չ, ո՛չ, նախ բռեմ թէ՝ ես բնաւ, բնա՛ւ շնորհք չեմ մուրար : Եթէ մեղաւոր եմ՝ թող պատժուիմ եւ Օրէնքը փառաւորուի : Իսկ եթէ անմեղ եմ՝ թո՛ղ այդ հոչակուի եւ Արդարութիւնը պանծայ :

Երկրորդ՝ որ՝ Քահանայութիւնը իրաւ է թէ շնորհք մըն է, այլ՝ ո՛չ Հայրապետական : Ան սոսկ շնորհք մըն է Աստուածական :

Միամիտ մարդիկ կան, որք կը փաստեն այսպէս. «Եպիսկոպոսը չէ՞ որ քահանայութիւն կուտայ, ուրեմն, կրնայ նաեւ ետ առնել :» Գուցէ եւ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսն ալ այսպէս կը սրամարանէ Պոնտոսեան անտառներու մէջ իսկ ոչ-ընթացիկ սրամարանութեամբ :

Ցարենք փութով թէ՝ ինչպէս Քահանա՛ն է կը մկրտէ երախան եւ ալ յետ այնու չէ՛ կարող այդ

խորհուրդը յետս կոչել : Ինչպէս որ քահանան է հացն ու գինին կը սրբագործէ, բայց յետ այնու չի կրնար զայնս հառարակացնել՝ նմանապէս՝ Եպիսկոպոսն ալ կը կատարէ ձեռնադրութիւն, բայց՝ այլ եւս չի կրնար ետ առնել, հասարակ մարդ ըլլալ :

Երրորդ՝ նաեւ թէ՝ Կաթողիկոս մը չի՛ կրնար կոնդակաւ ձեռնադրութիւն կատարել. որովհետեւ, բոլոր Ս. Խորհուրդներով պարգեւուած շնորհքները Աստուածատուր են : Խորհուրդը այդ շնորհաց իջման չօշափելի միջոցն է : Կաթողիկոսը, Եպիսկոպոսը, քահանան, այդ շնորհաց պարգեւաբաշխութեան պաշտօնեաներն են ընդ մէջ Աստուծոյ եւ մարդկան : Ու այդ սպասաւորութիւնն է որ՝ անոնց կուտայ նուիրականութեան հանգամանք : Անոնք այդ շնորհաց ո՛չ Տէրն են՝ ո՛չ տուողներ եւ ո՛չ առնողներ : Անոնք որ իրենք զիրենք տէր ըլլալ կը կարծեն, անոնք սպասաւոր ալ չեն յաչս Աստուծոյ :

Այս ճշմարտութիւնն աւելի լուսաբանելու համար «Յայտնեմ» նորէն թէ՝ ինչո՞ւ ըստ իս անգործնական է Գեր. Հոգ. Խորհուրդի կողմէն բաց թողուած Հայրապետական շնորհիին դուռը :

—Քահանայութիւնը Սբ. Հոգւոյն շնորհաց տուչութիւնն է ձեռնադրութեամբ եւ օծմամբ սրբալոյս Միւռոնի :

—Ձեռնադրութիւնը խորհուրդ է Սուրբ Եկեղեցւոյ որ՝ կը կատարուի ի պաշտաման Սբ. պատարագի եւ ի ներկայութեան հաւատաւոր ժողովրդեանն որ ընտրած է ընծայացուն, կը վկայէ անոր համար եւ կ'աղօթէ անոր նուիրականացման համար : Ասով Եպիսկոպոսը իր ձեռնադրական արարողութեամբը նոր օրդակ մը կը յաւելու Քրիստոսի կատարած ձեռնադրը-

բութեամբը երկարող չղթային վրայ։

—Սբ. Օծումն առիթն է Սբ. Հոգւոյն իջմամբը շնորհաց հեղմանն ու ձեռնադրեալին նուիրականացմանը համար։

Ո՛ւ այս բոլորը գործնական պաշտօնականութիւն կ՚ստանան նորընծային քառասնօրեայ ճգնութեամբը —պահօք, աղօթիւք եւ հսկումովը։

Արդ՝ ի՞նչպէս, ուրեմն, այսքան լուրջ, հոգեւոր պաշտամունքներով, սրբագործումներով ՆՈՒԻՐԱԿԱՆԱՑԱԾ քահանան խօսքով աշխարհականացնել, եւ ապա՝ դարձեալ՝ առանց այդ արարողութեանց խօսքով մը ալ քահանայացնել։

Եթէ՝ ես այժմ իրօք աշխարհական եղած եմ՝ ի դէպ «Հայրապետական՝ շնորհքին» պէտք է նորէն ձեռնադրուիմ, քահանայ լինել կարենալու համար։ Իսկ, եթէ առանց նորէն ձեռնադրուելու պիտի արտօնուիմ քահանայագործելու, ապա ուրեմն, ԱՅԺՄ ԱԼ ՔԱՀԱՆԱՅ ԵՄ, Ո՛Չ ԹԷ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՆ։

Այո՝ ՔԱՀԱՆԱՅ ԵՄ յաւիտեանս։ Քանզի Քահանայութիւնն անջնջելի է բացարձակապէս։

«ՍԾԵԱԼ ՏԵԱՌՆ» եմ։ Մե՛ղք որ՝ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը՝ Սաւուղի կապարճակիր տղուն չափ ալ չկրցաւ տեսնել (Ա. Թագ. ԻԲ. 14)։ Իսկ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը՝ Դաւիթի չափ ալ զգուշաւոր չգտնուեցաւ եւ անխորհրդաբար մխեաց զձեռն իւր «յօծեալն Տեառն» (Ա. Թագ. ԻԴ. 7)։

Ցաւալի է այս աստիճան անզգուշութիւն Սբ. Խորհրդոց մասին, ո՛ւ ա՛նխորհուրդ վերաբերումը ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ հետ. զԱյն բանիւ ջնջելն եւ բանիւ վերահաստատելն—աշխարհականացնելն ո՛ւ քահանայացնելն Մովսիսական հրաշագործութեամբ (Ելից, Դ. 2–4)։

Զ. Անվիճելի է որ՝ Ձեռնադրութիւնը սրբագործութիւն մը է, որուն պայմաններն են՝

ա. Աստուծոյ կողմանէ եղած կոչումն ու ընտրութիւնը (Գործ. Թ. 15։ Բ. Կորնթ. Ժ. 18։ Երր. Ե. 4)։

բ. Ընծայեցեալին Ֆիզիքական վայելչութիւնը, Ղեւտ. ԻԱ. 17–20, մտաւորական պատրաստութիւն եւ հոգեկան սրբութիւն։

գ. Ժողովրդեան աղօթքն ու՝ Եպիսկոպոսին կողմանէ Օրհնութիւն, Ձեռնադրութիւն եւ Օծումն։

Այսպիսեաւ տեղի կ՚ունենայ Ս. Հոգւոյն շնորհաց ամենասանելի հեղումն, որուն ներգործութիւնն ըզգալի է միայն նորընծային մէջ։ Ու՝ որ այլեւս ինքզինքնուէր ընծայմամբն ու Եպիսկոպոսին մատուցնմամբը նոր հարստութիւն մը է Աստուծոյ դանձին եւ նոր սպասաւոր մը Անոր Սրբարանին։ Ուրեմն, ո՞վ կը համարձակի Աստուծոյ ոսկին գողնալ Անոր դանձարանէն ու Տաճարին պաշտօնեան վտարել Տէրոջը ծառայութենէն։

Արդ՝ տեղին է հարցնել թէ՝ կարգալուծութիւն ըսուած յաւիտենականութիւնն ալ տեղի կունենա՞յ ի ներկայութեանն Աստուծոյ. եւ նո՛յնքան խորհրդաւոր արարողութեամբ։ Ո՛ւ մի՞թէ Աստուած անկամ հետեւակութեամբ պատրաստ է իր շնորհքներն եւ առնել իր ընտրած ծառայէն՝ ըստ կամս հանդիպող Եպիսկոպոսին։ Բայց՝ թէ որ՝ կա՛ն Քահանայութեան, ե՛ւ Խորհուրդներու ե՛ւ Սրբութիւններու հետ խաղցող «բարձրաստիճան» եկեղեցականները՝ այդ իրենց գիտնալիքն է։ Բայց՝ ամեն երկիւղած հաւատացեալ

տաւորը լաւ գիտէ թէ՝ կարգալուծութեան, աշխարհականացումի վճիռները բացարձակապէս «անյարիր» են Քրիստոնէական սկզբունքներուն եւ Եկեղեց. Խորհուրդներու մէջ. Աստուածային հեղինակութեանը։

Դիտելի պարագայ մը եւս է որ՝ 1895-ական Ջարդերուն, եւ վերջին պատերազմի ընթացքին մէկէ աւելի քահանաներ խլամացան, եւ ապա՝ վերադարձան քահանայական պաշտօնի։ Հոգ. իշխանութիւնք այս պարագաները դիտնալով թոյլատու եղան եւ աչք զոցեցին այդ փոքանաւորներուն տարիներով խլամութեանը, եւ առանց վերօծման . . . քահանայագործել արտօնեցին, ապա ուրեմն, կընդունէին թէ՝ այդ քահանայից Մահմետական տարիներու մէջ իսկ քահանայութիւնը անոնցմէ ջնջուած չէր։

Այս անկամուրջ անցքերը եղերքէ եղերք կը ցուցընեն թէ՝ Հոգ. իշխանութեանց կողմանէ Քահանայութեան հետ խաղալը— երէկի քահանան այս օր աշխարհական, վաղը նորէն քահանայ անուանելը անիմաստ ոստոստում մըն է։ Յամենայն դէպս, ճըշմարտութիւնը սա՛ է որ՝ կարգալուծութիւնը «անյարիր» է Ձեռնադրութեան Ս. կարգին ե՛ւ նուիրականութեանը։ Սբ. Խորհրդով կատարուած սրբագործութիւնն Աստուածային է. իսկ պաշտօնը մարդկային։ Մարդիկ կրնան քահանայի մը պաշտօն տալ՝ կամ չտալ, տալ եւ առնել։ Իսկ ԿԱՐԳԸ Աստուծո՛յ սեփականութիւնն է. ՆՈՒԻՐԱԿԱՆ է յաւէտ։ Քահանան՝ կրնայ հիւանդանալ, ծերանալ, յանօրէնաց կաշկանդուիլ, սպաննուիլ, մեռնիլ. բա՛յց դեռ միշտ քահանայ է՝ ի դագաղի. ՝ի գերեզմանի ե՛ւ յերկինս կամ ի դժոխս։

Մենք յերկինս՝ Մարդարէից, Առաքելոց եւ՝ Հայրապետաց պիտի մատչինք իրենց հանդամանաց արժանավայել վերաբերմամբ։ Սա՛յս է եւ Եկեղեցւոյ հաւատքը։ Ահա՝ ա՛յս հաւատքովս ու՝ նաեւ անմեղութեանս դիտակցութեամբը ու քահանայական կարգին հանդէպ երկիւղածութեամբս մերժելով մերժած եմ արձակուած վճիռները։ Բոլոր մըն իսկ Աստուծոյ շնորհքէն—կարգէս ու օծումէս չե՛մ մերկանար։ Ձե՛մ դաւանաներ ինձի մատուցուած Խորհուրդին վեհութեանն ու իմ ուխտիս։

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսին հոգեկան ախտաւորութիւնը դիտնալով՝ անոր ընթացքին չեմ զարմանար։ Գեր. Հոգ. Խորհուրդին ալ անգլուխ, ապօրինի եւ պարտադրեալ կացութիւնը «ակնաբախ» է արդէն։ Հետեւարար, չեմ թողուր որ՝ այդ իշխանութիւնները այլ եւս տիրեն ինձի եւ «կարծեն» թէ՝ կրնան ԽՕՍՔՈՎ իմ ճակատէս քերել, հանել Սբ. Հոգւոյն անջնջելի կնիքը։ Կամ՝ իմ հոգիիս խորերէն կրնան կապտել Քրիստոսաձիր պարզեւը։

Մեր Հոգ. իշխանութիւնք դիտնալու էին նաեւ թէ՝ բոլոր սուրբ Խորհուրդներու նման՝ Ձեռնադրութիւնն ալ համաքրիստոնէական եւ միջեկեղեցական արտօնութիւն մըն է ո՛չ թէ սեփականութիւն ո՛եւ է Եկեղեցւոյ վարչութեան։ Ասոր համար է որ՝ ուղղափառ եկեղեցիներն իրարու խորհուրդները կը ճանչնան ու կը յարգեն։ Այս փոխադարձ սկզբունքին հիման վրայ է նաեւ որ՝ ո եւ է քահանայ երբ իր եկեղեցին թողու ո եւ է ուղղափառ եկեղեցիէ կրնայ առանց կրկին ձեռնադրուելու։

Օրմանեան, Նարպէյ եւ այլք որպէս հոգեւորական երբ հեռացան Կաթոլիկ եկեղեցիէն ու դիմեցին Հայ եկեղեցին՝ հոն վերատին ձեռնադրուեցան՝ կամ Կաթոլիկ եկեղեցին զանոնք կարգալո՞ց հռչակեց։ Ո՛չ՛՛՛։

Անվիճելի, պարզ իրողութիւն է սա՝ որ երբ ես հրաժարեցայ Հայ եկեղեցւոյ վարչութենէն՝ ան այլ եւս իրաւունք չունէր ինծի դէմ ո՛եւ է վճիռ արձակելու։ Այլ միայն, իմ հրաժարականս ծանուցանելով ժողովուրդին՝ պատուիրել որ՝ Էջմիածնի հայրապետական եկեղեցեաց մէջ ինծի պաշտօն չտրուի։ Բայց՝ մեր Հոգ. իշխանութիւնք ի մտի իսկ չառին թէ՝ ես արդէն իսկ ունէի ժողովուրդ մը՝ որ բողոքողի դերի մէջ լինելով ընդդէմ Բալիֆորնիոյ Առաջնորդին՝ բնականաբար կը մերժէր Հոգ. իշխանութեանց վճիռները՝ ցորչափ իրենց բողոքները նկատի առնուելով արդարութիւն չէ՛ եղած իրենց։ Ու մեր Հոգ. իշխանութիւնք համայնք մը ու անոր քահանան որպէս խոտան՝ ձգած են մեկուսի, երբ միաժամանակ սիրաբանութիւն կընեն բոլորովին այլազգեան համոզումներու հետ։ Իբր թէ՝ մենք անհարազատ դաւակներն եղած ըլլանք Հայ եկեղեցիին։ Մինչ իմ եկեղեցիս հրաժարած չէ Էջմիածնէն. իսկ ես՝ համարելով ինքզինքս ձերբազատուած Հայ եկեղեցւոյ անարդար վարչութենէն՝ կը պահեմ իմ հոգեկան հաղորդութիւնս Հայ. Առաք. գաղափարական եկեղեցիին հետ։ Ժողովուրդ ունենամ թէ ոչ՝ իմ քահանայութիւնս կը պահեմ։ Իբր Քահանայ պիտի մեռնիմ ու իբր Քահանայ պիտի թաղուիմ կամեցողութեամբ Տեառն։

Է. Այսօր այլեւս հասկցուած է թէ՝ ո՛եւ է կրօնք, յարանուանութիւն, դաւանանք, եկեղեցի՝ սեփականութիւն չեն ո՛եւ է ազգի ու միջավայրի։ Այսօր պետութիւններու եւ կրօնքներու սահմանը բնորոշուած է։ Պետութիւններ ազգային են ու կրօնքները՝ դաւանանքները համամարդկային։

Այսօր, նոյն ազգին ու նոյն պետութեան շրջանակին մէջ բազմատեսակ կրօնքներ կան։ Ազգի մը պատկանիլը անհատին կամքէն անկախ ծնունդովն է. իսկ կրօնական համոզումները, եկեղեցիի մը ընտրութիւնը՝ կամաւոր լինելութիւն մըն է՝ կախեալ մարդուն հոգեւոր զարգացումէն ու դատումէն։

Ի հնումն հայերուս համար մանաւանդ՝ ազգութիւն ու եկեղեցին հոմանիշ էին։ Այլապէս ամէն հայ կը ժառանգէր ցեղին արիւնը՝ եւ նախնեաց հաւատքը։ Բնական անդամն էր ազգին եւ եկեղեցիին, բստորում եւ եկեղեցիէն դուրս Հայութիւն չկար ու եկեղեցականին դէմը ընդվզումը սրբապղծութիւն կը համարուէր եւ այդպիսի «անդամն» կը լինէր «նզոված» պուրկ Ազգային բոլոր իրաւասութիւններէ։ Որովհետեւ եկեղեցին համարուած է «ԱԶԳ. ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ»։ Հետեւաբար, եկեղեցիին վարդապետութիւններէն տարբեր, կամ անոր վարչական իշխանութեանը դէմ — անկախանալով ա ռ ա բ դ կողը կը վտարուէր եկեղեցիէն՝ մինչդեռ այսօր յայտնի անհաւատներ անդամ են եկեղեցւոյ եւ իրաւասու յամենայնի։

Պահ մը ենթադրենք թէ՝ Հայ Եկեղեցին բացառիկ պատճառներով մը ազգային հաստատութիւն է. բնականաբար պիտի վերլուծենք այդ պատճառները։

1. Հայ Եկեղեցին՝ նախ եւ առաջ եւ դեբազանցա-

պէս հոգեւոր հաստատութիւն մըն է—կազմակերպութիւն մըն է, զուտ վերացական իմաստով։ Ա՛յս է այդ հոյակապ կառուցուածքին ամբողջ ատաղձն ու շինութիւն։ Հետեւաբար, այդ կազմակերպութեան բաղկացուցիչ անդամներն են միայն ա՛յն հայեր՝ որք Քրիստոնեայ են հաւատով եւ քարոզ, ո՛ւ բաժանորդ Աստուածային շնորհաց, մատակարարութեամբ եկեղեցւոյ։

2. Հայ Եկեղեցին ռանձարանն է ցեղին հին ու նոր ներշնչութիւններուն — բանաստեղծութեանց ո՛ւ երգին եւ բոլոր ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻՆ։ Անոնք՝ ամէն հայու ժառանգութիւնն են անխտիր, ու ամէն հայ որ նաշակ ունի, հաւատաւոր՝ թէ՛ անհաւատ, ազատ է երթալ ու վայելել իւր նախնեաց գեղարուեստական հարստութիւնը եւ պարտաւոր է հսկել անոնց անկորուստ պահպանումին։

3. Հայ Եկեղեցին նաեւ օժտուած է նիւթական ճոխութիւններով։ Սրբազան անօթներ, Մատեանք, հընութիւններ, հնչուն դրամ, կալուածներ, եկամուտներ յաւէտ եղած են Եկեղեցիին նիւթական ոյժն, որով նա կարող եղած է յընթացս դարուց կատարել ներքին բարգաւաճումի եւ մանաւանդ բարեսիրական մեծագործութիւններ։

Ամէն հայ բնական ժառանգորդն է այս հայրենաւանդ հարստութիւններուն եւ պիտի նպաստուի անոնցմէ. նա լինի հաւատացեալ կամ ոչ։ Չի կայ կը տակ մը, օրէնք մը թէ ասոնք սեփականութիւն են միայն անոնց՝ որք անպայման հաւատաւոր են եւ ան ալ Եկեղեցիին կաղապարով ձուլուած հաւատքովը։ Ուստի, ամէն հայու իրաւունքն է օգտուիլ իւր պապերու նիւթական ժառանգութենէն եւ պարտա-

կանութիւնն է յաւելուլ եւ պահպանել զայն։

Այս բոլորին մէջ ամենակնճռոտ հարցը անտեսութեան խնդիրն է։ Յարդ այս բոլորին վերին հսկողութիւնն է եղեր եկեղեցականի մենաշնորհն մանաւանդ ի վանօրայս։

Ազգ. Սահմանադրութեան հաստատումէն յետոյ՝ տեղի ունեցեր են վարչական բաժանումները եւ՝ զարձեալ իշխանութեան գլուխն միշտ եկեղեցական մը դնելու օրինօք՝ առ. ի չդոյէ քաղաքական իշխանութեան։

Տեղը չէ, ոչ այ մեր դործը ճշդելու քաղաքական եւ եկեղեցական վարչութեանց իրաւասութիւններու սահմանը։ Բայց՝ ինչ որ պարզ ու հասկնալի է սա է թէ՝ ժողովուրդն ինքն է քո՛ւն իշխանութիւնը, բուն վարչութիւնը եւ տերը ազգային հարստութեանց եւ պետական ու եկեղեցական Աթոռներուն։ Ժողովուրդն ինքն է ազրիւրն օրէնքներուն եւ ոյժը եւ պաշտպանն այդ իշխանութեանց պահպանումին եւ բարւոք դործադարութեանց։

Ազգային կեանքի մէջ աչքառու դժբախտութիւններ եղեր են եւ կան այսպէս.

1. Որ Պետական ու եկեղեցական իշխանութիւնք փոխանակ համերաշխելու՝ կոխած են իրարու սահմաններն աղետալի հետեւանքներով։

2. Որ՝ անհաւատները՝ անշուշտ եկեղեցիի զեղարուեստական ու նիւթական բաժիններուն ժառանգորդ լինելով հանդերձ՝ իրենց թոյլ տուած են խառնուելու նաեւ եկեղեցիին զուտ հոգեւոր դործառնութեանց մէջ։ Այս սահմանադանցութիւնք ալ եղեր են մահաբեր։

3. Որ՝ Պետական զեղծումներու, այլապէս զեղծ պաշտօնեաներու դէմ ընդվզող մասն ժողովուրդին համարուած են «ապստամբ» ու հալածուած են կոպիտ ուժով եւ ջարդուած:

Իսկ եկեղեցական յոռի իշխանութեան մը, անօրինութեան մը դէմ ամենարդար ինքնապաշտպանութիւն փորձողը եթէ աշխարհական է՝ դա՛ զերծ է եւ անհետապնդելի ու չոյելի՛ ալ: Իսկ եթէ եկեղեցական մըն է որ անիրաւուած է, կամ այլում վրայ գործադրուած ամբարշտութեամբը՝ գրգռուած՝ թըռեր է բողոքողի մարդավայել բարձրութեանը վրայ այդ կը համարուի՝ «ըմբոստ,» «անհնազանդ», «անկարգապահ,» եւ կենթարկուի պատիժի՝ որքան բարձրաստիճանին կերբը եւ հալածեալին տկարութիւնը սահման կուտան անոր:

Եկեղեցւոյ բարձրաստիճան կարգաւորները ա՛յսպէս գիտցած են պահել իրենց անուանական, մեծութիւնը ստորադաս հոգեւորականներուն՝ եւ միամբաւորէն համակերպող հլու հաւատաւորներուն վրայ:

Զարմանալի չէ որ՝ ժողովուրդին մէջ մեծամասնութիւն կազմեն անոնք՝ որ ժառանգական նախապարարումներով անշարժ համակերպողներն են Քաղաքական ու կրօնական նոյն իսկ բռնաւոր իշխանաւորներու, անոնց դէմ ազատագրական շարժում հանդարելով մեղանչում առաջի Աստուծոյ:

Այս տխուր իրականութիւնը, սակայն, մահացու է եղեր եւ Ազգ. եկեղեցւոյ յոռի պաշտօնէութեանը դէմ անպաշտօն, ժողովրդային ու անհատական բողոքներն ու անվստահութիւնը շատ «ակնարախ» են: Անոնք կուծանան եկեղեցիէն, բայց՝ արիութիւն չունին յեղափոխականի սուրը տաքարիւնութեամբ

ծառանալու այդ դայթակղեցուցիչ հոգեւորականաց դէմ: Զե՛ն միաբանիր ուժեղ շարժում մը յառաջ բերելու եւ ստեղծելու նոր կարգեր: Այս անտարբերութիւնը արդիւնք է միամիտ բարեպաշտութեան, կեղծ համակերպութեան եւ յաճախ ալ ա՛նհաւատութեան: Ուստի, ե՛թէ եկեղեցական իշխանութեանց իմա՛ բռնութեանց կամ անողնայար ծամածռութեանց դէմ անհատներ դուրս գան ճակատելու. ատոնք կ՚ենթարկուին այդ երեք դասակարգին ալ ատոնք կ՚ենթարկուին այդ երեք դասակարգին ալ նողորմ հալածանքին: Ու վա՜յ, եթէ այդ խիստ հաղուագիւտ հերոսը եկեղեցական մը եղած ըլլայ: Ասել կամիմ ստորադաս եկեղեցական մը, վարդապետ մը, մանաւանդ քահանայ մը, այն ատեն Հոգ. «իշխանութիւնք» խսկոյն կը դիմեն կարգալուծութեան եւ անաթեմաներու միջոցներով զայն ՍՊԱՆԹԵԱՆ եւ անաթեմաներու միջոցներով զայն ՍՊԱՆԹԵԱՆ ԵՒ ԱՆԵԼՈՒ: Ուստի, ժողովուրդին կը մնայ ճշդել թէ՝ հալածողնե՞րն են իրաւատէր՝ թէ հալածուողները: Ըսել կուգեմ, կառավարութի՞ւնը թէ յեղափոխականն: Խաւա՞ր թէ լոյսը:

Շօշափելի օրինակաւ հարցնենք.

Սեւխաստացի Մխիթար Վարդապե՞տն էր իրօք ե՞ Սեւխաստացի Մխիթար Վարդապե՞տն էր իրօք ե՞ եկեղեցական մը, թէ՝ զինքը հալածող Ծառուկ Վարդապետը եւ Աւետիք Պատրիարքը 1700 ական թուականներուն:

Խրիմեան Հայրի՞կն էր ճշմարիտ եկեղեցական մը ու ազգանուէր Հայ մը՝ թէ Վարաղայ մէջ զինքն սպաննելու դաւը փորձող հակառակորդները, որոնց ցանցը շատ վերեր . . . կը տարածուէր—մինչեւ «բարձրաստիճան»ները . . . :

Խրիմեա՞ն էր մաքուր եկեղեցական՝ թէ Մուշի Ս.

Կարապետի վանքը որջացող ու Ազգ. իշխանութիւն-ներէն չփոցած ոճրապարտ վարդապետները, որք՝ 1863-ին այդ Վանեցի սուրբը փախցուցին մահու սպառնալիքով եւ յետոյ անոր կատուներն ալ մեռցուցին վայրագօրէն . . . :

Խրիմեան Պատրիարքն էր ամբիծ Պատրիարք՝ թէ դինքը չրջապատող «իշխանաւորք» եւ «գերաշնորհներն», որք Փափազեան վարժապետի մը ձեռամբ անպատկառօրէն, անլուր աղտերով արատաւորեցին անոր սրբութիւնը (1873) :

Պատմութիւնը լի է հաւածող բռնաւոր «բարձրաստիճան»ներու ու խուժաններու եւ անոնցմով մարտիրոսացած ուղիղներու քսմանելի պատկերներովը :

Ես ինքզինքս այս մեծութիւններու հետ չեմ զուգակշռեր : Բայց՝ իրողութիւններու նոյնութիւնը կը մատնանշեմ— բարձրաստիճաններէ կ'անիրաւուիմ, ու ամբոխէն կը խաչուիմ : Ինչո՞ւ. որովհետեւ, իմ կոչումիս հաւատարիմ դոլով, եկեղեցւոյս սրբութիւնները անգոսնող ուժերու դէմ աներկիւղ պահապանն եմ եղած. որովհետեւ, փոքրիկ ու փոքրոգի ամբարտաւաններու մեծամտութեանը խաղալիք չեմ եղած : Որովհետեւ, իմ հաւատքս անհաւատներուն շահատակութեանց իբր պատուանդան չեմ տրամադրած : Ու ահա՛ այս նկարագրովս է որ՝ անդրդուելի կեցած եմ հանդէպ դիս ապօրինի եւ յանիրաւի պատժել փորձող «Հոգ. մեծաւոր»ներուն, եւ կը մերժեմ անոնց վճիռները՝ քանզի արդէն ինծի չեն պատկանիր :

Հայ եկեղեցւոյ Հոգ. իշխանութիւնք իմ աչքս բացին, թեւեր տուին ու թռցուցին այս վէմին բարձունքը : Ու ես իմ ազատ ու անմատչելի դիրքէս սրտի

անհուն կսկիծով կը տողեմ իմ հերքումներս ընդդէմ «Հոգ. իշխանութեանց» վճիռներուն : Միանգամայն կը բարձրացնեմ ճշմարտութեան լոյսը հաւատաւոր ժողովուրդին :—

Ես այժմ աւելի յստակօրէն կը տեսնեմ որ՝ իմ խոշտանգուած ցեղս արդարեւ շատ հաւատք ունեցեր է բայց՝ նուազ գիտութիւն : Մեր Առաջնորդները— եկեղեցականութիւնը, դպրոցը, մամուլը, կուսակցութիւնք, բարեսիրական կազմակերպութիւնք — բոլոր յառաջընթացներն ու խնամակալները, մտաւորականներն ու մեծատուններն. փաշաներն ու էֆէնտիները մեզ քաշեցին ու քշեցին. հրեցին ու մղեցին դաղափարի ու կենցաղի նորութիւններու, մտածումի հակահոսանքներու. քաղաքական արդար, բայց՝ վտանգաւոր արկածախնդրութիւններու : Բայց դժբախտաբար եւ բաղդատաբար շատ քիչ կրօնական, եկեղեցական դրութիւններու եւ հոգեւոր կեանց մշակոյթի եւ փորձառութեանց :

Արդիւնք այս սխալ առաջնորդութեանը եղաւ ա՛յս որ՝ այն բոլոր խէալները անողոք պայմաններով ընջնջուեցան, ու անհատները բարձրացնող Աստուածպաշտութիւնը՝ ու համայնքը համաձուլող եկեղեցին մնալով աղազուն դաղարեցան լինելու, մեր թագուն եւ անապատ ոյժը լինելու ներշնչողական հանգամանքէն : Այս ողբալի կացութեանը գլխաւոր պատասխանատուն՝ հայ եկեղեցականութիւնն է — աւելի ճիշդը՝ «Հոգ. իշխանութիւնը :»?

Ինքնայայտ իրականութիւնը սա է որ՝ Հայ եկեղեց. իշխանութիւնը պատմական խիստ տխուր տուեալներով չա՞տ հեռու մնաց հոգեւորականի կոչումէ եւ սրբութենէ եւ միութենէ : Նոյն ինքն յինքեան

պառակտեցաւ իրերանգով աթոռներու եւ խաղալիք մինչ իսկ ուղեցոյց օտար արշաւանքներու:

Ու այսօր մենք գիտենք որ՝ Հայ եկեղեցին ստուեր մըն է միայն. ու «Հոգ. իշխանութիւնը» սոսկ անուանական: Մայր Աթոռը՝ երբեմնի փառքերու եւ ամօթանքներու ամայացած յիշատակարան մըն է: Կիլիկիոյ վտարանդի Աթոռը իւր զոյգ Կաթողիկոսներովը անբաւարար է իր՝ շրջանակի ծով ծով սիքերուն եւ արդէն պարսպուած է իր իրաւասութեանց անձուկ շրջանակովը եւ «Ամենայն Հայոց» Հայրապետութիւնը չէ: Աղթամարայ Աթոռը մոխրացած է իր հոյակապ տաճարովը ու ազնուական ժողովուրդովը: Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը ցարդ եղած է «Պահպանութիւն մը սբ. տեղեաց» եւ պատանդերաշխաւորութիւն մը անվճարելի, անվերջանալի 100,000 Անգլիական ոսկի անանուն «պարտք»երու: Մեր եկեղեցականութեան ամենակարկառուն դէմքերէն Դուրեան եւ Գուշակեան Սրբազաններու յաջորդութիւնները այդ հինաւորց «փշատանը» պիտի կարենա՞ն վերածել հոգեշունչ բուրաստանի մը:

Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութիւնը համադգային տեսակէտով՝ հաշիւի իսկ չառնուիր:

Այս իրականութիւններն անտեսել կամաւոր կուրութիւն մըն է, իսկ հոս հոն գոյութիւն ունեցող Աստուածնորդութեանց վիճակն առաւել քան յուսահատական է: Բան չտեսնողները կամ լաւատեսները թող բարով վայելեն այսպիսի անիշխանութիւն մը «հոգեւոր» մակդիրով:

Իսկ ես, համոզուած լինելով թէ՝ խիստ հազուագիւտ բացառութեամբ Հայ եկեղեցիին «հոգեւոր»? իշխանութեան մարմնաւոր պաշտօնեաները նոր տիպերն են հրէական հոգ. պետերուն—ինքնարած հովիւներուն՝ ինքզինքս փրկեցի այդ «խստաբարոյ բռնաւորներէն» (Եզեկ. ԼԴ. 1–4): Ու հոգիս անչափելի ըղձանքովը կը հայցեմ Երկնաւոր «Հովուապետէն—Քահանայապետէն, որ օգնութեան փութայ Լուսաւորչի լուսազուրկ Աթոռին եւ անձամբ հովուելով վիրաբուժէ, վերակենդանացնէ, համաձուլէ հայ եկեղեցին ամբողջական միութեամբը Մարմնոյն Քրիստոսի, ի մխիթարութիւն եւ ի վերածնութիւն տառապեալ ազգիս եւ ի ծաղս աշխարհի ցրուեալ հալածաբեկ հօտի իւրոյ՝ որպէս եւ ինձ անիրաւեալիս (Եզկ. ԼԴ. 7–24):

Իսկ՛ թէ՝ ամեն գիտակից ու հաւատաւոր հայը՝ ա՛յսպէս կարենար զոհուիլ գաղափարական Հայ Եկեղեցիին:

ԳԼՈՒԽ ՁՈՐՐՈՐԴ

Կոչ Հայ ժողովուրդին

«Չէ՞ք գիտեր որ տուրբերը պիտի դատեն աշխարհը, ու թէ որ աշխարհս ձեզմէ կը դատուի, ուրեմն արժանի չէ՞ք դուք չնչին դատեր որոշելու։»
(Ա. Կորնթ. Զ. 2)։

«Աչքի երեւցածին պէս դատաստան մի՛ ընէք. հապա արդար դատաստան ըրէք։» (Յովհ. Է. 24)։

ԳԼՈՒԽ Դ.

1. Կոչ Հայ Ժողովուրդին։

Իսկ դու Հայ Ժողովուրդ, դո՛ւն որ մեծ ու հեղինակաւոր ես քան քու քաղաքական ու հոգեւորական իշխանաւորներն։ Քանզի դո՛ւն ես որ կընտրես նոյն իսկ քու Հայրապետդ իւր Սարօքն, կ'աղօթես ու կը նուիրականացնես։ Կը խնամես ու փառաւորես։ Ու դո՛ւն, վասն ոչինչի յաճախ ենթակայ ես այդ հոգիներուն կրոցին, մկրատին ու դանակին։ Ու դուն ես որ՝ նաեւ բարեպաշտի քու անուանման համբերութեամբ կը հանդուրժես այդ սրբանուէրներուն անսրբութեանց։

Դո՛ւն, Հայ Ժողովուրդ, որ քու եկեղեցիդ դարերով պահերես քրտինքով ու արիւնով, եւ զանգուածային մորթոտումով մարտիրոսացար քու եկեղեցիդ—կրօնքիդ սիրոյն համար, ու բարձր պահեցիր նոյն իսկ բացօդեայ օծեալ խաչքարերուդ նուիրականութիւնը։ Դո՞ւն ուրեմն, բարձրագոյն ատեանն ու դատաւորն ես քու իւրաքանչիւր մէկ դրկեալ անդամին։ Դո՛ւն, չատ լաւ գիտես թէ՝ քու հոգեւոր իշխանաւորները ի՞նչ անիմաստ ու յետադիմական պահպանողականութիւններով ու աթոռաբաղձ մըրցումներով եւ թաքթաքուր խաղերով խորտակած են քու բարձրացման սանդուխները։

Դո՞ւն, քանի՞ բողոքներ բարձիր քու անարժան ե-

կեղեցականներուդ դէմ՝ պաշտելով նաեւ անոնց հաղուագիւտ արժանաւորներն ու՝ յարգելով մինչեւ անգամ անաղնիւները:

Ե՛ս ալ, Հայ Ժողովուրդ, քու ծոցէդ ծնած մէկ զաւակն եմ, որ քու մատաղ սերունդիդ դաստիարակութեանը եւ քու գրական անդաստանիդ, քու որբերուդ եւ տառապածներուդ քառասուներկու տարիներ անընդհատ ծառայելէ յետոյ՝ նուիրուեցայ Ս. Եկեղեցւոյս սպասաւորելու իբր քահանայ:

Ութը տարի վերջ, երբ մտաւորական աշխատանքիս յիսուներեքերրորդ դժբախտ գարունս կ'ողջունէի, ահա մի ոմն Տրապիզոնի Եպսկ. բացարձակապէս հակասահմանադրական ու՝ հակաՔրիստոնէական բռնաւորութեամբ զիս հռչակեց «կաթգալոյծ:»

Հայ Ժողովուրդ. դուն չատ ցաւ ունիս արդէն ու՝ չատ ալ ընելիք: Բայց՝ ես պարտաւորուած եմ դատս քու սեղանիդ վրայ դնելու. այս դրքոյկովս՝ որպէս մէկ մը որ՝ արդարութիւն չդտայ օրուան անուանական Հոգ. իշխանութիւններէն:

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը զիս անուանարկեց ըմբոստ, անհնազանդ, անկարգապահ բառերով: Ատկէ աւելի պատուաւոր մակդիրներ չէին կարող տալ ինծի: Սարուկներն ու բռնակալները այդ մեծայարգ տիտղոսներով կուզեն արատաւորել ազատութեան հերոսները: Ու ես իբրեւ քահանայ «Արժանապատիւ» մակդիրին երբէք ինքզինքս արժանի պիտի չը համարէի՝ եթէ «ըմբոստ» բառով չ'օսկեզօծուէր իմ ճակատս: Քահանայական օծումս յաւերժացնող, անջնջելի պահող անեղծ օծումն է այն:

Այո՝ ես ըմբոստ եմ եւ եղեր եմ բռնակալութեանց

առջեւը: Չի չէի կրնար ըլլալ սարուկ քահանայ մը խաղալիք սին քմահաճոյքներու: Իմ փառաւոր ըմբոստութիւնս գնահատուած է քու ամենապատուական զաւակներուդ կողմէն: Այնոնց ուժապարդեւ խօսքերը դանձուած են հոգիիս խորերը: Անոնցմէ շատերու քաջալերական նամակներու տրցակները իմ խորհուրդներուս հանդարարձն է, որուն վրայ խորտակուած սիրտս կը նիրհէ փայլուն երազներով:

Նաեւ Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ Ժողովուրդի ուղղափառ դասակարգէն ընտրանի խումբ մը ինծի հետ եղաւ բարձր պահելու համար ազատութեան դրոշակը՝ մինչեւ կարենանք այս ճշմարտութիւնը տարածել ի տիւրս հայութեան:

Հայ Ժողովուրդ, դուն՝ որպէս ազատութեան եւ՝ արդարութեան ճանապարհին մարտիրոսացած համայնք մը, հաճէ կարդալ այս դրքոյկը ծանօթանալու համար ա՛յսօր իսկ եւ ան ալ Ամերիկայի մէջ յաւերժացած Հոգեւորական բռնակալութեան: Կարդա՛, իմ սիրելի անմահ ազգս, թափանցելու համար այն յեղափոխական շարժումին՝ որուն պէտք ունի Հայ Եկեղեցին եւ որուն զինակիրներէն մէկն է եղած քու զաւակներդ «ըմբոստ» քահանայ մը, որ թէ՛եւ կը զարնուի, բայց՝ չի՛ վիրաւորուիր, չի՛ խոցուիր, չի՛ մեռնիր: Այլ միայն աւելի կարթննայ, աւելի՛ կ'ոգեւորուի իւր վերջալոյսի դեռ առոյգ կեանքը աւելի գեղեցիկ ու չահեկան ընծայելու համար իր փառելի գեղեցիկ ու չահեկան ընծայելու համար իր փառոյլեղ եւ սակայն՝ իր փառակապուտ պահապաններուն անչքացած մենաւոր եկեղեցիին եւ իր խոշտանգուած ցեղին, որուն ամենատրուպ զաւակն է եղած դոհարերութեանց հաճելի ու համեստութեամբ մը չուչուած երկարաձիգ շարքովը:

Հայ ժողովուրդ, ահա՛ իմ խաչելութեան անսեթեւեթ պատմութիւնը կը յանձնեմ քու դատողութեանդ:

Գիտեմ որ՝ իմ սիրելի աղգակիցներուս մէջ կա՛ն շատեր որ՝ անուշադիր այս աղաղակին՝ պիտի նետեն զայս անտարբերութեան յաւէտ խորացող անդունդը: Այո՛. կան նաեւ որ՝ իրենց հայհոյանքներուն վրայ պիտի բարդեն նոր նախատինքներ ալ իմ հասցէիս: Բայց՝ կը հաւատամ թէ՝ ոսկաւաթիւ չեն նաեւ ուղիղ դատողութեամբ տոգորուած հայորդիներ ալ, որոնք պիտի ջատագովեն իմ արիական ըմբոստութիւնս:

Ասոր ապացոյցն ու գրաւականն արդէն ակնյայտնի է—մտաւորականներէ, եկեղեցականներէ ու հասարակ ժողովուրդէն ինծի տրուած համակրական եւ յարգալիր արտայայտութիւնները, որոնցմով իմ քահանայական Ս. կարգին հանդէպ բռնած իրենց անայլայլ դիրքը ինքնին արհամարհանք մըն է ինծի դէմ տրուած վճիռներուն եւ զայնս տուողներուն:

Ահա՛ այս դասակարգին լոյսն ու սպառազինութիւնը բազմապատկելու համար, Հա՛յ ժողովուրդ, այս արիւնահոս բողոքս կը դնեմ քու սեղանիդ վրայ, այն լիայոյս հաւատքով թէ՝ այս օրուան ու վաղուան դատաստանը արդարութիւն պիտի ընէ ինծի. ու այն դատաստանը Հայ եկեղեցին միանգամ ընդ միշտ պիտի փրկէ նուիրականի պիտակով ծպտեալ բռնաւորներէ:

Հայ ժողովուրդ, յարգանք քու դարաւոր հաւատաւորութեանդ. քո՛ւ անմեռ յոյսերուդ եւ քու անեղծ արդարադատութեանդ:

2. Արծաղանգ Ս. Գեւորգ Եկեղեցւոյ:

Սբ. Գեւորգ Եկեղեցին իր Հոգեւոր Հովիւ, Արժ. Տ. Խաչիկ Քահանայ Գոուշեանի կողմէ գրուած պատմութիւնն, ու տրուած ապօրինի վճիռներու դէմ իր մերժումներն ու հերքումներն:

2. Խորապէս կը ցաւինք որ՝ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի տեղեկագրին վրայ հիմնուած՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդն ալ անտեսած է մեր բողոքները եւ զլացեր է կազմութիւնն ատեանի մը՝ ուր քննուէին մեր խնդիրները:

3. Կը ցաւինք որ՝ երբ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը մեզ «մոլորեալ . . .» կ'անուանէ, Գեր. Հոգ. Խորհուրդն ալ մեզ կ'որակէ «անջատեալ . . .:» Խստիւ կը բողոքինք այս անիրաւ զրպարտութեանց դէմ. Մենք թողուցած ենք հակասահմանադրական Առաջնորդը՝ որ ի՛նքն է «մոլորեալ» Քրիստոնէական ճանապարհէն:

4. Կը ցաւինք որ՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը նոյն իսկ չէ՛ բարեհաճած ցարդ պատասխանել մեր բանաւոր բողոքներուն: Ու մեզ կը յանձնէ խնամոց ա՛յն Առաջնորդին ու վարչական մարմիններուն՝ որք ցարդ մերժած են մեր դիմումներն ու խաղաղասիրական տրամադրութիւններն ու այժմ եօթն ամիսէ ի վեր լռութեամբ ու անշարժութեամբ կը հեղնեն՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդի կողմէն իրենց վրայ տրուած «բարոյական պարտքը» սիրաշահելու համար մեզ «Անբոյական պարտքը»ներս? ու այսպէս, կ'ապացուցանեն թէ՝ իրենք են «ըմբոստ» եւ «անհնազանդ» Հոգ. վերին իշխանութեանց:

5. Մենք «մոլորեալ ու անջատեալ» չենք, այլ հաստատիմ կենալով մեր կատարած օրինաւոր ընտրութեանը, ու անիրաւութիւն չընելով մեր հոգիին՝ եւ մեր քահանային, պահած ենք մեր եկեղեցական զոյութիւնը հովուութեամբ մեր մնայուն քահանային: Որուն դէմ արձակուած վճիռները բացարձակապէս ապօրինի լինելով նշանակութիւն չունին մեր քովը, ինչպէս նաեւ մօտն ու հեռուն եղող ամեն ազնոց՝ որք մեր Հովիւը կը ճանչնան որպէս Արժանապատիւ Քահանայ մը:

Մեր Քահանան՝ այժմ ալ առելի պատկառելի Քահանայ մըն է յաչս ամեն հաւատաւոր հայու. աշխարհականի եւ եկեղեցականաց. յաչս Ամերիկեան կրօնական շրջանակներու եւ այլ հաստատութեանց՝ որոնց մէջ կը վայելէ պատուաբեր յարգանք:

6. Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը մեր եկեղեցին կ'անուանէ «օղակաւոյց». ճիշդ կըլլար եթէ ըսէր «ԵՐԿՆԱԿԱՌՈՑՅ»: Այդպիսի հեգնանք մը եկեղեցիի մը նկատմամբ՝ հոգեւորականի մը չատ անվայել ինչ է զատ, այս երկրի մէջ օրէնքի առջեւը պատասխանատու խօսք է, բայց լաւ որ՝ մեր եկեղեցին օդի մէջ կենալու չափ հոգեւոր է եւ իր բարձրութեամբը գերծ է Տրապիզոնի Եպիսկոպոսին բռնապետական իշխանութենէն:

Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի դատումովը մեր մատուցած Ս. Պատարագը, մեր ճաշակած Ս. Հաղորդութիւնը, մեր երեխայից մկրտութիւնը մեր՝ ըստ Հայ. Առաք. Ս. Եկեղեցւոյ հարազատօրէն կատարած Ս. պաշտամունքը անվաւեր են: Ու իրեն եթէ մնայ՝ կրկին պիտի մկրտէ մեր երեխաները:

7. Տրուած պատմութենէն ինքնայայտ է թէ Տրապիզոնի Գարեգին Եպիսկոպոսն ինքն էր որ պատակոտեց Սան Ֆրանսիսկոյի հայութիւնը: Ու այդ միակողմանի եւ անսիրտ վարմունքովը՝

ա. Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ գաղութը զրկուեցաւ 25–30 հազար տալեր արժող եկեղեցիէն:

բ. Մեր մանկտին զրկուեցաւ հայերէն չեղեալ ուսանելու պատեհութենէն:

գ. Այս նորակազմ գաղութը բաժնուեցաւ երկու իրերատեաց մասերու:

Մենք որոշ ցուցմունքներով կարող ենք հաստատել Գարեգին Եպիսկոպոսի գործած սոյն աւերմունքները: Ու այս հիման վրայ կրկին ու կրկին բողոքներ տեղացինք Քալիֆորնիոյ Առաջնորդարան՝ բայց այդ վարչական ժողովները չ'բարեհաճեցան կատարել իրենց օրինական պարտականութիւնը: Ոչ ալ հեռատաքրքրուեցան կամ ողբացին մեր պատակոտմամահը: Էջմիածնի Ս. Լուսաւորչի լոյս Աթոռէն ալ ճառագայթ մը չծագեցաւ ճշմարտութիւնը ցուցնելու, պի արդէն Աթոռին արեւն է խաւարած: Ու այդ Գերագոյն դատարանը՝ Գերագոյն անտարբերութեամբ լուռ մնաց մեր բոլոր բողոքներուն դէմ եւ հաստատեց Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի հակառահմանադրական վճիռը: Դարձեալ՝ առանց օրինական քննութեան, ինչ որ միայն ու միւռ եղեր է մեր պահանջը եւ օրինաց այսքան «ակնարախ» ոտնակոխումը եւ համայնքի մը հանդէպ ա՛յսքան արհամարհական կեցուածք մը իրօք որ «անյարիր» են հոգեւորականի վայել նկարագրի:

Պատմութեան ընթացքին կը տեսնուի որ՝

Ա. Առաջնորդը կանխամտածեալ ծրագրով մը յանկարծակի վեցն ամսուան դաղարի «հեղինակաւոր

որոշու

նաւանդ թէ Աստուծոյ սրբասնեալ մէկ սպասաւորը։

Գործքերէն դատելով, նա բռնաւոր դիկտաթորի մը հավեր կ'առնէ եւ դժբախտաբար այդ միտպետութիւնը կը վերագրէ Եպիսկոպոսական իրաւասութեան, ինչ որ բացարձակապէս հակասական է Քրիստոնէութեան եւ Հայ Եկեղեցիի «ոգուն։»

Անտարակոյս որ՝ ժողովրդեան մէկ մեծ մասը անտեղեակ է Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի շահատակութիւններուն։ Շատեր ալ կան որ միամիտ նախապաշարումով մը Եպիսկոպոսական կամքն ու հրամանը կը համարեն ամենայն ինչ եւ դայն կը դերադասեն Աստուածային եւ մարդկային տարրական իրաւունքներուն եւ նոյն իսկ Հայ Եկեղեցիի Ռամկավար դրութեանը։ Ու այսպիսեաւ կը համակերպին ու կը պանծացնեն Գարեգին Եպիսկոպոսի հակաքրիստոնէական արարքը։

Կան ալ, յայտնապէս եղկերուաքաղ դատակարգ մը, որ չատ լաւ գիտնալով ճշմարտութիւնը՝ դիւային բերկրանք մը կզգան ի տես խաչելութեան քահանայի մը՝ որ յաւէտ նշաւակած է անհաւատութիւնն ու կեղծաւորութիւնը ատոնց։

Բայց՝ Սբ. Գեւորգ Եկեղեցին զինուորական արիութեամբ, որպէս ճշմարիտ հաւատաւորներ, որպէս արհամարհուածներ, ու որպէս ուխտեալ պահապաններ զրկեային, պիտի կենանք անդրդուելի մեր բողոքողի դերին մէջ։ Ու եթէ իրաւ Հայ ազգն ունի եկեղեցական իշխանութիւն ու այդ գլուխը կզգայ իր մարմնոյն փոքրագոյն վէրքին կոտտանքը եւ կը փութայ դարմանի, պիտի զանէ ազնուագոյն նկարագիր եւ իշխանութեանց հպատակող ճշմարիտ կարգապահութիւն՝ Սբ. Գեւորգ Եկեղեցւոյ կրտսերագոյն անդամին վրայ խիստ։ Այլապէս եթէ՝ այդ գլխէն բացակայած է զգայնութիւնը ու խիղճը՝ մենք պարտուտուրեալ ենք յարատեւել մեր պատնէշին վրայ՝ մինչեւ ճշմարտութիւնը յաղթանակէ ու յարգուին հասարակաց իրաւունքը ու ոտնակոխուած Արդարութիւնը փայլի օրինաց բարձունքին վրայ։

Մենք այս հաւատքովը մեր ամենավերջին բողոքը ուղղած ենք Կաթող. Տեղապահ Գեր. Տ. Խորէն Եպիսկոպոս Մուրատբեկեանի իբրեւ օրինաւոր նախագահի Մայր Աթոռոյ՝ որ եթէ Նորին Ս. Հայրութիւնը մեզ կը ճանչնայ իբր հարազատ որդիներ Սբ. Եկեղեցւոյ՝ ապա պիտի չնորհէ միջոց մը՝ որով քննութեամբ ստուգուին մեր բողոքներուն ցուցմունքները։ Որպէսզի Սահմանադրական Օրինօք արդարութիւնը գործադրուի եւ այնպիսեաւ արմատախիլ լինին գաղութիս մէջ ճարակող դժգոհութիւններն, ուծացումներն ու անոնց ալ բնական հետեւանքն եղող անախորժութիւնները . . .։

Իսկ եթէ Նորին Գերապատուութիւնը չի՛ կարենայ իր հեռաւոր զաւակներուն այս տարրական խնդրանքին գոհացում տալու, յայնժամ պիտի յայտնի լինի թէ՝ արդարեւ ճշդիւ

—Անհայրապետ ու անհայր որբութեան դատապարտուած զրկեալներ ենք։

—Բռնակալութեան քմահաճոյքին զոհուած կենդանի մարտիրոսներ ենք։

—Հետեւաբար, պատուով ապրելու կամ մեռնելու դիտուած ուխտեալ զինուորականներ ենք։

Լաւատեսի յոյսերով կըսպասենք լսել նո՛յն ինքն Տեղապահ Սրբազանին հայրաշունչ ձայնը ա՛նգամ տողորուն սիրով, որպէս կզգանք չըընչին հոգւոյն

«Վշտալի» Հայրապետին ուղղեալ իւր անուամբ գրբոշմուած եկեղեցւոյ «Վշտալի» զաւակներուս։

Այս հաւատքով է որ նաեւ կաղաղակենք առ Աստուած Ջերմեռանդօրէն մաղթանօք «Բահանայք քո զգեցցին զարդարութիւնեւ սուրբք քո ցնծալով ցընծասցեն։» Սաղմ. ՃԼԱ. 9, 16)։

Այսպէս, մենք կամք յաւէտ հարազատ որդիք Հայ Առաք. Սբ. Եկեղեցւոյ, ժողովուրդ Մ. Գեւորգ Եկեղեցւոյ Սան Ֆրանսիսկոյի։

3. Արձագանգ Ֆրէզնոյի եւ շրջակայից Սահմանադրապաշտպան Միութեանը։

Միութիւնս խղճի մտօք համոզուած լինելով որ վիճակիս Առաջնորդը Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը Գարեգին Խաչատուրեանը ինքն է Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ զաղութին պատակման պատասխանատուն։ Ու ինքն է նաեւ որ հակասահմանադրական միապետութեամբ կախակայման ու կարգալուծութեան վճիռ արձակած է Գուլդեան Խաչիկ Քահանայի դէմ բացարձակապէս յանիրաւի եւ առանց օրինական դատ ու դատաստանի, կաղմակերպուած ենք պաշտպանելու Հայ Եկեղեց. Սահմանադրութիւնը։ Բողոքած ենք Տրապիզոնի Եպիսկոպոսի դէմ եւ կը բողոքենք կանգնելով Սան Ֆրանսիսկոյի Սբ. Գեւորգ Եկեղեցւոյ կողքին։

Ներկայիս մե՛նք ալ մեր կարգին կոչ կընենք Հայ ժողովուրդին ու կարտայայտուինք իւրացնելով

Միութեանս Ատենապետի կողմէն 1930 Նոյ. 23 հրապարակային ժողովին մէջ կարդացուած ճառը եւ Տիար Սամուէլ Ռշտունիի նամակը։

Քաղուած Պ. Խոսրով Բաղիկեանի խօսած բացման ճառէն

«Կրօնքի եւ Աստուածպաշտութեան հանդամանք ունեցող հրապարակային այս ժողովը յառաջդիմական նոր քայլ մըն է, բարեպաշտ ժողովուրդին ծանօթացնելու Հայ Առաք. Եկեղեցու Սահմանադրութեան ոգին։ Եւ որպէս այդ՝ ինձ համար քաղցր է արտայայտուիլ արդիական լոյսով, մարդասիրական, Քրիստոնէական, Աստուածպաշտութեան ըզգացումով եւ առանց վերապահութեան։

Ինչպէս կը տեսնէք՝ այս ժողովին ներկայ է թեմիս Առաջնորդը «Գարեգին Եպիսկոպոս Տրապիզոնի կողմէն անուանաւորան կերպով կարգալոյծ» յայտարարուած Խաչիկ Քահանայ Գուլդեան։

Ինչ այ որ բլլան մեր նկատմամբ արտաքին տարաձայնութիւններ, Հայրենակիցք, ա՛նմիջապէս ըսեմ որ, մեզ համար նշանակութիւն չունին անհատներ։ Բացարձակապէս կը պնդենք որ՝ Հայ Եկեղեցւոյ Սահմանադրութիւնը պաշտպանող Միութեան նպատակն է անկեղծութեամբ, վստահութեամբ, հաւատքով, յոյսով եւ անարատ սիրով պաշտպանել Հայ եկեղեցին, ա՛յն եկեղեցին որուն համար Հայ աղգը դարերով խաչուեր է եւ հուրէ ու սուրէ աղատելով մեզ աւանդ է թողուցեր։

Մեր նպատակն է հեռու մնալ անձնական հաշիւներէ, նախապաշարումներէ, դաղափարի հակառակութեան մոլուցքէն եւ նուիրուիլ Հայ եկեղեցւոյ

ցանկալի բարգաւաճմանը՝ արդիական առողջ սկզբունքներով։ Մեր խէչան է միանգամ՝ ընդ միշտ փչրել եան անոնց որ անվստահութեան եւ թշնամական զգացմունք կը ստեղծեն, ու անոնց հասկցնել թէ՝ Հայ. Առաք. Եկեղեցւոյ կանոնները են ա՛յնքան բարձր, վսեմ ու նուիրական, որ կը ծառայեն եկեղեցւոյ յառաջդիմութեան եւ ժողովուրդին միաբանական սիրոյն։

Մեր ջանքն է հասկցնել բարեպաշտ ժողովուրդին թէ՝ Քահանայական կարգը Հայ. եկեղեցւոյ Եօթը Խորհուրդներէն մէկն է եւ Քահանան կը ստանայ Աստուծուն եւ կը ծառայէ ժողովուրդին։ Անոր այս պաշտօնը սուրբ է եւ անեղծանելի։

Այս բոլորովը մենք որպէս Հայ եկեղեցւոյ հաւատաւոր զաւակներ՝ կը պահանջենք թեմական պատգամաւորներէն (Երեսփոխաններէն) Վարչութենէն, ու Առաջնորդէն որ գործեն միայն եւ միայն իրենց իրաւասութեանը սահմանին մէջ, ամբողջովին նուիրուին եւ ծառայեն ժողովուրդի միաբանութեանը եւ եկեղեցւոյ յառաջդիմութեանը, կատարեն ա՛նպիսի կարգադրութիւններ՝ որք համաձայն լինին՝ Սահմանադրութեան ոգուն եւ Աստուածպաշտութեան անարատ սիրոյն։

Անտարակուսելի է որ՝ Երեսփ. Ժողովը՝ համայնքին ներկայացուցչական մարմինն է։ Եւ հսկող թեմին եկեղեցական մարմիններուն, բայց երբ այդ ընտրեալները գործեն իրենց անհատականութեան համար եւ հեռանան Սահմանադրութեան ուղիղ ճանապարհէն, ու իյնան ատելութեան, արհամարհանքի, եւ անուանարկութեան ցեխին մէջ, անհրաժեշտ է որ ի՛սկոյն հրաժարին, դուրս գան այդ մոլուցքէն, ո-

գովհետեւ, կրօնքի եւ Հայ եկեղեցւոյ հաւատքի ոգին է վստահութիւն, անկեղծութիւն, բարեացակամութիւն եւ որն աւելի է՝ անարատ սրբ. սէրը որ հաւատքը կը լուսաւորէ եւ եկեղեցւոյ ցանկալի բարգաւաճումը կ'երաշխաւորէ։

Մենք յայտնապէս կը տեսնենք որ՝ կրօնքի, Աստուածպաշտութեան, խաղաղութեան, միաբանութեան անունով «արդարամիտ»? Գարեգին Եպիսկոպոս Տրապիզոնին՝ եղբայրական անկեղծութեան եւ բարեացակամութեան առաքինութիւնը չունի։ Ու՝ եթէ այդպէս՝ Հայ եկեղեցին չարունակէ մնալ դարերով սրբազործուած իրաւունքները եւ ճշմարտութիւնները բռնաբարող Հոգեւոր իշխանութեանց տակը՝ ա՛յն ատեն Հայ եկեղեցին իր փրկարար գործը կատարելէ պիտի դադրի։

Արդ՝ եթէ իսկապէս մեր համայնքը ներկայացնող բարձր ժողովը եւ Առաջնորդը կը ցանկան մօտենալ Եկեղեցւոյ յառաջդիմութեանը եւ ժողովուրդի միաբանութեանը՝ իբրեւ առաջին պայման պէտք է հեռու մնան ժողովուրդի Սահմանադրական եւ եկեղեցու որդիութեան բաղարձակ իրաւունքները յափշտակելէ։ Պէտք է քաջութիւն ունենան խոստովանել իրենց վարչական սխալը եւ ետ առնել իրենց կատարած անարդար եւ անդատաստան վճիռը նկատմամբ Խաչիկ Քահանայ Գուզելեանի։ Ապա թէ ոչ՝ անոնք յաւէտ պիտի ճանչցուին մարդիկ՝ որք կը բռնաբարեն արդարութիւնը եւ փոխանակ ծառայելու՝ կը տիրապետեն եկեղեցւոյ նուիրականութեանը եւ ժողովուրդին բացարձակ իրաւունքներուն։

Ժողովուրդը պիտի չհանդուրժէ այսպիսի բռնութեանը եւ շուտով պիտի թօթափէ այս սեւ լուծը որ

կը դերեվարէ հաւատացեալներուս խիղճն ու Աստուածպաշտութիւնը:

Գաղուած Սամուէլ Ռետունիի նամակէն

«. . . Երբ մենք արդարութեան դատին համար միլիոնաւոր զոհեր տուած ենք, չենք կարող ի հարկէ մե՛ր աչքերուն առջեւը, մե՛ր անունով կատարուած անարդարութեանը հանդէպ անտարբեր դըտնուիլ:

Ահա՝ յոչոտուած, ոտնակոխուած նահատակ մը, վաստակաւոր, տառապած իր դեղին լուսաւորութեանը համար: Մարդ մը որ՝ իր հացը որբին ու կարօտին է բաժնած, իր բոլոր օրերը գաղտարի ու խորհողութեան յատկացուցած է: Քահանայ մը որ ո՛չ ոճիրի եւ ո՛չ յանցանքի մը՝ այլ միայն իր ջերմեռանդ նախանձաւորութեանը համար կենթարկուի բարոյական մահապարտութեան: . . .

. . . Սան Ֆրանսիսկոյի Հայ գաղութին մէջ յանձին Արժ. Տ. Խաչիկ Քահանայ, Գուլդեանի պատահածն՝ անձի մը կամ հատուածի մը խնդիր չէ՝ այլ սկզբունքի, Ազգային բարոյականութեան, եւ զուտ Օրէնքի եւ իրաւատութեան հարց մըն է:

Համաձայն յայտնի օրէնսգէտներու՝ մեղի հետ խօսած Երեսփոխաններու եւ եկեղեցականներու դատողութեանը՝ Գուլդեան Քահանային դէմ տրուած վճիռները՝ յանիրաւի եւ հակասահմանադրական ձեւով տրուած են եւ ուստի ինքնին չեղեալ են: Որովհետեւ.

1. Քահանային դէմ ո՛ եւ է ամբաստանութիւն չի կայ, ի բաց որ՝ ան նկատուած է ըմբոստ, անհնազանդ, անկարգապահ: (Երանի թէ բաղմաթիւ ե-

ղած ըլլային այսպիսի քահանաներ ինքնակոչ «հեղինակաւոր» բարձրաստիճան եկեղեցականներու դէմ:)

2. Որ՝ Գարեգին Եպիսկոպոսն ինքն ամբաստանուած լինելով Գուլդեան Քահանային կողմէն, այլ եւս ան ի զօրու չէ անոր դէմ վճիռ արձակելու, մանաւանդ որ քահանան այդ վճիռներէն առաջ արդէն պաշտօնական յայտարարութիւններով դուրս է ելած Հոգ. իշխանութեանց իրաւասութենէն:

3. Տրուած ըլլալով որ՝ եկեղեցւոյ ո՛ եւ է խորհուրդ ինքնին անջնջելի է. Քահանայութիւնն ալ նըմանապէս: Ուստի. այս պարտադային Քահանան միանակ չէ որ կ՝անիրաւուի: Այլ՝ ուղղակի Հայ Եկեղեցին եւ արժանաւոր եկեղեցականի կարօտ Հայ ժողովուրդը:

Ուստի, եթէ մենք իրաւ կը սիրենք մեր եկեղեցին՝ պէտք է որ պաշտպանենք դայն անօրէն կամայականութիւններէ եւ հսկեցիք Արդարութեանը:

Աստուծոյ եւ խաղաղութեան անունով խօսող մեր սքեմաւոր–թաղաւոր պետերը՝ թո՛ղ ամենէն առաջ ցո՛յց տան արդարութեան եւ բարութեան օրինակը: Հասարակ ծիսակատարութիւնը չատո՞նց կորուած է իր խորհրդաւորութեան հմայքը, երբ ան արտայայտութիւն չէ խորունկ հաւատքի:

Ժողովուրդը որպէս այս դարու մարդ մանաւանդ՝ գործնական է եւ հոգեւորականները իրենց տարազովը, վերացական քարոզութեամբ չեն կարող նախապաշարել հանրութիւնը:

Քալիֆորնիոյ Առաջնորդը ահաւոր հարուած տըուաւ հոգեւորականաց արդէն իսկ խարխուլ վարկին եւ դեռ պլպլացող մեր հաւատքին: Եթէ եկեղեցականներ իրաւ կը հաւատան Աստուծոյ՝ թող ողբան

սա կատարուած ոճիրին վրայ եւ այդ լինի իրենց ապաշաւի արցունքը:

Այո՝ Տրապիզոնի Եպիսկոպոսը եւ դինքը շրջապատող հոգեւորականք զղջումով անդրադառնալու են սրբադրելու իրենց սխալը եւ այս ո՛չ վասն Գուուղեան Քահանայի, այլ՝ կրօնքի, եկեղեցիի, եւ իրե՛նց իսկ փառքին համար: Ապա թէ ոչ՝ Գուուղեան Քահանան արդէն արհամարհելով տրուած անարդար վճիռները՝ Քահանայ է՛: Ու՝ աչք ունեցողները կրնան տեսնել թէ՝ այդ Քահանային շարժումը պիտի ունենայ պատմական նշանակութիւն մը՝ որուն մէջ պատիւի բաժին պիտի ունենան ամեն անոնք որ՝ այսօր ուժեր են այդ վերելեակ շարժումին:

Թրէզնոյի Սահմանադրապաշտպան Միութիւնն ուրեմն, այժմէն ողջունելի է որ իր արիական զոհողութիւններով կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ այս կրօնական յեղափոխութեանը պատմութեանը մէջ: Օ՜ն, յառա՛ջ, դուք, ժողովուրդին ընտիրները, ձե՛ր է յաղթանակը:»

Սահմանադրապաշտպան Միութիւնը դիտակից իր գործունէութեանը եւ խրախուսուած այս ջերմեռանդ քաջալերանքէն՝ զայն կը հաղորդէ հայ բարեպաշտ հասարակութեան: Կեցցէ՛ Օրէնքի Տիրապետութիւնը:

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Էջ

Յառաջաբան 7
Ներածութիւն 12

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Հիմնարկութիւն Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ ի Սան Ֆրանսիսկո եւ հաստատումն Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ

ՇՐՋԱՆ ԱՌԱՋԻՆ

Յաջողութիւնս եւ դաւաճանութիւնները շուրջս . 19

ՇՐՋԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Հարուածը 31

ՇՐՋԱՆ ԵՐՐՈՐԴ

Ձերբազատումը 42

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Հերքումն յայտարարութեանց Տրապիզոնի Եպսկ. Գարեգին Խաչատուրեանի 53

1. Առաջնորդին յայտարարութիւնք անհիշդ են:
2. Առաջնորդին վարմունքն ինծի հանդէպ եղած է հակասահմանադրական:
3. Առաջնորդին վարմունքն ինծի հանդէպ եղած է հակաքրիստոնէական:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Հերքումն վնասագրոյն Հոգ. Գեր. Խորհուրդին . 81

1. Գեր. Հոգ. Խորհուրդի 1930 Նոյ. 18 թիւ վնասագիրը պաշտօնական Օրինականութիւն չունի:
2. Հոգ. Գեր. Խորհուրդը խարուած է:
3. Քահանայութիւնն անջնջելի է, սակայն՝ Գեր. Հոգ. Խորհուրդը անտեսած է Քահանայութեանն Աստուածային Սբ. Կնիքն ու ձեռնադրութեան ճուիրականութիւնը:

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

1. Կոչ Հայ ժողովուրդին 121
2. Արծագանգ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ
3. Արծագանգ Ցրէզնոյի եւ շրջակայից Սահմանադրապաշտպան Միութեան:

———0———

ՎՐԻՊԱԿ

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
23	13	հանաերձ	պէտք է ըլլայ հանդերձ
23	15	նշանակած	նշաւակած
26	13	ականախօսութիւնք	ակնախօսութիւնք
28	13	այլ ս	այլեւս
37	27	որ	ո՛ր
39	24	չկա՞յ	չկա՛յ
44	21	պաշտօնակատարումի	պաշտօնակատարում
58	10	թեուքիւն	թերուքիւն
76	17	ներկայացնելու. . . .	ներկայացնելու հարկին տակը:
89	17	անյարեր	անյարիր
93	22	Քահանայութիւնը անջնջելի է սակայն Գեր.	Աստուծոյ ընծայեալ ոեւէ ինչ Անոր սեփա—
97	3	ամսին	մասին
98	20	ցականին մէջ	ՆԵՐԿԱՑ Է ցականին մէջ բոլոր խորհուրդները ՆԵՐԿԱՑ են
110	9	ռանձարան	գանձարան
117	7	վիրաբուժէ	վերաբուժէ
124	16	արտայայտութիւնները	արտայայտութեամբ.

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
С. Библиотека
Զ... ԹՄ. ... ՅՐ
Ա. ... ՍՏԵՓԱՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0161002

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ

որոշմամբ Հոգաբարձութեան եւ
օժանդակութեամբ ժողովրդեան
Սբ. Գէորգ Եկեղեցւոյ
ի Սան Ֆրանսիսկո

ԳԻՆԸ 50 ՍԷՆԹ

ՀԱՍՑԷՆ

REV. KH. KROUZIAN,

272 CARL ST. SAN FRANCISCO, CALIF.